

ELSŐ KÖNYV

IFJÚ ÉVEK

2. DÍSZ XVI. SZÁZADBELI CZÍMERES LEVÉLRŐL.

AZ EMBER gondolkodásra és tette van teremtvé, a mint a természetnek belénk oltott ereje és a mindennapi élet tapasztalatai bizonyítják, — írja Tasi Gáspár Bethlen Gábornak, mikor Forgách évkönyveit elküldi. Az ember ezen kettős hivatása a múltra irányulva a történelemben egyesül a legszebben. Az életben gyakran eszünkbe jutnak múltunk apró részletei: a vidám gyermekkor, az ábrándokkal telt ifjú évek, s a tette termett férfikor emlékei. De sokan nem gondolkodnak felettük komolyan, még kevesebben írják le emlékeiket, mégis a legkisebb azok száma, kik saját életüket kortársaikéval összefűzik, s így adják át az utókornak.

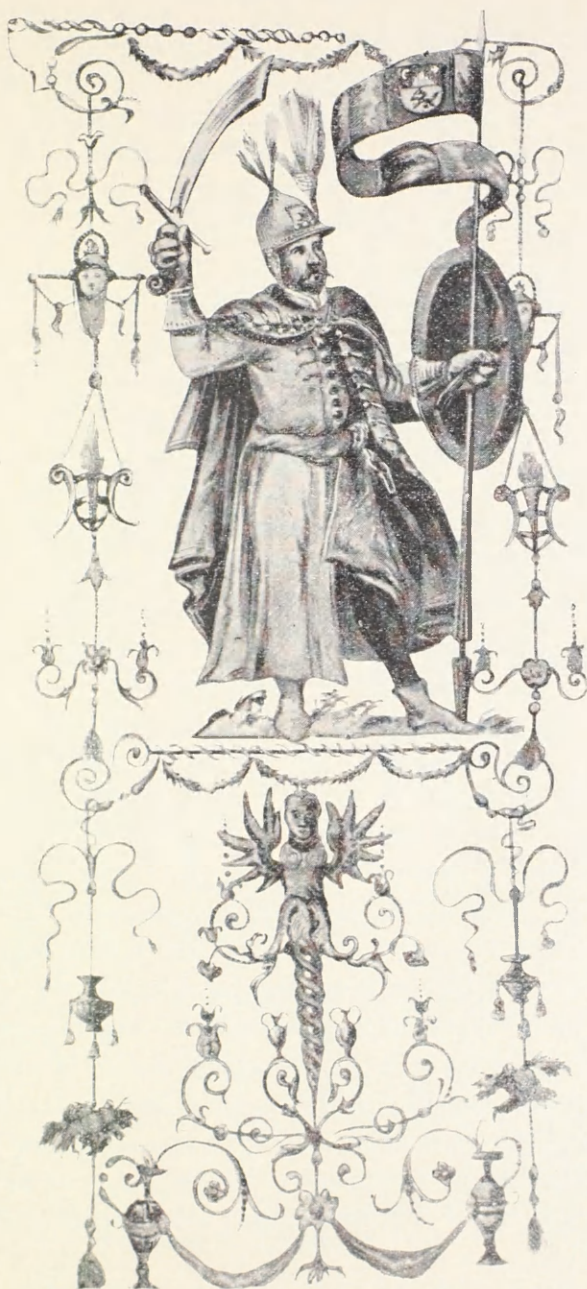
A múlttal tehát mindenki foglalkozik, de míg az egyiket hivatása, a másikat változó életviszonyai, talán a megélhetés küz-

delmei is akadályozzák abban, hogy emlékeikkel behatóbban foglalkozzanak: hogy lelkük tudásvágyát kielégítsék, a történetírók műveit veszik elő. Ezek egyike kiemeli saját korának legapróbb részleteit, figyelmeztet a múlt rejtett szépségeire, gondos kivittel teszi vonzóvá előadását, — ez a művészi történetíró. Tudásvágyunk egyéb kérdéseire a történetírók másik faja felel meg, kik lobogó lángot gyűjtanak meg emlékeinknek egységes képe előtt, ez a történeti kritika fénye, mely emlékeink apró fogyatékoságát is feltűnteti, minden jelentékeny részletet megvilágít, rámutat a letűnt századok szellemi és erkölcsi irányaira, előnyeire és hátrányaira, — s ez az oknyomozó történetíró. A múlt történetét tehát mintegy a történetírók lelkén át szemléljük.

Ha fontos azért a történelem kiváló alakjainak életrajzát megírni, mert ezzel egyrészt új adatokat kutatunk fel a tárgyul választott korból, másrészt az események között addig nem ismert kapcsolatokat sikerül megtalálnunk: úgy elmulaszthatatlanul fontos a történetírók életviszonyainak felkutatása, mert bár műveikkel fényt árasztanak koruk életére, küzdelmeire, — vagy a múltban lefolyt eseményekre, — ők maguk a háttérben maradnak.

Ily szempontból a történelem az események prózai epikája.

De míg az eposz-író csak ott nyilatkozik meg művében, hol alanyiságát kifejezésre juttatja, — mivel az elbeszéltek valótlan-sága, máskor valószínűsége nem jó tekintetbe, — a történetíró mindvégig saját felfogása szerint ítél. Minthogy a származás, neveltetés, társadalmi állás s az élet sok más körülménye mind befolyással van a történetíró hivatásának kialakulására, azért életük helyes megismerését nem nélkülözhetjük. Műveik szelleme, felfogásuk iránya szorosan összefügg az író életviszonyaival, s a történetíró ezek behatása folytán kialakult életnézetével ítéli meg a kutatás tárgyaül felvett kort, vagy saját korának eseményeit s egyéneit is. A történetíróban főleg kettőt keresünk: hűséget s egyénítést; az elsőt a mélyreható kutatás, az utóbbit

3. MAGYAR VITÉZ EGY XVI-IK SZÁZADBELI CZÍMERES LEVELEN.

a céltudatosan kiművelt lélek hivatottsága adja meg. Ezt az egyénítést fejezi ki Goethe is:

A pergamen, hiszed, a szent medencze,
Melyből egy korty eloltja szomjodat?
Üdülést sohasem nyerendsz te,
Ha nem a lelkekből fakad.

(Faust, 1.)

Mielőtt Forgách Ferencz életének rajzához kezdenénk, előleges tájékozásul megjegyezzük, hogy a magyar történelemben két Forgách Ferenczcel találkozunk. Egyik a XVII. században élő esztergomi érsek és biboros, kinek kiváló érdemei vannak a katolicizmus régi tekintélyének visszavívásában. E helyen azonban az érsek nagybátyjáról szólnunk, ki a XVI. század második felében váradi püspök, majd erdélyi kancellár volt s a hazai történetirodalomban mint magyar Tacitus ismeretes.

A Forgách család a Hunt-Pázmán nemzetség ugocsai ágából eredt a Hegyaljay, Lasztóczy, Rakattyás, Csalomjai, Födémessy, Jánoki, Kövály és Jákóffy családokkal együtt. A család első kimutatható őse Ivanch comes volt a XII. század végén, kinek Ivanka fia nyerte 1226-ban Ghymes várát Nyitra megyében királyi adományképen. A Forgách nevet először Miklós használta, kitől a család leszármazott. Bél Mátyás Ivanch Endre nevű fiát tartja a család első ősenek, ki Bánya comese volt, s IV. Bélát a tatárok üldözése elől megmentette. Ez megvette Ghymes földét és várat épített rajta. Gács várát Balázs nyerte adományképen 1386-ben, s ugyanakkor a család régi czímerét (egy vadászebfej) az adományozó Mária királynéra emlékeztető nő alakjával cserélte föl. A család korán két ágra vált: a ghymes-i ág megalapítója Péter barsi főispán (1493–1505), a gácsi ágé Péter Gergely nevű testvére, nyitrai főispán († 1515). Hazánk történetében évszázadokon át a kiváló szerepre hivatott család gácsi ágából származott ghymes-i Forgách Ferencz, a történetíró.¹

¹ Turul, 1883. 77. l., 1889. 147. l., Barna M.: Magyarország nemes családainak genealógiája, Bécs, 1894. Fejérpataky L.: Főrangú családok, I., Bél M.: Notitia Hung., IV. k.

A történetíró atyja Zsigmond királyi kincstárnok, anyja albisi Zólyomi László Katalin leánya volt.² Anyai részről előkelő biharmegyei nemesekkel állott rokonságban. A házasságból hét gyermekök származott, három leány (Magdolna, Kata, Margit) és négy fiú (Simon, Pál, Ferencz és Imre). Közöttük a negyedik volt Ferencz, harmadik e néven a családban. Születése helyéül Horányi Elek (1788-iki kiadás bevezetésében) Budát mondja, hol atyja Ulászló és II. Lajos alatt Gerendi Miklós után kincstárnok volt. Szülei — úgy látszik — korán protestánsokká lettek, mert 1550-ben Ferdinánd a családot kegyébe visszafogadva első feltételként azt tűzte ki, hogy minden idegen vallástól tartózkodjanak s a katolikus vallást kövessék.³ Forgách Zsigmond azonban végig kitartott vallási nézetei mellett s fiait is azok szerint nevelte. Mikor tért át Forgách Ferencz a katolikus vallásra, milyen körülmények között? — oly kérdések, melyekre az adatok teljes hiánya miatt alig felelhetünk meg valaha. Általában gyermekkorát oly sűrű homály fedi, hogy a meglevő egy-két adat alig nyújt útbaigazítást.

Hosszú ideig bizonytalan volt születési éve is. Forgách évkönyveinek első kiadója, Horányi Elek 1510-et vette fel, melyet a mű későbbi ismertetői is elfogadtak. Az ellentmondó körülmények közül elég annyit felhozni, hogy 1556-ban Istvánfy Miklós⁴ Forgáchot ifjúnak nevezi (a negyvenhatéves ember nem lehet az); ha Ferencz 1510-ben, Simon bátyja 1502

² Származási táblája Bél Mátyás, Nagy Iván, Mocsáry Antal műveiből összeállítva, tekintettel Forgách sajátkezű genealógiai táblázatára, s Forgách Imre naplójára így állítható össze:

I. Gergely, nyitrai főispán. † 1515 (Dobó Zsófia)					
I. Zsigmond † 1563 (Zólyomi Kata)		Margit	Dorottya	VI. Miklós (Drágffy Julianna) I.	
I. Simon † 1508 (Pemflinger Orsolya)	Magdolna	II. Pál † 1578	III. Ferencz 1535—1577 Váradi pk., történetíró	Kata (Zegnyci Zs.)	Margit (Gyulafiy L.)
					II. Imre trencs. főisp. 1540—1599 (1. Perényi Erzsébet 2. Zrinyi Katalin 3. Kata Szidonia hgnő)

³ Századok, 1887. 563. l.

⁴ Vita Auctoris.

Magyar Tört. Életr. 1904.

körül születhetett, s így az 1596-iki keresztesi csatában mint 96–98 éves öreg ember lett volna egy csapat vezére, — mint már Toldy Ferencz is megjegyezte Forgách életrajzában.⁵ A születési év meghatározására Sörös Pongrácz törekedett először, ki a Századok említett helyén 1530-ra, egy későbbi értekezésében pedig (Turul, 1899. 144. l.) 1535-re teszi a szerző születési évét. 1530 mellett egy nyomós érv hozható fel, IV. Pius pápának 1560 július 17-ikén kelt bullája, melyben olvasható, hogy I. Ferdinánd, mint nyitrai egyházmegyei papot és a megfelelő korú kiváló embert ajánlotta Forgáchot a püspökségre.⁷

Mínthogy a kánonjog betöltött harmincz évet kíván a püspökség elérhetéséhez, Forgáchnak e szerint 1529–30-ban kellett születnie. De a bulla említett szavaihoz némi kétség fér. Mikor

4. FORGÁCH ZSIGMONDNÉ NÉVALÁÍRÁSA.

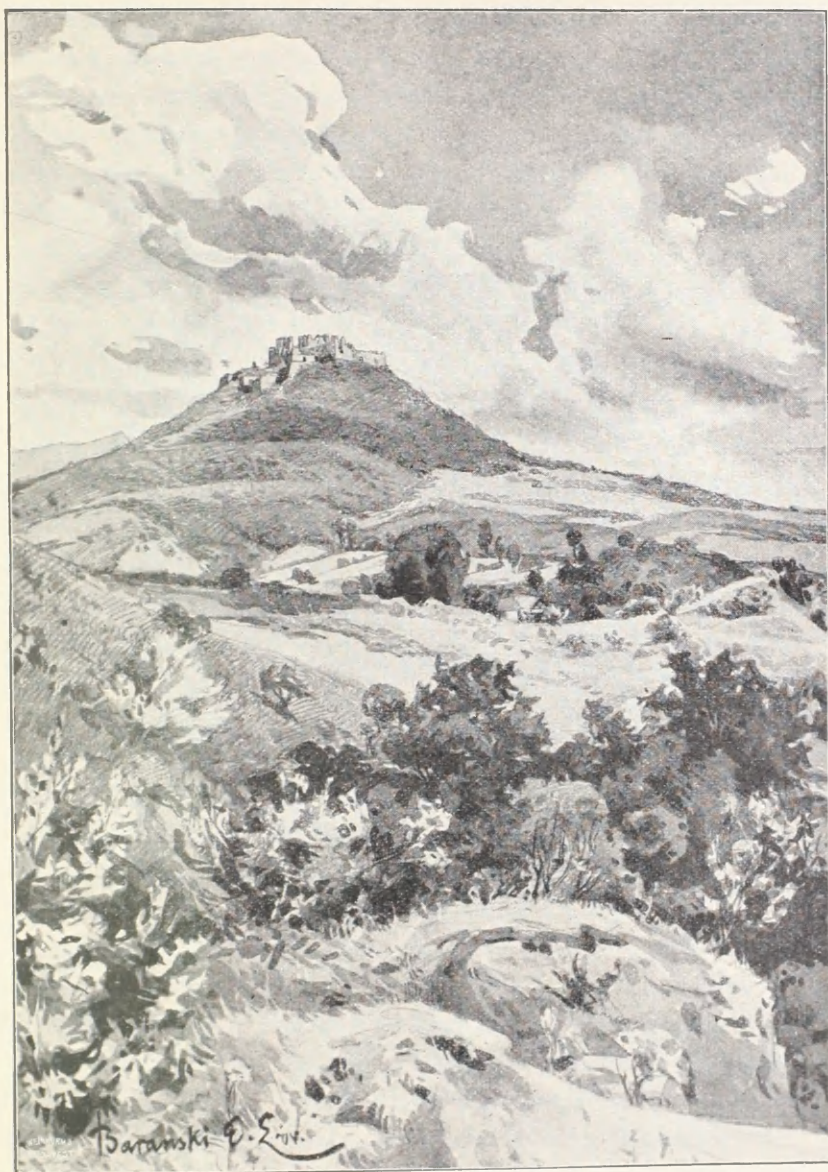
Forgách Ferencz 1572-ben a házasság engedélyezéséért folyamodott a kúriához, XIII. Gergely pápa csak úgy oldozta fel a diaconatus (szerpapság) alól, ha még nem áldozópap. Tehát 1572-ben nem voltak vele tisztában, hogy a már püspöknek kinevezett és megerősített Forgách Ferencz áldozópap-e, vagy sem. Bizonyos, hogy a kúriában mutatkozó homályt előidézhette Forgách kérő levele, mely semmi bizonyosat nem tartalmaz egyházi rangját illetőleg; továbbá Berzeviczy Márton szintelen

⁵ Mon. Hung. Hist., II. 16. k., VII. l. Több ellenvetés található Sörös Pongrácz értekezésében. Századok, 1896. 520., 521. l.

⁶ Forgách ltár a M. N. Múzeumban.

⁷ Demum ad te Presbyterum Nitriensis seu alterius Dioecesis, de legitimo matrimonio procreatum, et in aetate legitima constitutum, pro quo charissimus in Christo filius noster Ferdinandus Vngariae Rex

illustris, in Imperatorem electus, nobis ad hoc per suas litteras supplicavit, et cui apud nos de litterarum scientia, vitae munditia, honestate morum, spiritualium providentia et temporalium circumspectione, aliisque multiplicium virtutum donis, fidedigna testimonia pérhibentur, direximus oculos nostrae mentis.

5. HUSZT VÁRA.

okadatolása Forgách kérését illetőleg; de a kúria bizonytalan ítélete IV. Pius bullájának szavait illetőleg azt a valószínű feltételezt engedik meg, hogy a bulla kiadásakor se tudta a kúria bizonyosan, hogy Forgách fölszentelt pap-e, vagy sem; valamint abban se lehetett bizonyos, hogy a törvényes korban van-e? Minthogy pedig a kúria Ferdinánd tudósításából merítette adatait, vagy azt kell feltennünk, hogy a kor a kérő levélben nem volt érintve, — ez esetben a bulla említett kifejezése csak szokásos formula, tehát kétség fér hitelességéhez — vagy pedig hibásan volt a király levelében, s ez utóbbi esetben a hibás előterjesztés által bekövetkezett tévedéssel állunk szemben.

Hogy születése évül tényleg 1535-öt kell felvennünk, határozottan követeli Forgách levele a pápához házassága ügyében. 1572 szeptember 15-ikén írja, hogy 1556 augusztus 7-ikén, mikor Ferdinánd váradi püspökké kinevezte, a huszonegyedik életévben volt, tehát 1535-ben kellett születnie.⁸ A levélben írja folytatólag, hogy csak később vette fel a papi rendet, de sohase misézett, se más egyházi szertartást nem végzett. Hihető, hogy huszonegy éves korában nem szentelték pappá, hanem csak néhány év elteltével.

Az egyházi ténykedések elmulasztása egyébként nem áll Forgáchnál egyedül. Verancsics, mielőtt 1534 nyarán Ferencz francia királyhoz ment volna követségbe, végrendeletet írt, melyben így rendelkezik temetéséről: Ha meghalok, dísz és mise nélkül temessenek el. Pénzemet adják a szegényeknek. Megelégszem, ha Istenben halok meg.⁹ Fölszenteltetése után nem misézett, csak 1569-ben Bécsben, mikor érseknek nevezte ki a király, — akkor is az ész kívánságának s barátai rábeszélésének engedett. Ekkor már tizenhat év óta főpap és húsz évnél hosszabb idő óta áldozópap volt.

IHa tehát születése évének meghatározásánál saját nyilatkozatát kétségtelenül hitelesnek fogadjuk el, — a mint kell is más

⁸ Theiner : Annales Eccl. I. 35—36. l.

⁹ Szalay L. : Adalékok, 157. l.

érvekkel szemben, — 1556-ban méltán írhatja róla Istvánfy, hogy még ifjú, hisz ekkor Forgách csakugyan 21—22 év közt van. Végül pedig maguktól megszűnnek azon nehézségek, melyek 1510-re fennállanak. Utána 1540-ig még három testvére születhetett (Kata, Margit, Imre), a hogy Nagy Iván Forgách testvéreinek születési sorrendjét megállapította.

*Præsulis effigiem quisquis depinxit OLACHI,
Vicit Apollinæ scûlulus arte manum:*

6. OLÁH MIKLÓS ARCZKÉPE.

Hogy e korban hazánk sajátságos viszonyai között volt-e más eset is, hogy püspökséget nem fölszenteltnek is adott a király, nem bizonyos, bár Forgách a kinevezés idejében már befejezte volt egyházi tanulmányait, s meglehet, hogy már fel is vették valamely egyházmegye (talán a nyitrai) tagjai közé, s csupán fiatal kora miatt nem szentelték föl. Minthogy Ferdinándnak a zavaros állapotokra való tekintetből sietni kellett az

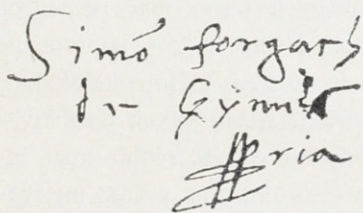
Erdélylyel határos váradi szék betöltésével, megtörténhetett, hogy nem érintette levelében Forgách Ferencz korát s ez esetben a szokásos kifejezés a kancelláriai praxis kifolyásaként jutott az oklevélbe. Ha Ferdinánd király levele valaha előkerül, a kérdés sokkal bizonyosabb megvilágításban áll majd előttünk. Saját állítására támaszkodva tehát, születése évéül 1535-öt fogadjuk el.

Forgách Ferencz ifjúkora a szülői ház keretében telt el. Fivéreivel együtt itt nevelkedett fel, megtanulta az írás és olvasás elemeit, a fegyverrel való bánást, amire a zavaros viszonyok között gyakran szüksége volt. Szüleitől mély vallásosságot tanult és a család hagyományához hiven lelkesedni a haza ügyeiért. Atyja régi szabású, nemesen gondolkodó köznemes volt. Fontos és a közéletre kiható működést Ulászló és II. Lajos alatt fejtett ki mint a király kincstárnoka. Azután jött a gyászos Mohács. A király halálát követő zavaros állapotok között ő is a nemzeti király eszméjének harcosai közé állt; az ország rendjeinek közös óhajára megkoronázták János királyt. Mikor a németpártiak Ferdinándot segítették a trónra (Forgách szerint Báthory Istvánnak volt benne a legnagyobb része), az ország két király között két részre szakadt. A dunai rész Ferdinándnak jutott, vele együtt a Forgáchok birtokainak egy része is. Forgách Zsigmond mint a szárnyaszegett madár visszavonult a közélettől, nem nélkülözések, de mégis anyagi gondok közt élt mindenki előtt magasztosan becsületes életet. Idejének legnagyobb részét családja körében töltötte el. Sokszor beszélt fiainak a haza nyomasztó állapotáról, a régi nagyságról, a nagy Mátyás királyról, ki törekvései céljául azt tűzte ki, hogy a fenyegető török hatalmat kisorítsa Európából.¹⁰ Így ápolgatta fiai szívében a szenvedő haza szeretetének lángját. Nagyszerűen örökölték is ezek atyjok vitézi bátorságát. Simon, Pál, Imre fényes hadi tettekkel örökítették meg nevüket a török ellen vívott harcokban. Ferencz nem tudott a vitézi tettekért lelkesedni, noha

¹⁰ Forgách, 250., 429. l.

sokszor buzdította Simon bátyja, sokszor akarta a katonaeletre beszélni. De ő más dicsőségért lelkesedett. Már ekkor megvolt benne az eszményibb élet után való vágy, mely nem vérrel, hanem minden előny feláldozásával szolgálja a hazát: a közeletre vágyódott, hol tudásával több jót tehet az országnak, mint a kétes, vagy legalább muló értékkel bíró harcokban.

Evei számának szaporodásával hajlama mindig jobban eltávolította a katonai pályától, lelkét a nyilvános élet vágya foglalta le teljesen. Hazaszeretetét mindvégig megőrizte; midőn kortársaiban inkább az önérdék hajhászását látta, mint a közjó előmozdítását, lelkét fájó érzés fogta el. Innen van, hogy a hazája sorsát fájlaló történetíró maradt, mint Tacitus, hogy nem tudott a hideg tárgyilagosság vagy inkább közömbösség azon fokára emelkedni, melyről Thukydides itéli meg a Görögországban történt egykorú eseményeket.

7. FORGÁCH SIMON NEVALAIRASA.

1550 körül egész életére kiható változás áll be életében.

Eddig fel nem deríthető körülmények között Oláh Miklós megismeri a fejlődő ifjút. Lelkének szép tehetségei, éles elméje a főpapot nagyobb érdeklődésre indítják. Érdeklődik Forgách Ferencz neveltetése iránt, sokat foglalkozik vele, s a buzgó főpapnak kétségtelenül legnagyobb része van abban, hogy Forgách áttért a katolikus vallásra. Buzdításaival növelte az eszményi dolgok iránt fogékony lelkét, s Forgách ekkor döntött pályája felett, elhatározta, hogy a papi pályára lép.

Hozzáfogott tehát egyházi tanulmányaihoz. Oláh figyelemmel kísérte haladását: mielőtt tanulmányait elvégezte volna, már egri kanonokká nevezte ki és kiküldte saját költségén a páduai egyetemre. 1552—1553 között tehát elhagyta a hazát, hogy az akkori tudományosság egyik fontos gócpontjában Paduában, több tudást merítsen, nagyobb ismeretkörre tegyen szert. Két-

ségtelen, hogy már 1554 elején ott volt, mert az ezen évben Páduából hazatérő Révay-fiúkkal együtt volt az egyetemen.¹¹

A páduai egyetem a xvi. században a legkiválóbbak egyike volt. Sok külföldi hallgatója közt magyarok is sűrűn látogatták. Kiváló tanárai voltak, köztük Bomanicus Lázár, korának kiváló latin költője és szónoka. Az egyetemet az egykorúak az összes tudományok székhelyének mondják. Sok előkelő magyar ifjú tanult itt Forgách Ferenczczel együtt: a két Révay-fiú (János és Lőrincz), kik azonban már előbb ott voltak, Báthory István, anyai ágon rokona, Báthory Miklós, Dudics András, Draskovics György, Ujlaky János és Gergely, Armpruster Kristóf, Wárdai Tamás, Albert kapornaki apát, stb. Mind oly név, mely a közügyek terén már néhány év múlva kitűnik. Az összetartozás érzete szoros kapcsolatot hozott létre köztük, a tanulóévek alatt idegen földön kifejlődött barátság életük végéig megmaradt. Az ifjú évek baráti viszonya, ha tiszta forrásból fakad, bensőbb és állandóbb mint a már férfikorban létrejött, mert az első erősebb érzés, melyet szorosan vett hozzátartozókon kívül más iránt érzünk, tehát hatása állandóbb a tiszta és önzetlen szeretet után vágyó ifjú szívre mint a férfikorban, midőn nem hat többé újdonságával az élet tapasztalataiban megszilárdult érzelmekre, a csalódásoktól sokszor zárkózott kedélyre.

Forgách Ferencz Páduában sokat tanult, lelkét nemes felbuzdulásokkal töltötte meg. Az egyetem kiváló tanárainak vezetése alatt ismeretköre kitágult, különösen a szabad művészetekben képezte ki magát. Elsajátította az olasz nyelvet is; történetírói hivatására is jó hatással volt az olasz föld, melynek minden köve a múltra emlékeztet. Tanulmányait bevégezve 1556 elején mint a szabad művészetek borostyánkoszorúsa tért vissza hazájába. Az a föltevés, hogy Bolognában is járt volna az egyetemre,¹² nem valószínű, Istvánfy nem késett volna Forgáchról írt életrajzában följegyezni.

¹¹ Frankl: Hazai és külföldi iskolázás, 273. l.

¹² Vasárnapi Ujság, 1859, 23. Vertler életrajza.

Mielőtt az egyetemre kiment volna, már láttuk, hogy atyja a közügyektől visszavonulva magánéletet élt. Kechet Márton veszprémi püspök följegyezte naplójába, hogy 1548 november 27-ikén a Forgáchok kegyvesztetteké lettek.¹³ A kegyvesztés oka az volt, hogy Puchaim Farkas hadnagyát Koppány Györgyöt megölették, mert birtokaikat folytonos becsapásokkal pusztította. A német vezérnek nagyon zokon esett kedvelt alattvalójának halála, bevádolta tehát a családot a királynál, ki kegyét megvonta tőlük, sőt be is csukták őket. A bevádoltak nejeinek és rokonainak kérésére azonban 1549 január 20-ikán megengedték nekik, hogy két hónapnyi időre övéik körébe menjenek, hogy az elégtételről tanácskozzanak. A béketárgyalás Révay és Mérey közbenjárására indult meg. Eleinte ragaszkodtak ahhoz a Forgách testvérek, hogy a király adjon kegyelmet mindenek előtt. Hosszú huzavona után abban állapodtak meg Puchaimmal, hogy a megölt katona vérdíja fejében kétezer forintot fizetnek. De a megölt Koppány György Mihály nevű öcscse keveselte a pénzt, azért a helytartó előtt február 25-ike körül abban egyeztek meg, hogy biztosítéskul 1300 forintot tegyenek le a bevádoltak, azonkívül 2500 forintot fizessenek. A közbenjárók ismételten kérték a királyt, hogy járuljon hozzá az ügy békés elintézéséhez, de a helytartó azt ajánlotta, hogy kötelezze őket Ferdinánd még a katolikus egyház tanainak követésére. Azt hallom biztos forrásból, — írja az érsek június 26-ikán a királynak, — hogy a Forgách testvérek Felséged kegyes engedelmeiből haza tértek; továbbá, hogy az ő Komjáti nevű városukban az egyházi emberek kizárásával Luther és Zwingli tanítása szerint az új eretnekséget vallják, sőt alattvalóikat és jobbágyaikat is nyíltan erre kényszerítik. Ez a dolog nekem sehogy se tetszik, de nem is tetszhetik, s azért írtam meg tüstént Felségednek, hogy ha még nem határozott a Forgáchok ügyében, azon vidéken, főleg a nemesek között az Isten helyes tiszteletének visszaállítását

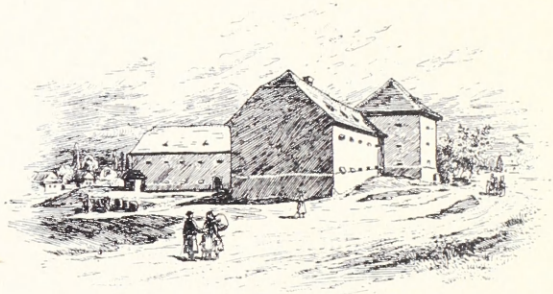
¹³ M. Tört. Tár, VI. k.

Magyar Tört. Életr. 1904.

elrendelni kegyeskedjék, nehogy a mótely büntetlenül és szabadon terjedve másokat is megrontson.¹⁴

Az ügy három évig húzódott, végre Ferdinánd mint hűtleket az országgyűlés elé idézte őket. Könyörgésre fogták a dolgot, és Ferdinánd meg is bocsátott volna nekik, ha Puchaim nincs mindig a sarkában. Végre Révay Ferencz és Mérey Mihály közbenjárására visszafogadta őket kegyébe, de 300 jobbágytelek elvesztésére ítéltettek, miből százat-százat Révay és Mérey kaptak, a többit pedig Horváth Bertalan, Zomor János és a kincstár között osztották meg.¹⁵

Révay és Mérey mint szomszédok visszaadták a birtokot, Bornemisza Gergely meg Forgách László és Zsigmond javára

8. KOMJÁTI.

Gimes vár, László és Magdolna javára a komjáti kastély birtoklásáról mondott le,¹⁶ később a király is engedékenyebb lett a és többi birtokokat is visszaadta.

Az erőszakosság, betörés a magyar, német és török szomszédságban ez idő tájt nagyon sűrűn előfordult. Verancsics Antal érdekes esetet mond el 1551-ből az említett komjáti kastélyról.

Megnyilatkozott a napokban a mi népünknek hősiessége is, — írja, — a mely ne legyen előttünk gyűlöletes, minthogy őseink is kegyesen fogadták, s a királyok bőkezűsége is nagyrabecsülte,

¹⁴ Hédervári ltár, 101. sz. codex, 31–94. l.

¹⁵ 1550 febr. 21. Orsz. Ltár, Királyi könyvek, II. 395. l.

¹⁶ Nyitrai káptalani ltár, 186. sz.

ha nem ellenkeztek volna az előkelők, hogy az ő tetteiket a katonák vitézségénél kevesebbre ne becsüljék.

A Forgáchoknak nevezetes kastélya Komjáti a Nyitra folyó mellett fekszik. Ezt a hatvani törökök egy része zsákmányolás közben megtámadta, de semmit se tudtak szerezni, mert a parasztság elzavarta őket. Egyik különösen kitűnt, minthogy a portyázók feleségét akarták elhurcolni. Két török betört házába és onnan szép fiatal feleségét erőszakkal készültek elvinni. Férfjének a hitvesi hűség és szeretet fokozta erejét, bár úgy is megállta velök a sarat, kardot rántott és oly erővel támadta meg a rablókat, hogy feleségét elbocsátván sebekkel terhelve elfutottak. Kevés idő múlva hat másik tört rá, és megragadták az asszonyt. A paraszt ezeket is megtámadta bátor lélekkel. Senki se volt segítségére. Felesége kiáltozott, könyörgött, ne tűrje, hogy elhurcolják. Vitézsége ezeket is elűzte. Harmadikban tizen támadták meg, de a paraszt legkevésbé sem ijedt meg, bátran küzdött velök. Közben a törökök hátrálót fűjtak, a parasztok is közeledtek társuk segítségére, a martalóczok így sebesülten elfutottak. A paraszt tehát rövid idő alatt háromszor győzte le a törököket, példát mutatott a népnek, hogy a törököket le lehet győzni, mihez nem nagy erő, hanem bátor lélek és kitartás szükséges a küzdésben.¹⁷

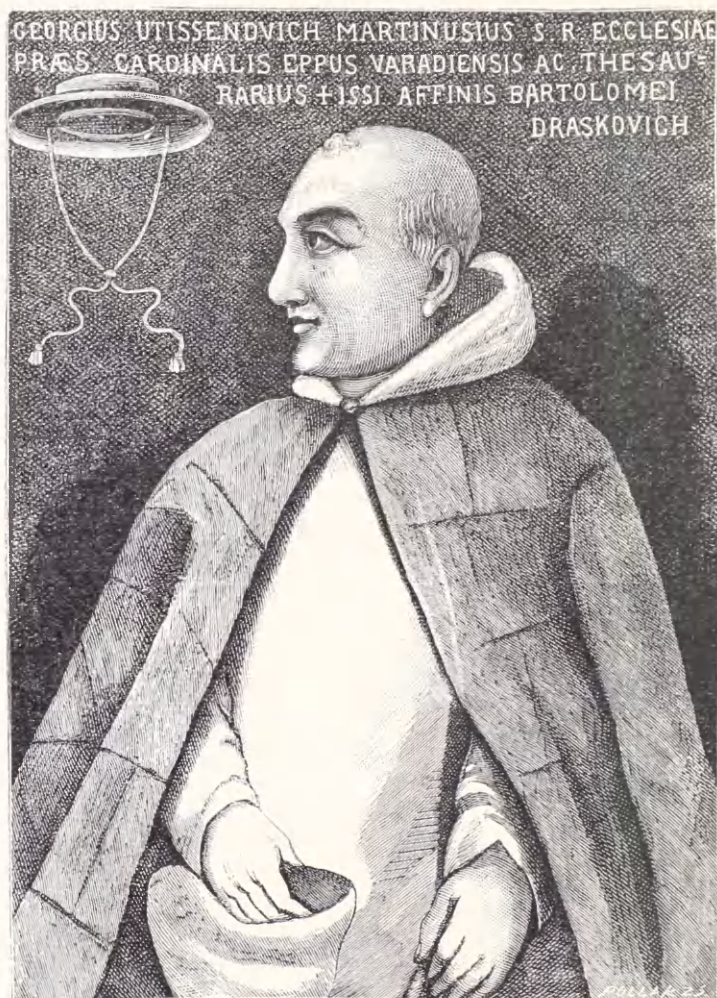
A kitartó küzdésre az országnak csakugyan nagy szüksége volt. A harcokban a legfontosabb erősségek jutottak török kézre, a magyart sok csapás érte, a német nem támogatta, sőt a beküldött zsoldos csapatok is zsold hiányában pusztításból éltek. A pestis hozzánk is átjött; 1553-ban szent Márton napja táján Szebenben mutatkozott először, aztán terjedt, mint a szél-től támogatott tűzvész, Erdélyből 1554-ben a magyar területre is átjött, végig pusztította a két földet, nyomába inség és emberhiány járt. Szebenben 3200 ember halt meg benne.¹⁸

Az egész országban talán csak Martinuzzi volt tisztában a

¹⁷ Összes munkái, I. 266–267. l.

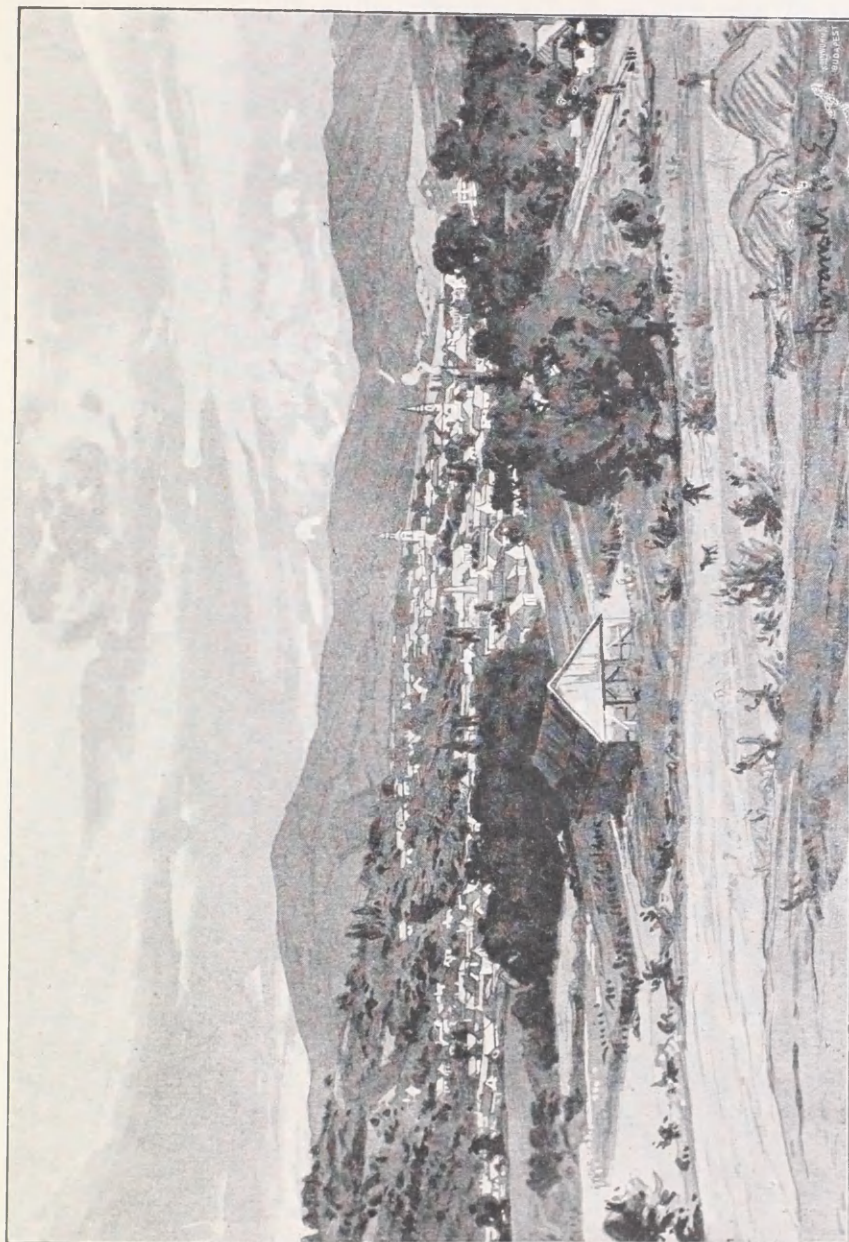
¹⁸ Sigler. Bél: Adparatus, 74. l.

teendőkkel. Politikája a török kiűzésére irányult; nagy terveit kevesen fogták fel. A magyar hazafiak mégis köréje csoportosultak, talán inkább nemes ösztönüket követve, mint meggyőző-

9. MARTINUZZI ARCZKÉPE.

désből. A németek mindig bizalmatlanok voltak iránta. Azok között találjuk a Forgáchok legvitézebb xvi. századbeli tagját, Simont is, kik Martinuzzi köré csoportosulnak az ország meg-

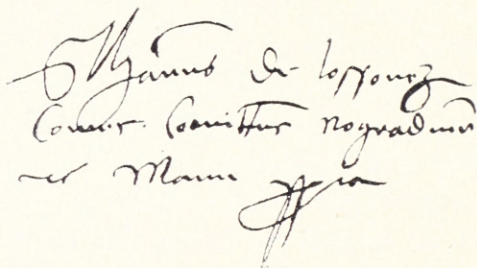
ZILAH A MALOMHEGYRŐL NÉZVE.

mentésére. 1551-ben a török készülődésének hírére a legvitézebb katonák Lippára gyülekeztek. Itt találjuk Forgách Simont, sógorát Gyulaffy Lászlót, Magyar Bálintot, Varkocs Tamást, Perényi Gábort, Castaldót és Martinuzzit. Az általános ostrom a vár ellen október 24-ikén délelőtt 10 óra tájban kezdődött. Ekkor hét spanyol zsoldos a falromokra hágott, hogy a vár bevétele-nek dicsősége őket illesse első sorban. Vakmerőségüket halál-lukkal fizették meg. A vezérek éppen a reggeli étkezést végez-ték, mikor hírül hozták, hogy Nádasdy Tamás megfutamodott, a németek és spanyolok is meghátrálni kényszerültek. Hirtelen fölkerekedtek, kiki összegyűjtötte övéit, a mennyire a zavarban lehetséges volt; köztük Forgách Simon is előre hatolt saját csapata élén; a szerencse fordult, a törököket visszaverték. Forgách oroszládként küzdött, buzdított, végre tizenegy sebtől elgyöngítve összerogyott. A szűk hídon és boltozat alatt hátulról erős öldöklést vittek végbe a menekülő törökök között. Erős harcz után a várat bevették, kizsákmányolták. Forgách Simont a holttestek közt betört sisakjáról es aranyos kardjáról ismerték fel, bevitték a sátorba, hol az orvosok gondozása alatt kiépült sebeiből, mindössze homlokán maradt jobb szeme felé nyuló forradás.

A következő év eseményei között Temesvárnál találkozunk vele újra. Az ostrom harminczkettedik napján (Forgách szerint július 30.) kezdődött meg a védők kivonulása. Korán reggel zászlók alatt fegyveresen lejöttek a városba. A török sereg sorba állva a kapunál várakozott, szűk utat hagyva a kivonu-lóknak. A köznép ment előre, aztán a kocsik, a kivonulók egyik oldalát védve, ezt követték a lovasság és gyalogság, élükön Losonczy, Mehemet pasa és Kazon között. A törökök a kivonu-lók útját mindig merészebben szűkítették, aztán a védteleneket, a szebb formájúakat kezdték a sorból kiragadozni. Mikor azután Losonczy apródját, Tomory Andrást is elragadták, kiderült a török szószegés. Losonczy felkiáltott: Bajtársak, utolsó élet-erőnket, vitézséggel és nevünkhöz méltó bátorsággal áldozzuk

fel! A kürtök megszólaltak; maga mellé szólította Forgách Simont és Alonso Perezet. Ez a Körösbe fült sok sebtől vérezve, míg a küzdők nagy része hősi halált áldozott hazájának. Forgách erős sebekkel terhelve Amhat parancsára néhány bajtársával fogságba került. Kapzsiságból vigyáztak rá, mint becses zálogra. Drága pénzért csak 1556-ban szabadult ki a fogságból.¹⁹

Igy állt a család állapota, mikor Forgách Ferencz iskoláit bevégezte s Páduából visszatért hazájába. A király kegyébe fogadta újra a családot, melynek két tagja harczolt a királyi seregben az ország javára (Simon és Pál). Ott volt azonban számára régi pártfogója, Oláh Miklós, kinek nagy befolyása biztosította számára az előmenetelt, melyre szép képzettségénél

10. LOSONCZI ISTVÁN NÉVALÁÍRÁSA.

fogva is méltán számíthatott. Végre a közügyek terére léphetett, hol valóban otthon érezte magát. Egész életén át befutott államférfiúi pályája világos tükre annak, hogy Forgách

Ferencznek a közéletre nemcsak készsége, de tehetsége is volt. A király figyelme Oláh ajánlása folytán irányult rá.

Az 1556-ik év nagy szárazsággal kezdődött. Márczius végétől április 27-ikéig változatlan csend, igen erős meleg volt érezhető, mely júniusba is beillett volna. Ez a szokatlan időjárás a csillagolvasók szerint meghasonlást jelentett a törvények hozása körül, ellentétet a vallási ügyekben, halált hozó betegségeket, tüzes lángot és földrengést, különösen Német- és Magyarországon, Görögországban, Ázsiában és Borea szigeten, — írja az egykorú krónikás.²⁰ A közállapot nálunk ez időben éppen nem volt kedvezőnek mondható. A villongás folytonos volt a

¹⁹ Forgách évkönyvei, 20—21, 41—43. l.

²⁰ Sigler, Bél Adparatusában, 74—75. l.

kényszerítő körülmények hatása alatt szomszédossá vált nemzetek között. Az ellentétet a kölcsönös bizalmatlanság hovatovább szélesebbé tette. A németek gyanakodók, makacsok, kegyetlenek és kevélyek; a csehek állhatatlanok, nincs se hitük, se becsületük; a magyarok meg vitézek, merészek, de engedetlenek és lázongók. Mindegyik csak a maga nemzetiségét becsüli, másokat gyűlöl. Az iszákosság majdnem általános, a szegény akkor iszik, mikor telik, a tehetősebb mindig. Nagy baj az is, hogy a király más nemzetbeli, a zilált viszonyok között békés hajlamú; Bécsből intézi az ügyeket. Nem is érti az ország nyelvét, melyet örökösödési jogon tart a magáénak. Bizalmatlan a magyarok iránt, városaikat németekre bízta, azért ezek se szeretik. Így írta le az ország állapotát az 1555-ik évről Soriano Mihály a velencei tanácsnak, mikor követségéből visszahívták.²¹

A németek és magyarok közt fennálló ellentétet a magyar főurak kapzsisága, a német zsoldos katonaság kegyetlenkedései csak fokozták. Báthory András és Castaldo visszavonulása után Ferdinánd Dobó Istvánt és Kendi Ferenczet bízta meg az erdélyi ügyek vezetésével. Melléjük adta a püspökké kinevezett Bornemisza Pált. Ezek jó koncznak tekintették a már sokat kizsarolt Erdélyt, katonáik rend és fegyelem nélkül barangolták be a falvakat. Elrabolták, a mit szép szóval nem vihettek el. A kinek bocskora nem volt, olyan gazdát keresett, hol szolgálival együtt kapott; a kinek ruhája hiányzott, szabó mesteremberhez szállt, hogy öltöneyit kipótolja. Az országból befolyó aranyat és ezüstöt, a bányák jövedelmét felosztották egymás között; a király zsoldjából alig kapott valamit egy-kettő, tehát a zsákmányolásra szorultak. Bornemisza se mulasztotta el, hogy a kedvező alkalmat felhasználja. Mikor a moldvai seregekkel Balassa Menyhért Gyulafehérvárt ostromolta, nem várta meg, hogy a kellőképen meg nem erősített várat erővel bevegyék. Hamarosan kiegyezett, hogy szabad kivonulás mellett nemcsak kincseit kiviheti bántalmatlanul, hanem az élelmet, bort is, melyeket az egész Erdély

²¹ Az Akad. Tört. Bizotts. oklevél-másolatai.

és három szomszédos magyar megye tized gyanánt összehordott. Dicsekedve mondta később Forgách Ferencznek, hogy tollszárán kívül nem is hagyott mást vissza Erdélyben.²²

Ferdinánd január 1-jére összehívta Pozsonyba az országgyűlést. A tárgyalás az adó megszavazása, a katonák erőszakoskodása, a jobbágyok insége körül folyt. Szó volt a sereg élelmezéséről is. A vallási dolgokban nem hoztak fontosabb törvényt. A megelőző országgyűlések (1548, 1550, 1552) határozataira hivatkozva kimondták, hogy mindenki tegyen eleget vallási kötelességeinek, melyek végzésében egymást ne akadályozzák. Az anabaptistákat azonban négy hét lefolyása alatt üzzék el az országból.

Paulus Absenius Epus
Transilvaniae
propria

II. BORNEMISZA PÁL NÉVALÁÍRÁSA.

Kiválóan fontos azonban az országgyűlés a várvédelem meghatározása szempontjából. Kimondja, hogy a várak megerősítésére a jobbágyok a törvényes összeírás szerint ötven dénárt fizessenek az alispán kezéhez. A birtokosok minden 100 jobbágy után négy szekeret állítsanak a közmunkák végzésére, melyek 3–3 napig álljanak munkában. Ne bántalmazzák a jobbágyokat, mert akkor előbb ott hagyhatják a munkát. A szekerek elé 4 lovat állítsanak 80 dénár, vagy 6 ökröt 60 dénár napszáért. Az ország tehát állandóan hadi lábbon áll, mely állapot súlyosodó terheit újra a jobbágyok vállaira rakták. Némileg azonban érezték a Karok és Rendek, hogy kárpótlással tartoznak a jobbágyokra rótt új terhekért. Minthogy a Karok és Rendek minden

²² Forgách, 112–114. l.

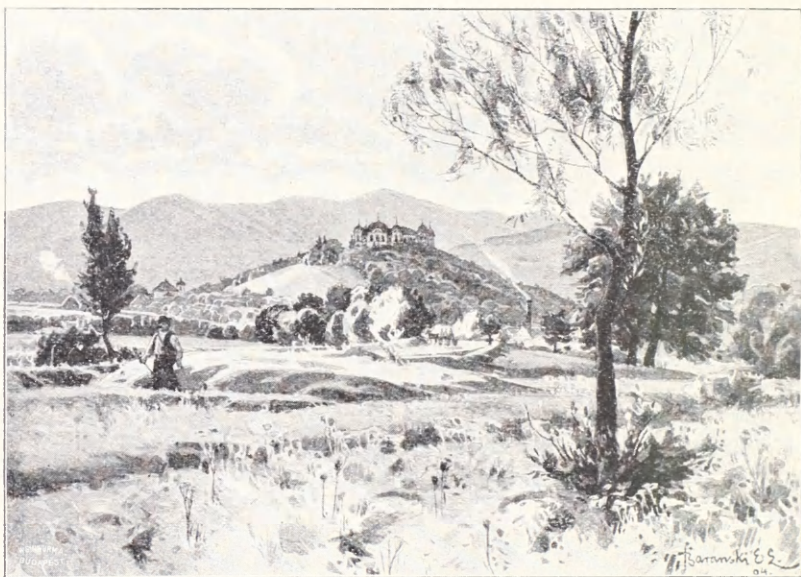
eszközzel arra törekesznek, hogy a mindenható Isten haragját maguktól eltávoztassák és kegyét megnyerjék, a királyi fölség kegyes és atyai intéseinek engedve, elhatározták, hogy a bárhol lakó jobbágyok szabad költözését örökre visszaállítják. Szabadon költözhetnek a haza egyik részéből a másikba, azon módon és feltételek szerint, a hogy régen (Ulászló és Mátyás alatt) tehették (27. §.). A közmunka a megyékben a várak között oszlott meg. A Forgách család Nyitra megyében levő birtokairól intézkedik az országgyűlés. A Duna mellett fekvő megyék és Bars megye, az esztergomi érsek és káptalan, a turóczi prépostság és végül Báthory András jobbágyai az érsek Ujvár nevű várának megerősítését végezzék. Az Országh és Bánffi családok, továbbá az ujhelyi prépost emberei Surány várát erősítsék meg; a nyitrai püspök, Pernstein birtokának, az egész Trencsén megye és a nyitramegyei birtokosok egyharmadának jobbágyai Nyitra vár és város közmunkáját végezzék; a megmaradt nemesek és a Forgách család birtokának jobbágyai pedig a család Komjáti nevű kastélyát erősítsék meg (15. §.). A felsőmagyarországi vármegyék ezután is Eger megerősítésére törekedjenek, vagy a Tiszán túli részeket, főleg Váradot és Gyulát gondolják.

A király január 25-én szentesítette a törvényeket; az országgyűlés hamarosan szétoszlott.

A király azonban folytatta az országgyűlés intézkedéseit, törekedett az ország főbb helyeinek biztosítására. Azért Kis-Szeben kapitányává a fogságból kiváltott Forgách Simont tette, Kassa kormányzását pedig Macedon Péterre bízta. Alig foglalta azonban el ez Kassa kapitányságát, midőn április 13-ikának éjjelén kilencz órakor Saiczlich Mátyás jegyző házából tűz ütött ki, melyet erős északi szél táplált, úgy hogy négy óra alatt a főtemplom, két zárda és a tanácsházzal együtt harminczkét parasztház kivételével majd az egész város lángok martalékává lett. Kezdetben azt hitték, hogy Bebek György okozta a tűzvészt, ki ez idő tájban Rozsnyóról kiindulva Nagy-Ida táján járt, hogy Kassát elfoglalja. Végre megjöttek Ferdinánd csapatai Dietrich

Marcell és Puchaim Farkas vezetése alatt, kik Forgách Simon biztatására először is Tarkó várát támadták meg Ujvár mellett, melyet július tizenegyedikén elfoglaltak és földig leromboltak, hogy ellenséges terület ne legyen a hátuk mögött. Azután Bebeket saját területén támadták meg.²³

Ferdinánd emberei Erdélyben sehogy se tudtak boldogulni. A zilált viszonyok, az előkelők zsarolásai, a fejtelenségből eredő

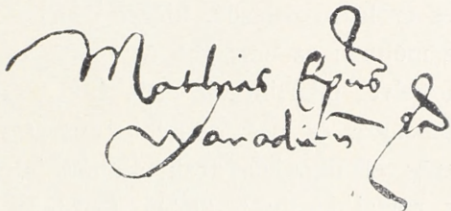

12. GÁCS VÁRA.

bajok a jobb érzésűeket arra bírták, hogy Izabellát visszahívják Erdélybe. A mozgalom elég gyorsan terjedt, látszott, hogy a közérzés kifolyása gyanánt keletkezett. Különösen terjedt a sokat zaklatott békésmegyei nemesek között. Vezérük Kecskeméti Patócsy Boldizsár volt, kihez hamarosan Radák László csatlakozott, az időben Losonczy Istvánné borosjenői várnagya, továbbá Bethlen Gáspár, Mándy Kelemen, Henczhidai Horvát János, Varjassy János,

²³ Forgách, 144–145. l.

stb. Sereget gyűjtöttek tehát, és miután Kaszim basa, lippai beglerbég megígérte, hogy a mozgalmat támogatja, Zaránd mellett táborba szállottak. Seregük megerősödvén elindultak, és már április 15-ikén a gyulai várból meg lehetett látni csapataikat. A vár élére Ferdinánd még az év elején Mágócsy Gáspárt állította. Mágócsy e kor kalandorainak egyike. Közrendű családból született 1515-ben. Harminczéves korában tűnik fel első ízben mint gyulai várnagy. Ismeretlen okok miatt azonban Tamás nevű testvérével együtt elhagyja Ferdinánd hűségét és átpártol Izabellához. Mint zsoldos katona jól megszedi magát, újra visszamegy Ferdinándhoz, kinek ügyéért 1552-ben már mint zsoldosvezér harcol. Így lesz történetünk évében újra gyulai kapitány, majd 1564-ben egri várkapitány, s mint ilyen 1579-ben fejezi be sokat hányatott életét.

13. ZABERDIN MÁTYÁS NÉVALÁÍRÁSA

Vitézségét már 1550-ben kimutatta. A török ugyanis kézrekerítette Gyula-Varsándot, e mellett vár építéséhez fogott Gyula vára szemmel tartására. Az építésben azonban Mágócsy megakadályozta, legyőzte az erdélyieket. Hűségesen védte Ferdinánd ügyeit 1556-ban is; megtámadta az erdélyiek főfészkét, a csabai kastélyt, lerombolta, de azok augusztus 12-ikén erős ostromot intéznek a vár ellen, azonban nem tudták elfoglalni.²⁴

Ferdinánd ügye tehát itt meglehetősen rosszúl állott. Az erdélyiek Petrovics Péterrel megegyeztek, Izabella október 22-ikén tartotta Kolozsvárra ünnepélyes bevonulását. Nagyobb baj volt ennél, hogy augusztus 12-én Várad hőslélkü püspöke és védője Zaberdin Mátyás meghalt. Kortársa Oláh Miklós így jegyzi fel naplójába: Ugyanezen év (1556) augusztus 12-ikén Zaberdin Mátyás váradi püspök, derék és harczias férfiú meghalt Váradon.²⁵

²⁴ Karácsonyi: Békés várm. I. Haan Lajos: B. vármegye Hajdana, I. 26. l.

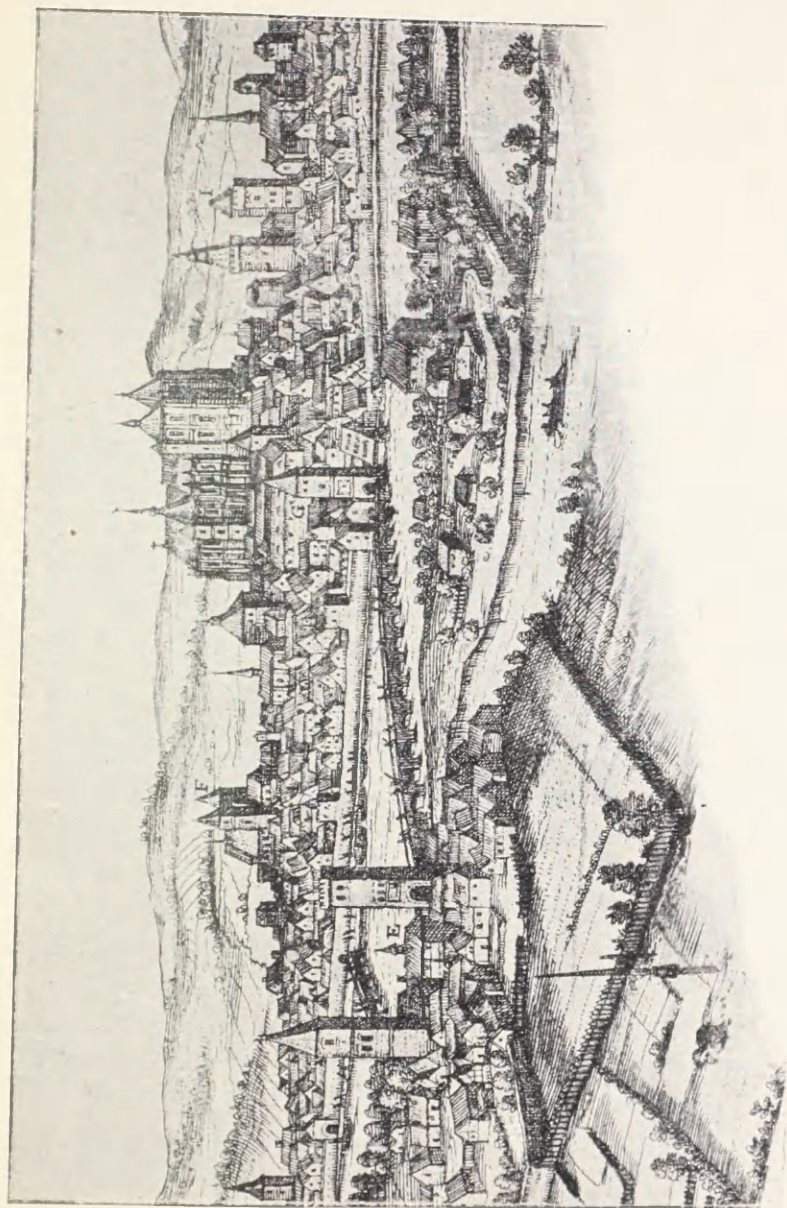
²⁵ Katona, XXII. 865. l.

Zaberdin Mátyás Ferdinánd hűséges embere volt. Kitartást harcziasággal egyesített, mintegy folytatásául a politikának, melyet nagynevű előde, Martinuzzi követett. A váradi káptalan és püspökség ügyei nagyon zavarosak voltak, bár ő kemény kézzel igyekezett a romlást feltartóztatni. Nem is jó szemmel nézték törekvéseit az erdélyiek. Petrovics Péter keményen dorgáló levelet írt hozzá még 1553-ban, mikor Izabella visszahívása ellen sereget toborzott. Hallottuk, biztos forrásból, hogy uraságod azon jó és üdvös szándék meghiusításán erősen fáradozik, hogy szedett-vedett népet gyűjt össze. Kérjük azért és intjük, hogy az efféle törekvéssel és szándékkal hagyjon fel, ne vezesse a híres országot és a magyar név maradékait a végső veszélybe és örökös romlásba. Idézzé emlékezetébe, hogy a váradi püspök a múltban az országot és önmagát milyen veszélybe döntötte tetteivel (Martinuzzit érti), hogy százezernél több lelket vittek rabságra és negyvennyolcz várat foglaltak el (a törökök), ha még elhallgatjuk azok számát is, kik a Tiszán és Dunán túl a római király területén fogságra jutottak. Ne kövesse uraságod annak a püspöknek nyomait, hanem törekedjék inkább a kereszténység közjavának s kegyes királya ügyeinek előmozdítására.²⁶

De Zaberdin hajthatatlan volt. 1555-ben a törökök a portyázó gyulai lovasokat levágták. Mágócsy hiába sürgette a segítséget, a király nem tartotta a kellő mértékben fontosnak Gyula megvédését. Mágócsy már le is akart mondani várkapitányi állásáról, de Zaberdin támogatta. Csapataival megtámadta Balámost, Török-Szent-Miklóst, s noha nem sikerült elfoglalni, a török mégis a fegyverszünet megsértésének tartotta.

Ferdinándra nézve tehát veszteség volt Zaberdin Mátyás halála. Sietni kellett a váradi szék betöltésével, nehogy a fejtelenséget az erdélyiek felhasználják. A király figyelmét ekkor Oláh Miklós a tanulmányait szép eredménnyel végezett Forgách Ferenczre hívta föl, ki e tájban térhetett vissza Olaszországból. Idő-

²⁶ Hatvani M.: Brüsseli okmtár, III. 22–23. l.

14. REGENSBURG.

közben valószínűleg beléphetett a nyitrai egyházmegye kebelébe, bár fiatal kora miatt még nem szentelheték fel. Ferdinánd engedett Oláh kérésének, tanácsát megfogadta, s az ifjú Forgáchot augusztus 20-án kinevezte váradi püspökké.²⁷

Minthogy azonban kineveztetésének katonai jelentősége is volt, Forgách pedig ifjú kora miatt nem tudott volna a hadi dolgoknak eleget tenni, a király úgy határozott, hogy a vár katonai kormányzását helyette bátyja, Simon végezze, kit bihari főispánná és Várad várnagyává nevezett ki.

Megvolt tehát a kinevezés, csupán a székfoglalás volt hátra, de Forgách életének könyvébe más volt írva. Püspöki székhelyét sohasem foglalhatta el. Várad ezen időtájban ostrom alatt állott. Zaberdin halála után még jobban szorongatták a várat az erdélyiek. Forgách Ferencz meg se kísérhette, hogy a várba bejusson. Simon azonban nagy ügygyel-bajjal 1556 végén bejutott. A várbeliek tőle reméltek mindent. Forgách Simon védte is a télen át, de nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. Élelem, katona nem volt, segítség meg sehonnan se érkezett.

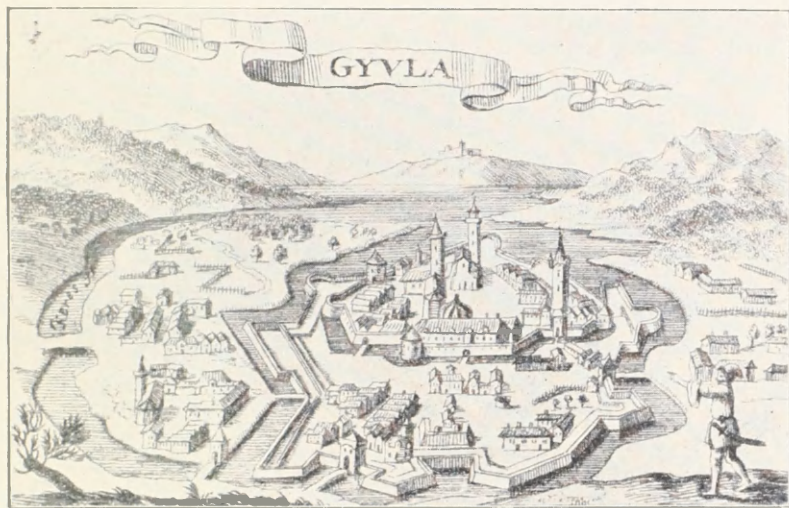
Még az év végén azonban más tér nyílt a mi Forgách Ferenczünknek, a hol tehetségét érvényesíthette. Minthogy a német rendek kilátásba helyezték, hogy a törökök kiverésére segítséget küldenek, a király követeket küldött az összegyűlt regensburgi birodalmi gyűlésre. A követség három tagból állott: a knini püspök vezette, kihez Sárkány Antal és Macedon Péter kamarás csatlakozott. A kiadásokra a kamara 1200 forintot fizetett ki a követeknek; a knini püspöknek 600, Sárkánynak 400, Macedon Péternek pedig 200 forintot.²⁸ A számadás deczember 20-ikán kelt. Az elindulás előtt azonban némi változás állott be. A knini püspök más irányú elfoglaltság miatt nem mehetett el, Oláh Miklós tehát helyébe Forgách Ferenczet ajánlotta, nehogy a fontos ügyben valami tévedés vagy gondatlanság

²⁷ Királyi könyvek. III. 360. l.

²⁸ Acsády: Magy. Pénzügyei, 189. l. és M. Orszgy. É. III. 493. l.

történjék, mint írja a nádornak.²⁹ Sárkány helyett pedig Hoszutóty Gergely kincstartó ment el. A követség így megalakulván kevéssel Ferdinánd eltávozása után, tehát úgy karácson felé elindultak Németországba.

Forgách ez időben már elég jó hírnévnek örvendett. Általánosan emlegetik az ifjú korában kinevezett váradi püspököt. A lengyel király november 20-ikán levelet intéz hozzá, mint Ferdinánd kedvelt hívéhez és nyitrai püspökhöz (hibásan váradi

15 GYULA.

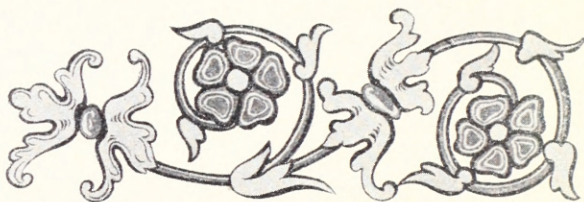
helyett), és kéri, hogy árvamegyei birtokaira utazó emberét Kosmomskyt vegye pártfogásába, hogy bántódása ne essék.³⁰ — A gyűlésben fényesen megfelelt az ország várakozásának. A nagy csátáknak és vészeknek elbeszélése, a gyűlésben jelen levő Ferdinánd főherczeg tetteinek művészi ügyességgel történt elmondása szánakozásra, majd öröme vagy boszúra bírta az igen népes gyűlésen jelenlevők izgatott kedélyét. Fölkeresték a számottevő főbb urakat egyenkint, felvilágosították őket a veszélyről,

²⁹ Pray: Epist. Proc. III. 105. l.

³⁰ Az Akad. Tört. Bizotts. okl.-másolatai.

mely a nyugati államokat is fenyegeti. Kérték őket, küldjenek segítséget. A rendek megígérték, hogy küldenek 40,000 gyalog és 8000 lovas katonából álló úgynevezett kettős római segítséget nyolcz hónapra. A követek így biztató válaszzal tértek vissza 1557 márcziusában hazájokba.³¹ Nem rajtok mult, hogy az ígélet, mint annyiszor, most is ígélet maradt. A követségre fordított költséget az 1557-ik évi országgyűlés úgy pótolta ki a kamarának, hogy a kivetett forint adón kívül még három dénárt szedtetett be a jobbágyoktól (5. §.).

³¹ Forgách, 156. l.

16. DÍSZ DEBRECZENI FORIS ANDRÁS CZIMERES LEVELÉRÖL.

MÁSODIK KÖNYV

FORGÁCH
MINT ÁLLAMFÉRFIÚ

17. GIMES VÁRA NYUGATRÓL.

EVÉS időre azután, hogy Forgách a regensburgi követségből visszatért, Várad végleg elveszett.

Várad helyzete a kettős királyság korában nem volt szerencsésnek mondható. Fontosságát érezték Bécsben is, Erdélyben is, azért mindegyik magának akarta megszerezni. Fontos volt fekvésénél fogva, valóban Erdély kulcsának volt nevezhető, de azért is, mert püspöke hosszú ideig, és pedig éppen a legválságosabb körülmények között, Martinuzzi volt. E férfi vasakarata az ország ügyeinek gondozása mellett püspökségére is kiterjedt. Erős kézzel orvosolta egyrészt a káptalan kebelében felmerült bajokat, másrészt meg is védte az erőszakosságoktól, melyek Izabellának Erdélybe való visszatérése után fenyegették. Utóda, Zaberdin Mátyás is harczias ember volt. Alatta azonban már 1555-ben történt kísérlet az egyházi javak elfoglalására. Bár nem sikerült, mégis vesztes jövő előjele volt.

Az erdélyi hadak Déva és Gyulafehérvár után Újvárt foglalták el. Itt két részre oszlott a sereg, Somlói Báthory András csapatai Husztot vették ostrom alá, a sereg többi része pedig

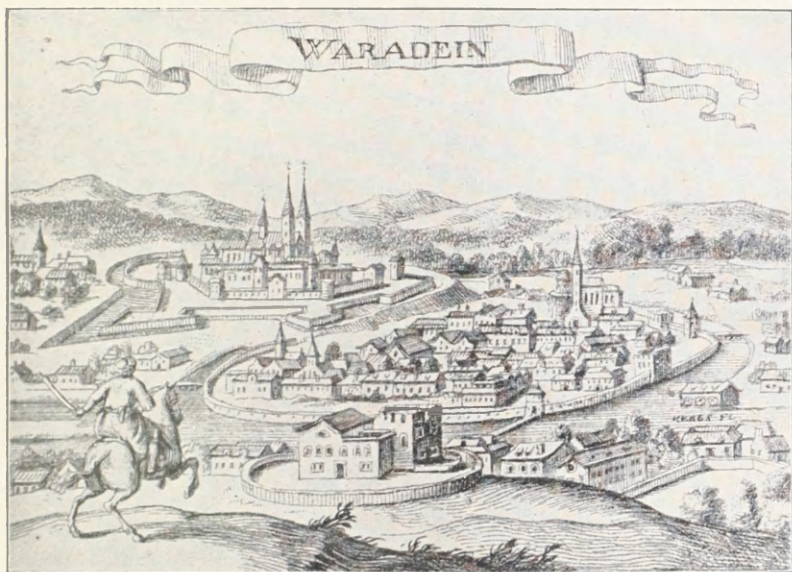
1556 márcziusában Varkocs Tamás és Bátori Báthory György alatt Várad alá szállt. Újvár eleste előtt Dobó gyakran kérte a királyt, küldjön zsoldot vagy segítséget. Ferdinánd válasza biztató volt, de segítséget nem tudott küldeni. A királyné pedig Erdélybe érven, a kíséretében levő lengyel és magyar csapatokat két részre osztva, Huszt és Várad ostromlóinak erősítésére küldte. A szász-sebesi gyűlés kimondta az egyházi javak elfoglalását, s bár Izabella a törvény megerősítését visszautasította, de mikor a közvélemény a törvény mellett foglalt állást, az ügyet elhalasztotta s a végleges határozást magának tartotta fenn. Az erdélyi püspökség javait azonban elfoglalták, Bornemisziának Gyulafehérvárról menekülnie kellett.

18. DOBÓ ISTVÁN NÉVALÁÍRÁSA.

A porta magatartása, melyet Zay és Verancsics portai követek határozott színben megírtak, arra birta Ferdinándot, hogy Erdélyt János Zsigmondnak visszaadja, visszavevén a sziléziai hercegséget és a porta teljes kibékítésére elrendelje a birtokában levő erdélyi várak kiürítését. Feltételül azt kötötte ki, hogy katonái a folszerelés odavitt részeivel szabadon vonulhassanak ki a várakból. Dobó István tehát meg is kezdte a kivonulást, de a királyné Perényi Gábor és Kendi biztatására nem akarta Erdélyből kibocsátani, attól tartván, hogy seregével Husztot vagy Váradot az ostrom alól felszabadítja. Dobó és Kendy ugyanis már hosszú idő óta czivakodtak; ez idő tájt pedig egy fekete lovon vesztek össze. Az egykorúak azért gúnyos közmondást alkalmaztak rájuk: az ösök fehér lóval szereztek meg a hazát, ők meg fekete lóért veszítik el. Akár akart Dobó Váradnak segítséget nyújtani, akár nem: az eseményekre

mindegy volt, mert a királyné elfogatta, feleségestül Újvárt elzáratta.

A szorongatott Huszt városa két követet küldött ezalatt Ferdinándhoz, hogy a segítséget sürgessék. A vár az egész Máramaros kulcsa; elestével a király sójövédelme is szenvedne. Gyors segítséget ígért tehát. Az egyik követ visszament a szorongatottak biztatására, a másik Brandeisszal a szétszórt csapatok egybegyűjtésén fáradozott. Közben megérkezett Forgách

19. VÁRAD.

Simon követe is Váradról. A király tehát úgy határozott, hogy a sereg Huszt után majd Váradot szabadítsa fel az ostrom alól.

A vállalat nem volt szerencsés kezekbe letéve. Brandeis nem volt híres harczyi sikereiről; a fontos vár fölmentését erősebb kézre kellett volna bízni. Gyors cselekvésre volt főleg szükség, mert a védők sokáig nem tudták már a harczyt folytatni. Forgách Simon ajánlotta is követe által a királynak, hogy ha ő a várból kijöhet, alvezére a várat tovább védi, ő meg a

szétszórt sereghez új katonákat toborozva, végrehajtja a vár fölmentését. Zrinyi Miklós a költséget is felajánlotta a vállalatra, ha azt a háború végével Ferdinánd neki visszatéríti. A követségből éppen visszatért Forgách Ferencz is kérte a királyt, hogy valamelyik magyar vezérre bizza a vállalatot. Kész volt e célból apai örökségét is pénzzé tenni. De minden törekvés hasztalan volt. Brandeis térképekről nézegette, merre és mely várak területén kellene áthatolnia, mennyi nehézséggel kellene megküzdnie. Postakocsira ült, megint visszajött, majd újra eltávozott az udvarból, hogy az időt töltsse, mialatt az ostromlottak hiába várták a segítséget — írja Forgách, ki bosszúsan nézte a «német fővezér» silány készülődését.¹ Husztot a védők föladták, a várat ostromló sereg tehát a váradihoz csatlakozott. A védők vitézül viselkedtek; gyakran kitörtek a várból, melyet a vezérek vitézsége és ügyessége mindaddig megmentett. De az ostrom már másfél év óta tartott, a védőket éhség kezdte gyötörni. Szent Márton napján (november 11-én) nagyobb kirohanást intéztek az ostromlók ellen, vagy négyszázat le is vágtak közülök. Forgách Simont csatározás közben egy kézi hajítógép lövege fejbe ütötte, de sisakja föltartotta a halálos ütés erejét. A védők vitézi ellenállása mellett a vár megmaradása már csak rövid idő kérdése volt. Segítség nem volt, az élelem is szűken jutott, zsoldot meg éppen nem kaptak, azért sokan átszöktek az ostromlók táborába. A megmaradt gyalogosok zúgolódtak a vezér ellen, ki a lovassággal együtt még kitarzott volna.

Szabad elvonulás kikötése mellett Forgách Simon 1557 június 13-ikán feladta a várat. Aznap már a vezérnek se volt enni valója, hanem Ártándi Kelemen küldött némi harapni valót ebédre.

Varkocs Tamás így Váradot birtokába vevén, a káptalan és püspök javait összeíratta és lefoglalta. Az erdélyi rendek ugyanis már az előző év végén (november 24-én) kimondták

¹ Forgách, 149—155. l.

Kolozsvárt, hogy a kik a szászsebesi országgyűlésen az alsó-magyarországiak közül a hűségesküt még nem tették le, azok december 6-ikától számított egy hónap alatt tegyék le, másképp javaikat az ország számára lefoglalják. Minthogy a váradi káptalan és püspök ezt nem tették meg, lefoglalták birtokaikat. A káptalan fej nélkül volt, birtokait az erdélyiek elszedték, azért a tagok is szétmentek. Ki ide, ki oda. A székes káptalan ügyeit a megmaradt szent István káptalan folytatta, mely átvette az egyház és levéltár őrzését. Forgách Ferencz püspöki széke így veszett el Váradon. Az egykorúak írják, hogy soha nem is láthatta meg egyházmegyéjét.²

A király Várad veszett ügye mellett is méltányolta Forgách Simon vitézségét. Még a várban volt, mikor január 21-én báróvá tette és megajándékozta a hűtlenségben elítélt Bajoni Benedek István fiának és özvegyének vagyonával Zemplén- és Ungmegyében; két héttel a vár feladása után ismét új adományt nyert Ferdinándtól, ki az elpártolt Nádasdy Miklós és Czobor Mihály Abaúj-, Torna- és Borsodmegyében levő birtokaival adományozta meg.³

Némi kárpótlást nyújtott Várad elvesztéséért a Szöllös mellett nyert győzelem. A király serege most is sanyarú helyzetben volt ugyan, de vitéz vezér alatt, úgy látszott, hogy nyerni is tud csatát. Forgách Simon sokat panaszkodik a sereg fenntartásában mutatkozó hanyagság miatt. Mikor a sereg az országba jön, szokás szerint egy hópénzt osztanak ki neki. Mikor az elfogy, kóborolva fosztogatnak, ha erre nincs módjuk, éhen halnak. A sereg után élelmet nem visznek, tudván, hogy úgy se tudnák megvenni. «Ha megér szegén betegedni — írja Forgách Simon — egy jó falatot, egy ital bort nincs mivel venni, soha fel nem táplálhatja magát, hanem meg kell halnia; magok is annyira elunják egymást, hogy oztán az betegeknek feléjek sem mennek, hanem az mellikkel asszonyember vagyon,

² Bunyitay V.: Váradi pkség tört. I. k.

³ Károlyi cs. oklt. III. 184. sz.; Királyi könyvek III. 313. lap.

míg az egészséges, az a mint lehet, bánik vele, ha az is megbetegszik, senki feléjek sem megyen oztán, hogy ki nem mehetnek helekből; az táboruk elbűdösül, eldöglik, és nagy nyomorúságos halálokkal halnak meg; mert sok meggyógyúlna benne, ha volna mit enniek és inniok, de az fizetetlenség miatt éhség leszen köztök, abból dögihalál, oztán hamisan az magyar égnek tulajdonítják.»

21. TATA.

A tétlenségben élő vagy czéltalanul kóborló emberekre tehát nagy jótétemény volt, hogy Telekessy Imre a megyei seregekkel együtt Szöllösön Perényi Ferenczet hirtelen ostrom alá fogta s a várőrséget kivervén, Perényit feleségével, fiaival együtt elfogta; zsákmány bőven volt, Forgách — kétségtelenül nagyítva — a vezérek osztályrészén kívül negyszázezer aranyra

becsüli a győzők kezébe jutott kincsek értékét. Báthory és Bebek ostrom alá vették ugyan a várat újra, de kénytelenek voltak a szabad elvonulás föltételébe és Szöllös lerontásába belenyugodni. A győzelem megnyugvást, sőt örömet keltett Ferdinánd pártbívei körében. Egyébként ezen győzelem kezdetével meg lehetünk teljesen elégedve — írja Verancsics Oláh Miklósnak Bécsből 1558. január 10-ikén — csak a végét is ki tudjuk hasznosan aknázni, nem úgy, a hogy gyakran megesett; nagyon megörültünk a jó kezdetnek s a végén az ellenség ült diadalt.⁴

Az öröm csakugyan korai volt. Már néhány hónappal később, 1558. elején a fontos fekvésű Tata veszett el, a régi királyok gyönyörűsége, mint Forgách nevezi.⁵ Nagy János, a vár kapitánya, élelmi szerek beszerzésére Komáromba ment. Mint-hogy az út bizonytalan, sőt veszélyes volt, a vár őrségét a gyalogság kivételével magával vitte. Az otthon maradtak pedig, élve az alkalommal, leitták magukat, az őrizetet elhanyagolván. Hamza bég Esztergomban értesült a dologról, rajtok ütött, létrákkal a várba bejutván, az alig ébredőket kaszabolta, míg megadták magukat. Hiába sürgette Ferdinánd a béke alatt elfoglalt vár visszaadását. Szulejman azt felelte, hogy nem a béke megszegése az, mikor katonái az őrizet nélkül hagyott várat elfoglalták. A vár elvesztésének áldozata Nagy volt, hanyagsága miatt elítélték és június 15-ikén Komáromban lefejezték. Az udvar Tata elvesztését szomorúan vette tudomásul, nem tudta, hogy mihez fogjon. Itt Bécsben Tata elvesztése után béke állott be — írja Verancsics Mihály Antal bátyjának (május 25-én). Csak a király tudja, mit kell cselekedni. Most is dadog ugyan, de nincs semmi más baja. A nádor kiépült válságos helyzetéből, s most félig egészségesen, még gyöngye testtel, ide vánszorgott, mert az állapotok úgy kívánják.⁶

Forgách Ferencz, mióta Németországból visszatért, állandóan

⁴ Katona, XXIII. 15. l.

⁵ Forgách, 162. lap.

⁶ Katona, XXIII. 51. lap.

az udvarnál tartózkodott. Ez időtájra eshetik fölszenteltetése áldozó pappá. Ferdinánd kegye is ezen év elején tehette meg őt titkos tanácsossá. Az is valószínű, hogy a király már 1558-ban kérte a pápát, hogy Forgáchot erősítse meg püspöki székében. 1553-ban lett Oláh esztergomi érsekké, a mikor a pápa a magyar rendek kérésére (1550. országgyűlés 14. §.) kivüle még. kilencz püspököt nevezett ki, de ekkor már újra négy püspök várt megerősítést: Bruman Mátyás zágrábi, Draskovics György pécsi, Verancsics Antal egri és Forgách Ferencz váradi püspök. Hogy a megerősítés késett, okául azt tartották, hogy IV. Pál neheztelt Ferdinándra, hogy már V. Károly életében császárrá koro-

Ant. Veran Archieps
et Locumtenens, M. H. M.
F. F.

22. VERANCICS ANTAL NEVALAIRASA.

náztatta magát. Szeretnék a pápáról jobb dolgokat írni — írja Verancsics Busbeknek Bécsből (szeptember 1-én) — de nagyon nehéz. Neheztel a császárválasztás miatt, melyhez szavazatával s tekintélyével járulni óhajtott, ha ugyan nincs más oka is, a mit száraz tollból is meg lehet érteni. A császári felség azonban a nem remélt és alkalmatlan időben jött dolgok folyását (a mint az efféle zavarok között tenni szokta, igazán erős császári, azaz le nem győzött lélekkel), bölcs belátással és önmérséklettel tűri, várván ő szentsége követét, kit a bibornokok közül már kiszemelt, a mint követeink által is kifejezte.⁷

Ferdinánd pedig nem szolgált rá a pápa neheztelésére. Saját

7 Katona. XXIII. 118—119. l.

hatáskörében, kétségtelenül Oláh Miklós támogatásával, komolyan hozzáfogott a katolikus egyház állapotának javításához. A vallási állapotok rendezésére hoztak ugyan törvényeket az országgyűléseken is, de senki se hajtotta őket végre. A királyt a birodalom ügyei foglalták le, az ország rendei pedig nem mertek a régen huzódó üggyhöz hozzáfogni. Az 1558. év meglehetősen nyugodt volt, legalább az egyházi ügyekre is sor került. A király tehát július 24-ikén Révay Mihály thuróczi főispánhoz, Nyáry Lajos és Lőrinczhez, Loránth Miklóshoz, Sárkány Orsolyához, Szakolcza, Nagyszombat stb. városokhoz erős hangú leveleket intézett, melyekben a katolikus egyház tanainak buzgó pártolására intette őket. Jövähagytuk a jámbor és keresztény határozatot — írja Ferdinánd a besztercebányaiakhoz — hogy kiengeszteljük és eltávoztassuk Isten haragját és bosszúját, hogy a mi vallásunk, mely ez időtájt (fájdalom) különféle eretnkségekre és átkos szektákra vált szét, melyek már kárhoztatva voltak, hogy a szent atyák tanítása, melyet az egész keresztény világ elfogadott és tartott, Magyarországunkban mindenhol helyre állittassék, hogy ezáltal Isten jóindulatát megnyervén, az ország is jobb állapotba jusson.

Mert nem is lehet afölött kételkedni, hogy mindaz a sok baj és veszély, melyek eddig a keresztény országokban tapasztalhatók nem voltak, főleg azért állott elő, hogy az ősi szent katolikus hit, a legjobb és legnagyobb Istennek tisztelete és imádása az új felekezetek elfogadásával elhanyagoltatik és meggyaláztatik. Azert helyeztük a főpapokat és püspököket híveik élére, hogy az Isten szavának hirdetésével és tanításával, azután erkölcsös életükkel vezessék és tanítsák a római szentegyház szokása szerint a rájuk bízott nyáját. Támogassátok azért őket nehéz munkájukban. Az anabaptistákat és sacramentáriusokat az 1548. és 1550. évi törvények szerint húsz nap alatt távolítsátok el.⁸

⁸ Lányi-Knauz: M. Egyháztörténelem, II. k., és Ribini I.: Memorabilia Aug. Confess. I. 130—132. l.

A király levelei minket annyiban érdekelnek, mert Forgách Ferencz aláírásával jelentek meg, a levelek stílusa is Forgáchra

23. I FERDINÁND.

vall. Következőleg nem kis része volt bennök. Ifjú lelkében szorosan ragaszkodott egyháza tanaihoz; a nemzet megerősö-

dését remélte attól, ha a katolikus egyház tudja majd egyesíteni a vallás és terület tekintetében részekre szakadt országot.

Oláh Miklós gyakorlatilag fogott tervei megvalósításához. Magához rendelte időnkint egyházmegyéje papjait, hogy hivatásukról, kötelességeikről jámbor és üdvös atyai intéseket adjon. A dolog azonban nehezen indult meg, a papság idegenkedéssel fogadta az érsek meghívásait, félt katonás szigorától. Nyitra,

24. VÉGLES.

Zólyom és Bars papjait azért részgyűlésre hívta össze. Főespereseinek határozott utasítást adott, hogy a papokat a megjelenésre buzdítsák. Zachai Balázs, zólyomi főesperes írja is Balint plébánosnak és radványi esperesnek, hogy ne féljen senki az érsek szigorúságától vagy kegyetlenségétől. Biztosra vegyék, hogy nem kegyetlensége gyakorlására vagy szigorúsága kimutatására hívta egybe a zsinatot, hanem hogy kötelességéhez

híven üdvös intéseket és tanítást adjon, hogy közéjük mint kegyes úr és atya jött. Tájékoztatásukra az általános zsinat egybehívásáig szeptember 18-ikán rendszabályokat adott át nekik, melyekben a szentségek kiszolgáltatásáról, az eretnekek megtérítéséről, a papok ruházatáról stb. szólt.⁹

25. VERANCICS ANTAL.

Ferdinánd megkedvelte az udvarában tartózkodó Forgách Ferenczet. Képzettsége, eszessége és erős akarata megnyerték a király tetszését, ki ezután már minden fontosabb ügyben megkérdezte. Kegyének nyilvánulása volt, hogy 1558 augusztus

⁹ Katona, xxiii. 136—140. l.

18-ikán neki adományozta a pornói apátságot, melynek javadalma Benalis Ferencz halálával megüresedett. Az apátság a zircziek tulajdona volt, s Bressani Polidor még 1535-ben azzal a feltétellel kapta meg a királytól, hogy a törvény által megszabott időben a rendbe lépjen és magát fölszenteltesse.¹⁰

Az udvarral november 20-ika körül Forgách Prágába ment, onnan Linczbe s csak a következő év elején tért vissza Bécsbe.

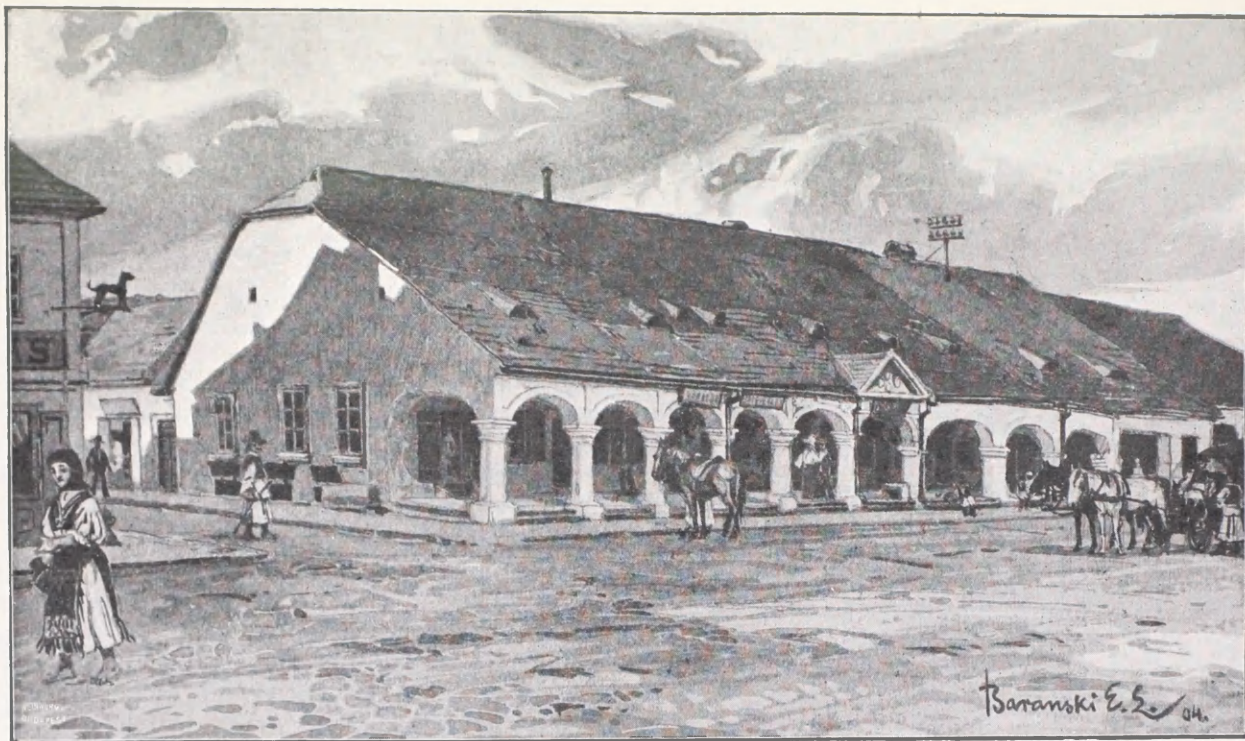
Ferdinándot Prágában főleg Dobó István ügye foglalkoztatta. Újvárból kötélen leereszkedett és az elkészített lovakra ülve, elvágatott. A vár lengyel kormányzója is be volt a dologba avatva. Hosszú szakállal és bajuszszal, szennyes ruhában ment Prágába, hol szenvedései emlegetésével mindenkit elhalmazott. Jól értett a költéshez természeténél és hajlamánál fogva is. Könyörgéseivel, a királynak tett szolgálatok emlegetésével megnyerte Ferdinánd kegyét, ki Léva és Végles várakat adta neki. E mellett Göncz és Telkibánya falvakat, azonkívül 1032 forintot kárpótlásul. Tehát többet ért ennek hosszú haja és szennyes öltönye, mint másnak vitézsége, szolgálatai, hűsége és bőkezűsége — írja méltatlankodva Forgách.¹¹

A tavaszi napok nagyon szépek voltak, az időjárás már márcziusban csendes és száraz volt.¹² A török Tata könnyű megszerzésén felbátorodva, már 1538 szeptemberében Gyula ellen készülődött újra. Három várat épített ellene, 9-ikén már kettő készen is volt, mint Verancsics Nádasdy nádornak írja. Az egyik Világosvár, a másik Erdőhegy. A harmadikat közvetlenül a vár előtt építik Varsányban. Mágócsy Gáspár vagy négyezer szedett-vedett emberrel van a várban, teljes erővel küzd a török bilincs ellen. Isten segítse, mert az emberek már nem tudják. A komolyabb ostrom márczius 7-ikén vette kezdetét. A lippai bég sok fát hordatott Varsány építésének folytatására, megerősítésére. A gyulaiak többször kicsaptak a várból, megütköztek

¹⁰ Királyi kvek III. 532. l.

¹¹ 183. l.

¹² Torda Zsigmond, *Scriptores minores* I. 113. l.

A LIPPAI TÖRÖK BAZÁR.

a portyázó csapatokkal, de a környék dúlását nem tudták megakadályozni.¹³ Így a váradi püspökség utolsó birtoka is napról napra pusztult. A birtok állapotáról Gaál Bertalan értesítette állandóan, az ő javainak kezelője. Tudósításokat küldtek még Török Imre nevű szolgája meg Kamonczy Gergely, gyulai háztulajdonos.

Gaál Bertalan élete is olyan változatos, mint Radák Lászlóé, Mágócsyé, Kerechényié, vagy e korszak sok más emberéé. 1515-ben született, atyja Gál Ispán, 1556-ban csongrádmegyei főispán, anyja Somogyi Krisztina volt. Huszonhét éves korában beállt Várday Pál érsek szolgálatába, hol tíz évi hű szolgálat után a biharmegyei Lél-Ösi egy részét nyerte adományként. Életének egyhangúságát megúnta, beállt Csongrádba végbeli vitéznek. Veszekedő természete miatt összekocztat Mágócsyval, menekülnie kellett. Hiába hivatkozott a nemesek és polgárok tanúságára, nem fogadták vissza. Újra szolgálatot vállalt tehát, s ekkor került Forgách Ferenczhez mint a gyulai jószágok gondozója. András nevű bátyja is összeveszett Gyulán Mágócsyval: visszahúzódott leleszi birtokára. 1556-ban újra Gyulán találjuk, levelet hozott Kerechényinek a török seregen át.

Gaál Bertalan nem jól kezelte Forgách gyulai javadalmain. 1560-ban adós maradt neki 100 forinttal, ezután három évi bérből 760 forinttal. Az első tartozását István nevű bátyja fizette ki helyette, de a többi adósság mindvégig az maradt. Forgách gyulai kincseit Varga Mihályra bízta, ki szintén egyike lehetett szolgáinak. A hűtelen ember titkon a kincseket a gyulai polgároktól 100 forintért megváltotta és elvitte magával Kassára, hol elvesztek. Forgách többször tiltakozott az eljárás ellen, a királynál tanúvallatást, nyomozást eszközölt ki, de minden törekvése hiábavaló volt, a kincseket nem lehetett megtalálni.

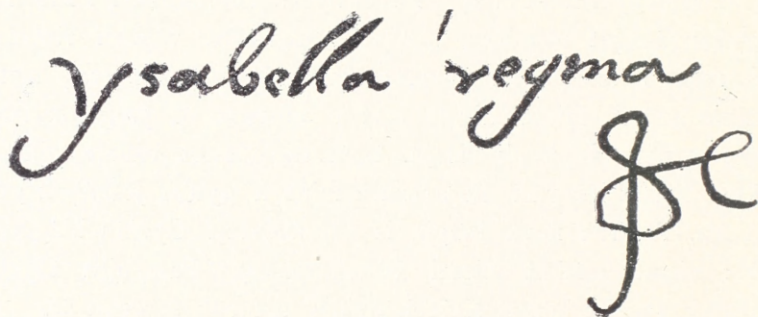
Kamonczy Gergely 1549-től egri éneklő kanonok volt, 1559-ben bekerült az udvarba mint a király káplánja. Itt ismerték meg egymást Forgáchcsal. Barátságos levelezéseiben küldött neki

¹³ Katona, xxiii. 62., 227., 301. l.

értésítések a gyulai állapotokról. Később eltávozott Gyuláról; 1561-ben csornai préposttá nevezte ki Ferdinánd.¹⁴

Május havában a király és környezete Augsburgba ment a birodalmi gyűlésre. Hogy Forgách is vele volt, bizonyos, mert a Berzeviczy család részére kiadott címeres levelet (május 30) mint alkanczellár ő is aláírta.¹⁵

Szeptember 20-ikán meghalt Izabella királyné. Atyjától életén kívül mást nem örökölt, természete, szokásai és erkölce anyjára emlékeztetett. Forgách az erdélyi udvarban nyert kedvező tudósítások ellenére szigorú színekkel jellemzi őt. Ligenza lengyel nemesen kívül János király halála után másokkal is volt gyen-

26. IZABELLA NÉVALÍRÁSA.

géd viszonya. A tánczot és dalt nagyon szerette, nem restelt az udvari cselédek közül is bárkivel táncolni. A behűtött bort télen-nyáron itta, s evvel rontotta el belső szerveit, úgy hogy 40 éves kort sem érve, halt meg. Sok baj okozója volt, de legnagyobb hibája vagy inkább mulasztása volt, hogy fiát magához hasonlónak nevelte, ki árván és fejedelmi tulajdonok nélkül maradt hátra. A magyar főurakkal keveset érintkezett, nyilvános és magánügyeiben inkább lengyel tanácsadóival tanácskozott. Nem jó szemmel nézték szabados életmódját, a királyfi asszonyos neveltetését. János király özvegyének ajtaja

¹⁴ Karácsonyi: Békés vármegye I. 192., III. 55–60. l., Bunyitay V.: Váradi pkség tört. III. 463. l.

¹⁵ Tört. Tár, 1899. 39. l.

azért zárva volt a magyarok előtt; csak a könnyelmű lengyelek juthattak be az udvarba, kik nem a vitézségben versenyeztek egymással, hanem a borivásban és tétlenségben.¹⁶

27. IZABELLA. KIRÁLYNÉ.

Az udvar november elején visszatért Bécsbe. Mint alkanczelnár november 30-án Forgách megengedte Gyulaffy Lászlónak,

¹⁶ Forgách, 171., 187. l.

hogy Forgách Jánossal való rokonságát az oklevelek alapján kiegészíthesse.¹⁷ Ferdinánd deczember másodikán írt Verancsics egri püspöknek, hogy Zolthai Istvánt valami Huszayndede nevű török szerzetessel a hó közepére küldje fel Bécsbe. Ezekkel együtt a zsidók pénzét is. Ha addig nem tudja a katonáktól összeszedni, pótolja a magáéból s haladék nélkül küldje fel. — Verancsics a pénzt összegyűjtve, a fogoly Zolthaiért Perényihez küldött. Perényi azonban nem merte a foglyot kibocsátani a király parancsa nélkül, mert Forgách Ferencz, váradi püspök a király nevében bízta rá az ifjú őrzését. Miután a megismételt sürgetés se járt eredménnyel, hozzá küldte a király parancsát a pécsi püspök által. Erre hajlott már Perényi. Zolthait tehát másnap reggel útnak indította Ónod felé.¹⁸

Verancsics a királyhoz írt leveleiben a törökök betöréseiről többször megemlékezik, melyek leírásával a közbiztonság állapotára érdekes világot vet. Az utakon kíséret nélkül veszélyes volt járni, mert sokszor mintegy a földből bújik ki a portyázó török csapat. Ha előkelőbb ember utazásának nesztét vették, előre készültek a támadással. Sergeny Mihály a minap felségedhez ment Bécsbe — írja deczember 21-ikén Ferdinándnak — ki az egri katonaság követe. Eltávozása előtt meghagyta szolgálóinak, hogy a termést a tiszamelléki Csaba faluból vigyék Egerbe. Négy el is ment a mondott helyre. Útközben a váradi püspök Simay Miklós nevű szolgálója is hozzájuk csatlakozott. Mikor a püspök Füred (Fywred) nevű falújába érték, körülbelül 50 török megtámadta őket, kikben Szolnok és Balázs-Szent-Miklós őrseit ismerték fel. A szolgálókat hosszú üldözés után utólérték, egy elmenekült, a többit elfogták. A foglyok közt volt a váradi püspök szolgálója is.¹⁹

Az 1559—1560 közti tél nagyon szigorú volt. Az erdélyi rendek azonban Izabella királyné halála következtében megsza-

¹⁷ Forgách Ltár a M. N. Múzeumban.

¹⁸ Katona, xxiii. 319., 322. l.

¹⁹ Katona, xxiii. 329—333. l.

me epi. cruce cruce dei
 ex alto conuissum quo ecclesiarum unum regnum diuina dispositione presidemus vtiliter coadiuuantem dno cupientes soluti corde reddimus et solertes de eum de ecclesiarum ipsarum regimine agitur committendis tales eis in pastores preficere studemus
 qui populum sue cure commissum sicut non solum doctrina verbi sed etiam exemplo boni operis informare conuulsam sibi ecclesiam in statu pacis et tranquillo velut et valeant inuicem dno salubriter regere et feliciter gubernare. Quod si quidem promissio
 nes ecclesiarum omnium tunc vacantes et manea vacaturarum ordinationem et dispositionem nre reseramus. De cetero extunc vultu et uane si secus super hijs per quoscumque quauis ante scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Postmodum
 vero ecclesia Varadiensis cui bene memorie Athanasius Episcopus Varadiensis dum viveret presidebat per obitum eiusdem Athanasii Episcopi qui etiam illam curam debitum nature perdidit pastoralis solatio destituta. Nos hac ratione huiusmodi ratione velut intellectum
 post deliberationem quam de preficiendo eidem ecclesie personam vtili et etiam fructuosam cum fructu vno habuimus diligenter. Quoniam ad te prius aditum seu alterius diei de legitime iuramento provocatum et in ante ista consuetudine pro quo
 charissimus in xpo filius noster frater noster digne hunc illi in Imperatorem Electus nobis ad hoc per suas litteras supplicavit et cum apud nos de hac sacra vite munitione bene sciret mox spualium providentia et spualium circumspectione alijs
 multiplici virtutum dono fructuosa testificata perhibetur diuinitus oculos nre mentis. Quibus omnibus debita meditatione pensatis. De a quibuslibet eorum suspensionis et interdicti alijs ecclesie tunc sententia censuris et penis a nichil
 ab hinc quouscunque vel ausa sit si quibuscumque modis ad effectum putum duntaxat consequendum hanc seire absolventes et absolutum fore censentes. De persona tua nobis et fructu ipse ob tuorum exequationem merito accepta eidem
 ecclesie de eorum fructu consilio apti ante providentia tempore illi in Episcopum preficimus et Pastorem curam et administrationem ipsius ecclesie tibi in spualibus et temporalibus plenarie committendo. In illo qui dat quas et largitur premia confidentes quod duri
 gentis dno actus tuos prefata ecclesia sub tuo felici regimine regatur vtiliter et prospere dirigatur ac quia in eisdem spualibus et temporalibus suscipit incrementa. Quoniam discretio tue per apostolicam scriptam mandamus quatenus inpositum
 tibi a dno eius regimine et administratione dute ecclesie prompta deuotione suscipiens curam et administrationem predictam sic exerceat. Fructus soluti fideliter et prudenter quod ecclesia ipsa gubernatori promissio et fructuosam administrationem
 gaudeat se commissam tui preter eterne retributionis premium vram et apostolicam sedis benedictionem et quam exinde vobis consequi meritis. Necnon dilecti filii Capiti et Vassallo dute ecclesie ac Clero et populo civitatis et diocesis Varadiensis
 ut Capitulum tibi tam prius et Pastorem annuatim suam humiliter intendentes exhibeant tibi obedientiam et reverentiam debitam et denotat ac clerico te pro vniuersis et solis predice venerentia benigne recipientes et honorifice pertractantes
 tua salubria monita et mandata suscipiant humiliter et efficaciter adimplere procurent. Populus vero te tamquam patrem et Pastorem annuatim suam deuote suscipiens et debita honorificentia prosequentes tuis monitis et mandatis salubribus
 humiliter intendant. Ita quod in eorum deuotionis filios et ipsi in te per consequens patrem benedictum inuenisse gaudeant. Vassalli autem prefati te debito honore prosequentes tibi fidelitatem solutam necnon consuetam scriptam et vram tibi ab eis
 debita integre exhibere procurent. Alioquin suam suam pernam quam respectus in rebus tulerit seu statuerit ratam habebimus et faciemus audire duo vbi ad satisfactionem condignam inmolabiliter observari. Regimus quoque et hortamur
 assente dictum Ferdinandum regem ac venerabilem fratrem nostrum Archiepiscopum Colocensem ipsius Archiepiscopi per eadem scripta mandantes quos te et prefatam ecclesiam dicti Archiepiscopi suffraganeam habentes pro vniuersis et prefate sedis reue
 rentia propensius commendamus amplius et conservandis inuicem suis sic te benignis finibus auxilio prosequantur quod tu eorum cultus presidio in commissis tibi curis pastoralibus officio possis deo propitio prosperari ac eorum fructum. Legimus
 a deo perenne vite premium antequam condignam peruenire nre gratie ipsi Archiepiscopo prout diuinitus inuenimus. Sicut benedictionem et quam vobis valeat promovere. Preterea ad ea que ad tue comoditatis augmentum
 cedere valeant fauorabiliter sentientes. Tibi ut a quocumque malicioso catholico Antistite quam et coronam dute sedis habente aceto et in hoc sibi assensum. Quodsi vel Tribus alijs catholicis Episcopis sumas quam et coronam habentibus
 munus consecrationis recipere valeas ac eidem Antistiti ut recepto prius per eum a te nro et Romanam ecclesiam nomine fidelitatis debite solite inuicem iura formam patibis annexatam munus predictum ante nra impendere licite tibi possit
 plenam et liberam aude predicti tenore putum concedimus facultatem. Et insuper ut statim huius iuxta pontificalis dispensationis exigentiam decretum tenore valeas. Adhuc proprio non ad tuam vel alterius pro te nobis super hoc oblate petitionis
 instantiam sed de nra mera liberalitate. Decum ut etiam postea in vno promissione et prefatione predictarum pacificam possessionem seu quasi regimini et administrationi dute ecclesie ac illius bonorum seu maioris partis eorum affectus fructus et munus
 predictum suscipere avaritiam. Ablatam nuncupatum de Porro sancti Benedicti vel alterius ordinis sacris vel alterius diei quod ut accepimus ex concessione apostolice in comendatum obtines et cum fructus redditus et proventus
 eorum ducatorum anni de Ciera secundum communem estimationem valorum annuum ut etiam accepimus non excedunt ut prius quoad iurisdictionem etiam ducatum dicta ecclesia quod illi prefatione retinere libere et licite valeas. Generalis
 Concilij et alij constitutionis et ordinationibus apostolicis ac vniuersis et ordinis predictorum inuicem confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia corroboratis statutis et consuetudinibus ceterisque contrariis nequaquam obstantibus dicta
 auctoritate tenore putum dehis donec que dispensamus. De cetero propterea comendamus huius non cessare fructus quoque et mane si secus super hijs a quocumque quauis ante scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Volumus autem
 quod in dicto avaritiam diuinitus et solutus avaritiam et ipsi tui numerus nullatenus minuat sed eius ac dilecti filiorum illius comendatus congrue suppleantur onera consueti. Et in super etiam volumus et etiam ante statimimus et decernimus
 quod si non recepto a te per ipsi Antistitem predicti iuramento idem Antistites minus ipsi tibi impendere et tu illud suscipere presumptis ducis. Antistites a pontificali officio excois et tam ipse quod tu ab administratione tam spualium quam
 temporalium ecclesiarum huius suspensi sitis eorum ac etiam volumus quod formam huius iuramenti a te tunc prefati nobis de verbo ad verbum per tuos patentes huius tui supposito munus per proprium. Quoniam quatenus de timore procurent
 et per hoc prefato Antistite nullum imperium preiudicium generetur formam autem iuramenti per te prefati talis est. Ego Franciscus Electus Varadiensis ab hac hora manea fidelis et obediens eis beato Petro sancto
 apostolice Romanam ecclesiam ac dno in dno die pro in suisque successoribus canonice mitantibus. Non enim in consilio consensu vel facto ut dictum perdat aut membrum seu captantur aut in eorum manibus violenter quouscunque ingerantur vel iniurie alijsque in
 contra omnem horum legum apostolicam sedis in eundem et reddimus honorifice tractare et in suis necessitatibus adiuuare. Iura bonorum predictorum et auctoritatem Romanam ecclesiam dno in pro et successoribus predictis
 defendere augere et promouere curabo. Regulus sanctorum prius decreta ordinationes sententias dispositiones reservationes provisiones et mandata apostolica toto viribus observabo et faciam ab alijs observari. Et ceteris
 simulationibus et rebelles dno nro et successoribus predictis pro posse persequar et imperialis vocatus ad suum veniam nisi prepositus fuero canonica prepositione. Quodsi limina Romanam curiam exstante citra singulis
 Anno vltima vero montes sagulis. Biennio visitabo per me aut per meum. Quoniam nisi apostolicam absolue licentia. Possessiones vero ad avaritiam nram pertinentis non vendam neque donabo neque impignoro neque de non
 infundabo vel aliquomodo avaritiam etiam cum consensu Capituli ecclesie mee. Inconsulto Romanam pontificem. Sic me deus adiuet. Et hec sancta dei Evangelia. Dat. Rome apud Sanctum Petrum
 Anno incarnationis domine. Millesimo quingentesimo sexagesimo. Sextodecimo. Augusti. Pontificatus
 Anno incarnationis domine. Millesimo quingentesimo sexagesimo. Sextodecimo. Augusti. Pontificatus. Primo.

kadt béketárgyalásokat folytatni akarták. Felkérték Zsigmond Ágost lengyel királyt is a közbenjárásra. Csakugyan még a tél idején megjelent Bécsben Przerembsky Miklós, gnezeni érsek,

28. A FORGÁCH-CZÍMER.

mint a lengyel király és János Zsigmond követe. A téli vihar meg jég szétrontották a bécsi hajóhidat, csak nagy veszélylyel tudott csolnokon átkelni a zajló jég között. Késő este volt, hogy a városba ért; kísérete fáklyavilágot gyújtott. Szerette volna, ha

fogadtatására Ferdinánd előre küldte volna követeit; de a király csak a kastély előtt fogadta. A király eljárása viszonzás akart lenni, minthogy az érsek is így bánt el Ferdinánd követeivel, kik leánya házassága ügyében keresték fel.

A palotában Hermsteiner és Forgách Ferencz üdvözölte a király nevében. Másnap ült össze a tanács. Przerembsky elhibázta az első lépést, mert a királyt János magyar, dalmát, horvát-szlavon király nevében köszöntötte, a ki azt felelte, hogy ő másik magyar királylyal nem tárgyal. Az előadott feltételeket se tartotta elfogadhatóknak. János Zsigmondnak másodszor küldött feltételei se voltak különbek. Ferdinánd nem titkolta el bosszúságát a fölött, hogy nem azon álláspontból kezdték meg a béke tárgyalását, melyben Izabella halálakor elhagyták. Az alkudozás így hosszúra nyúlt, befejezését a békés állapot se sürgette, de az alkudozó felek se viseltettek a kimenetel iránt nagy érdeklődéssel.²⁰

A tárgyalások ideje alatt, márczius utolsóelőtti napján jelent meg a Forgách család történetében nevezetes oklevél, melyben Ferdinánd Forgách Zsigmondot és fiait bárói méltóságra emeli. A kitüntetés Ferdinánd különös kegyenek nyilvánulása volt. Az oklevél a család vitézségét és Forgách Ferencz hű szolgálatait dicsérő módon emeli ki, melyek által érdemesekké lettek a kitüntetésre. - Minthogy ti a szent koronának s nekünk változó helyen és időkben úgy a törökök ellen, kik Krisztus keresztségének mérhetetlen ellenségei, továbbá a lázadók ellen, kik ama János király és fia hűségét követik, javaitok és vagyonotok elvesztésével, életetek veszélyeztetésével, véretek ontásával, a hűségben és állandóságban soha meg nem ingatva szolgáltatok, mint azt sok tanubizonyosságaink bizonyítják: tehát ezért, másrészt tisztelendő Forgách Ferencz, váradi püspök, a mi tanácsosunk és titkárunk kedves és hű szolgálataiért, kiváló képzettségéért, a szabad művészetekben való jártasságáért, lelkének más kiváló tulajdonságaiért méltóknak itéltünk benneteket Zsigmond,

²⁰ Forgách, 188—189. l.

Simon, Pál és Imre, hogy nemes törekvéseitekkel ezután is érdemekre törekedjete, utódaitok pedig ezen mintegy halhatatlan emlék s a polgári erények példái által kiváló tettekre ösztönöztessenek: királyi kegyünk különös nyilvánulásaként titeket a nemesek sorából kiemelvén, az ország báróinak sorába fogadunk és választunk, stb.

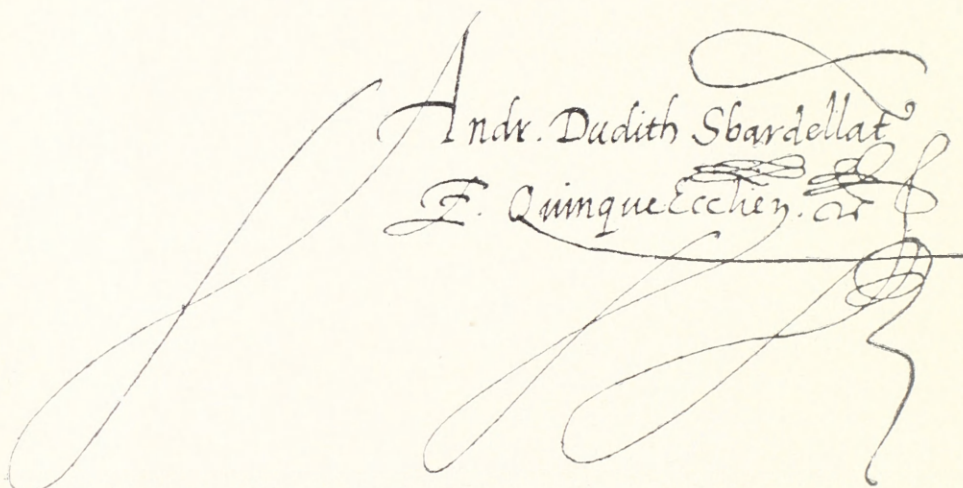
Ferdinánd 1559–1560 között úgy intézkedett, hogy püspöki jövedelme helyett a kamarától nyerjen évdíjat Forgách. Ezt bizonyítja július 29-ikén kelt levele Armpruster Kristóf, kamarai pénztárnokhoz. Meghagyja benne, hogy Liska János nevű szolgájának adjon úti költséget Gimesbe. Ő nem adhatott, mert pénze elfogyott. Armpruster fel is jegyezte, hogy a püspök évdíjából a szolgának három forintot és 50 denárt kifizetett.²¹

A levél kelte előtt két nappal állította ki IV. Pius Forgáchot püspöki székében megerősítő bulláját. Ferdinánd ismételtén sürgette a magyar püspökök megerősítését, de csak Forgách nyert ez évben megerősítést, jóval megelőzve a többieket. A pápai kuria meghagyta a pornói apátság javadalmában is, melynek jövedelme nem haladta meg a 100 aranyat évenként. Forgáchnak tehát megszorodtak tisztségei. A királyi udvarban tanácsos, alkanczellár, titkár volt. Mint egri kanonok Verancsics fenhatósága alatt állott, mint pornói apát a győri egyházmegyei, mint váradi püspök pedig a kalocsai érseki kerületbe tartozott. A király adományaival kárpótolni akarta őt egyházmegyéje majdnem semminek mondható jövedelméért. Az udvarban a vallási ügyek elintézésének vezetője, egyszersmind a kor legkiválóbb egyéneinek egyike Oláh Miklós érsek-kanczellár volt. Ferdinándot hajlamai is a vallás megvédésére indították. Oláh tehát sokat ígérő úton haladt, midőn a katolikus egyház régi tekintélyének visszaállítására törekedett, hiszen a király akarata támogatta. A kiváló főpap egyénisége nem maradt hatás nélkül Forgáchra se, ki hű tanítványának mutatkozott. A humanista irány felé való hajlam benne is feltalálható, ő is törekedett

²¹ Divatesarnok, 1854. 13. sz.

minél nagyobb tudásra szert tenni, mint Oláh, utazásokat tett, hogy világot lásson, hogy a külföldön szerzett ismereteket hazájában értékesítse, a mint mestere és pártfogója tette.

Törekvéseik rokonsága nemcsak a kölcsönös barátságból és gyakori érintkezésből, de hajlamaik rokonságából is eredt. Olyan sajátságos valami volt az a humanista katolicismus. Oláh Miklós érintkezésben állott, levelezett kora legkiválóbb humanistaival érseksége idején is, nemcsak németalföldi tartózkodása alatt. Pedig akkor már sok humanistának világosan lát-

Andr. Dudith Sbardellat
L. Quinquécchen. ar.

29. DUDICS ANDRÁS NÉVALÁÍRÁSA.

ható volt egyházellenes irányzata. Érdeklődött a németalföldi protestánsok sorsa iránt. A német vallási küzdelem egyes részletei nálunk is izgalomba hozták a kedélyeket, sajnálkoztak a vallási harcz okozta károkon; a szabad szellemi és erkölcsi irány a magyar egyháziak körében is helyet talált. Oláh mint főpap éveken át nem misézett, Forgách se, — bár nála mentségül szolgálhat az, hogy egyházmegyéje felett soha nem gyakorolhatta jogait, — felfogásuk világosan mutatja, mennyit vettek át a felvilágosodott írók gyakran egyházellenes tanaiból. Mégis mikor a katolikus egyház védelméről volt szó, a király erős

támasztékot talált a főpapokban. Oláh főpásztori szereplését már részben láttuk, Forgáchét is, míg Dudics András pécsi püspök kiváló elismerést szerzett a magyar névnek a trienti zsinaton. Néhány évvel utóbb pedig az egyházi rendből kilépve, megházasodott.

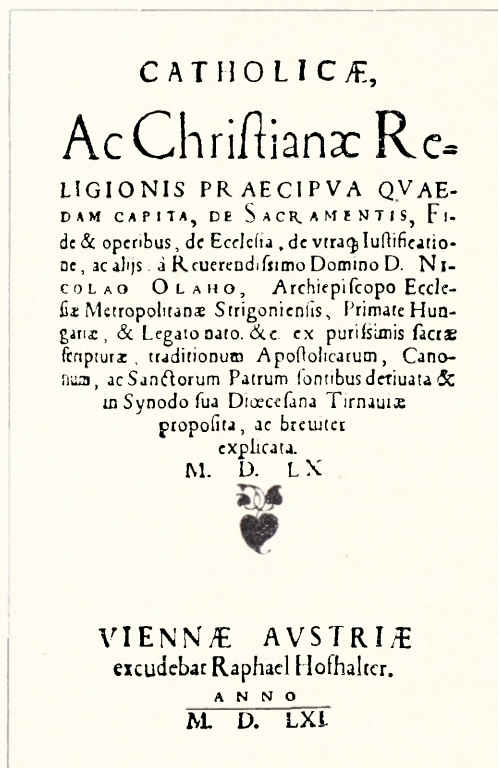
1560 április 10-ikén Ferdinánd újabb királyi levelet adott ki a lutheránusok erőszakosságai ellen. Szigorúan meghagyja, hogy az egyháziak erőszakosan elfoglalt vagyonát adják vissza a tulajdonosaiknak; ha ezek már nem élnek, a jogos érsekek és püspökök kezébe adják át, kik az elhaltak jogos utódait a birtokba helyezték. Ha ez nem volna hamarosan lehetséges, a püspök tartsa el a birtokaik hasznától megfosztott javadalmasokat, a kik templomaik felépítéséig is tegyenek eleget vallási kötelességeiknek.²² A levél Forgách aláírásával jelent meg, modora és hangja is ő rá vallanak. Annál jobban tudjuk méltányolni hithűségét, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezen időben Simon bátyja az egyháziak birtokának zsarolásából éppen nem csinált lelkiismereti kérdést. Kassai kapitány korábban Huszár Gált megvédte az elfogatás ellen, erőszakosan lefoglalta az egyházi tizedeket. Verancsics 1559 július 19-ikén írja már Oláhnak, hogy Forgách Simon, állítólag Miksa cseh király parancsára Gagy, Ruzska, Nádasd, Füzéralja, Gálszécs, Liszka, Zemplén, Tolcsva és Bengé tizedeit magának szedeti össze; a püspök panaszkodik az erőszakosság ellen, mert eleget küldött Kassa és Sáros megye fentartására. Aényt Liszthy János hat nappal később kelt levele is megerősítette. A tizedre Egernek is szüksége van, kérte a királyt, hogy tiltsa el Forgáchot a tized további gyűjtésétől. Ugy látszik, több panasz is érkezhetett a királyhoz, mert hamar bekövetkezett Forgách kegyvesztettsége. Ferdinánd 1560 július 10-ikén Forgách Simon Zemplén (Usnak, Lucz, Vigyázó, Lada, Bekecs, Lazon, Lak), Szabolcs (Felső-Dob) és Abauj megyében (Bolop és Devecser)

²² Katona, XXIII. 403. l.

levő birtokait, valamint a sárosmegyeieket is (Nagy-Szilva, Som stb.) Horváth Ferencznek adományozta.²³

Az udvar hangulatát Oláh ügyes számíttással használta fel céljai kivitelére. Országos ügyet óhajtott tenni a katolikusok ügyéből. Országgyűlés hiányában újra nemzeti zsinatot hívott

egybe akkori székhelyére, Nagyszombatba, hogy az 1558-iki gyűlés eredményeit tovább folytassa, vagy az azóta felmerült sérelmeket orvosolja, a hiányokat pótolja. A következő év elején tehát főpásztori levelében felszólította a püspököket s egyéb egyháziakat, hogy szent Adalbert napjára (szeptember 3-ikán) a nagyszombati Szent-Miklós templomba gyűljenek össze. Figyelmezteti testvéreit arra, hogy az egyház nehéz helyzetében főleg a papságnak kell helyt ál-

30. A "CATH. RELIGIONIS CAPITA, VIENNÆ, 1561" CZÍMLAPJA.

lania. A kik az Ur, Szabaoth Istene szőlőjének gondozására vagyunk hivatva, annak művelésére és őrzésére fáradhatatlan szolgálattal kell működnünk, hogy példánkkal a többi működő testvéreinket és alattvalóinkat is a munkálkodásra felbuzdítsuk.

A szent atyák és nagy őseink nyomdokait akarván tehát követni, hogy az együttműködésre buzdítsuk a híveket, alatt-

²³ Katona, XXIII. 245–252. l. és Királyi könyvek, III. 671. l.

valóinkat pedig helyzetükről fölvilágosítsuk, kötelességeikről üdvös tanítást adjunk, továbbá, hogy a Krisztus örökségében élők az ártalmas tanoktól visszatartassanak, s az üdvös tettekbe irányoztassanak, a püspökök tanácsára szent Adalbert, az esztergomi főtemplom védőszentének ünnepére részleges gyűlést hívunk egybe Nagyszombatba.

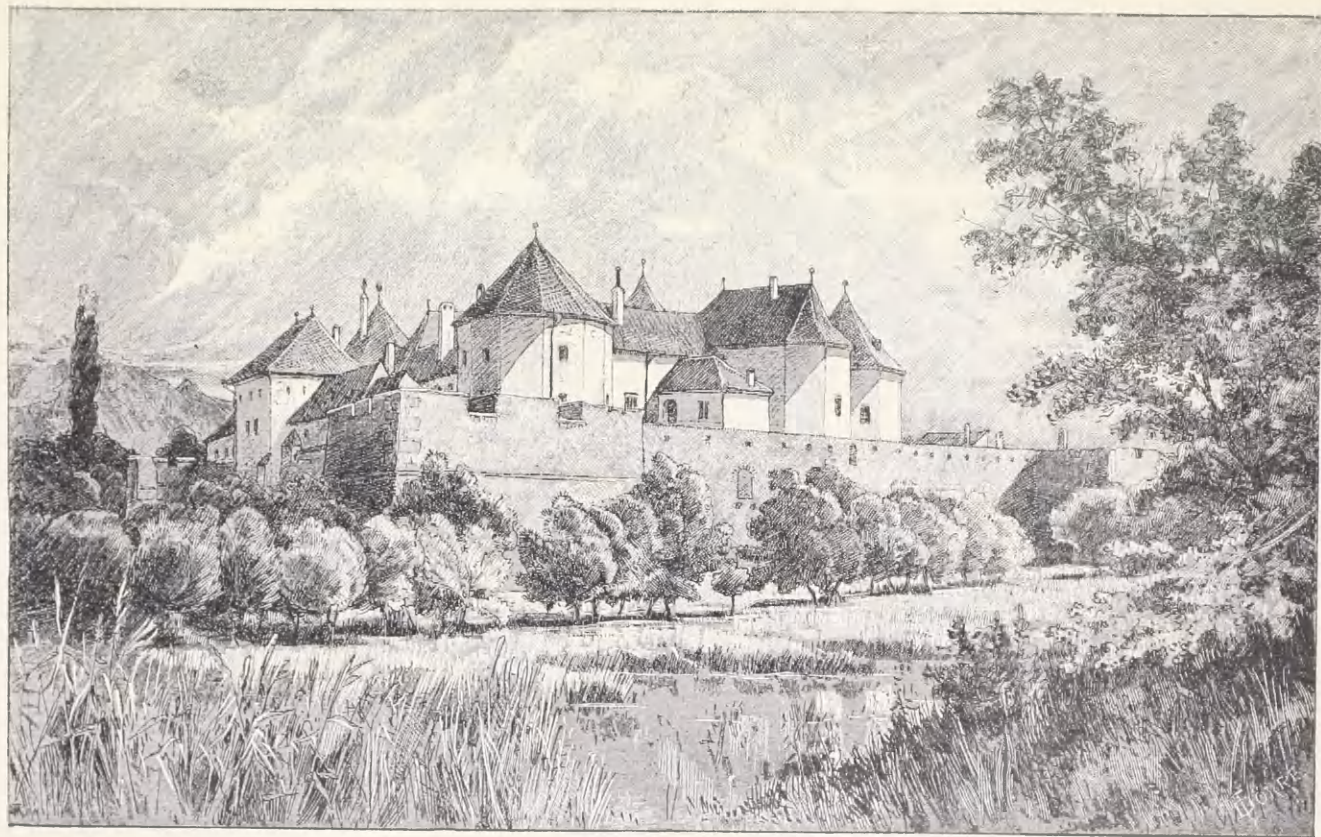
Minthogy költség a gyűlés megtartására nem volt, a püspököket felszólította, hogy jövedelmeik arányában járuljanak a zsinat kiadásainak fedezéséhez. Mindnyájan beleegyeztek. Mint-hogy az adott összegek a püspökök vagyoni viszonyaira világot vetnek, érdekes lesz őket összehasonlítani. A püspökök közül az esztergomi érsek 300, egri 200, zágrábi 60 aranyat adott; továbbá az erdélyi 66, nyitrai 66, váradi 55, pécsi 100, veszprémi 70, váczai 40 aranyat. Forgách Ferencz nem püspöksége, hanem egyéb egyházi javadalmai után fizette le azon összeget. A káptalanok: esztergomi 101, egri 150, győri 32, zágrábi 50, pozsonyi 12, szepesi 12, nyitrai 8, soproni keresztes konvent 4 aranyat: a szent-mártoni apát 25, szent-gotthárdi 30, zalavári 50, kapornaki 20, borsmonostori 20, lebeni 20, jáki 2, skalkai 5, tapolczai 10 s a kachi apát (Eger mellett) 2 aranyat adott Oláhnak. A prépostok közül a következőket említi az egykorú feljegyzés: leleszi 25, sághi 5, bozóki 6, rajki 2, csornai 5, papotzi 3, tepleni 3, óbudai 8, felhévizi 2, szepesi 20, aradi 2, mizslei 100, újhelyi 6 arannyal járult a költségek fedezéséhez. Az összeg 739 aranyat tett ki, melyhez az egri püspök még 8 aranyat adott egyéb javaiért s a veszprémi püspök hasonló okból ötöt.

A zsinat nagy ünnepélyességgel nyílt meg, egyháziak nagy számmal gyűltek össze. A püspökök sorában nagyon valószínű, hogy Forgách is ott volt. A zsinatnak két fontos eredménye volt a jövőt illetőleg. Rendezték az esztergomi egyházmegye viszonyát a többihez és betelepítették a jezsuitákat. A zsinat színhelyén építették fel házukat, az iskolát, melyben Sclan Tamás atya a retorikát, Hers Flonder Gellért a poetikát, Canisius Tódor pedig az ékesszólás elemeit kezdte tanítani. Eleinte

csak két osztályt építettek meg. Mindjárt a megnyitás kezdetén kis félreértés támadt a buzgóságában sokat kívánó Oláh s a jezsuiták között. Az érsek kívánta, hogy az atyák az ifjakkal naponként énekes misén legyenek jelen, de kimutatták neki, hogy a rend szabályai értelmében arra nem kötelezhetők.²⁴

Az ország élénk érdeklődéssel kísérte a zsinat lefolyását. Időközben azonban olyan ügy jött közbe, mely a király és az előkelők figyelmét is másfelé irányította. Erdély állapota Izabella halála előtt, de utána se volt szerencsésnek mondható. 1561 közepén a király élete ellen tervezett merénylet tartotta a kedélyeket izgatottságban. Majláth Gábor, István fia valami Jeromos nevű olasz cziterást fölbérelt, hogy gyilkolja meg a fejedelmet. Ez több ízben játszott a király előtt, egy alkalommal pedig cziterájába kardot dugva ment elébe. János Zsigmond egy Lactantius nevű olasz feljelentéséből értesült a dologról, június 6-ikán a cziterást elfogatta, s minthogy a kardot csakugyan megtalálták, a merénylet három nap múlva el is ítélték. Majláth Gábor Fogaras várában hagyva nejét, Lengyelországba menekült, hogy apja sorsára ne jusson, kit árulás miatt Bécsben kivégeztek. Majláth nővére Báthory András felesége volt, ki befolyásával hosszú könyörgés után megszerezte sógorának a kegyelmet. Jeromost nem lehetett kivégezni, mert bántatlanságot ígértek neki, ha a merénylet értelmi szerzőjét elárulja. Miután ez kitudódott, kiutasították az országból. Ferdinánd portái követei hasonló zavart írtak a török udvarból. A szultán követsége a perzsákhoz nem járt a várt eredménnyel, azért nagyon lehangoltta tette és szomorúvá. A perzsáktól visszatért követ ugyan szigorúan titokban tartotta a hozott választ, de a szultán cselédsége folytán javarésze kiszivárgott. Az oroszok megverték a tatárokat, kiknek segítségére a török hajóhad Konstantinápolyból kihajózott. A muszka követet küldött Lengyelországba, hogy állandó békét hozzon létre. Mindez erős aggodalmat szült a törököknél. A dolgok híre hamarosan elju-

²⁴ Katona. XXIII. 446—452. l.

31. FOGARAS VARA.

tott a bécsi udvarba, Forgách már július közepén (II-ikén) tudósítja a hírekről a betegeskedő Nádasdyt.

Az erdélyi zavarok, a török haderő lekötöttsége egy kalandos tervet érlelt meg a főbb magyar urakban. 1560 őszén a kor egyik kiváló kalandora jelent meg az udvarban, ki felajánlotta Ferdinándnak szolgálatait, ha a király őt Moldva elfoglalásában segíti. Ez az ember Heraclides Jakab volt.

Kréta szigetéről származott, egyik sarja volt a kalandokra vágyó tengeremléki görögöknek. Atyja hajókormányos volt; a kalandort családi nevén Basilicus Jánosnak hívták. Mint ifjút atyja valami Heraclides Jakab nevű előkelő görög udvarába adta, ki állítólag Samos és Paros szigeteinek uralkodó családjából származott, az események idejében pedig V. Károly zsoldos lovas vezére volt.

32 HERACLIDES JAKAB PÉNZE.

A tehetséges ifjút megszerette, taníttatta, halála előtt pedig fiaként ajánlotta rokonai jóindulatába. A vagyont a rokonok szétvitték, Basilicusnak alig maradt mása, mint V. Károlynak egy adományozó oklevele nevelő atyja számára. De ezt fel is használta. Az oklevél jogot adott az említett szigetek névleges birtoklására, mert elfoglalni őket úgy se lehetett reménye Heraclidesnek, továbbá császári hatalomból kifolyólag doktorok, koszorús költők és nyilvános közjegyzők fölvatására.

Basilicus néhány hónappal nevelő atyja halála után az ismeretlenek előtt annak nevét kezdte használni, mintha ő maga volna Heraclides Jakab. Beállt görög zsoldosnak, majd Mária királyné szolgálatába szegődött Belgiumban. Bekalandozta Francia- és Németországot, Lengyelországot. Már mindenhol Heraclides néven emlegették. Lement Moldvába, hol Sándor vajda felesége rokonának bizonyítgatta magát, a hogy azt nevelő atyjától hallotta. Az oláh nemesek szívesen látták a kellemes modorú és megnyerő külsejű kalandort, annál is inkább, mert Sándort kényúri hajlamai miatt nem kedvelték. Alacsony sorból

emelkedett fel a vajdaságba, de hála helyett kegyetlenkedéssel fizette meg a nemesség pártfogását. Nem kerülte ki figyelmét az ál-Heraclides szereplése, ki észrevevén Sándor gyanúját céljai iránt, Izabellához menekült Erdélybe, onnan meg az ország felső részébe.

Késmárkon megismerkedett Lasky Alberttel, kinek atyja Késmárkot és Dunavecset nyerte adományul Ferdinándtól, de többet harácsolts össze a zavarosban. Fia a könnyen szerzett birtokokhoz felesége útján, ki Serédy György özvegye volt, még vagy százezer aranyat érő vagyont csatolt, mint az egykorúak beszéltek. Lasky hamarosan megbarátkozott a kalandorral, együtt

kifőzték Moldva elfoglalásának tervét, melynek kivételére Lasky készségesen ajánlotta fel busás kamatok reményében birtokait. Még 1560 őszén hozzáfogtak a készülődéshez. Vettek kilencz kisebb-szerű ágyút, toboroztak lengyel meg magyar zsoldosokat.

A kis csapattal elindulnak, de a ruthén földön szétverték őket,

elvesztették fölszereléseiket, Heraclides maga is sietve menekült Kassára Zay Ferenczhez. Zayt szintén be tudta hálózni kalandos tervével. A dolog csak annyiban változott, hogy Zay erősebb alapra óhajtotta fektetni a vállalatot. Arra határozták el magukat, hogy Ferdinándot levél által felszólítják, hogy bizonyos feltételek mellett segítse a vállalatot.

Sándor vajda valamit megtudott a dologból, hamarosan írt Zrinyi Miklós útján Ferdinándnak — Zrinyi feleségének rokona volt — hogy ne támogassa a kalandort. Ferdinánd már tudott a tervről, de a vajdának azt válaszolta, hogy semmi ellenséges szándéktól ne tartson, ő elődei nyomdokát követve támogatja Moldvát. Valódi szándékát azonban nem árulta el. Igaz, hogy a titkos tanácsosok véleményét meghallgatva, eléinte semmit se akart tudni a dologról. A tanácsban nagyon kevesen voltak, hogy valami hír ki ne szivároghasson: Oláh kancellár, Dras-

Albertus Lasky
manu propria

33. LASKY ALBERT NÉVALÁÍRÁSA

kovits György, zágrábi, Forgách, váradi püspökök, és a nem régen felgyógyult Nádasdy Tamás nádor. Forgách kivételével mindnyájan ellenezték a tervet. A dologban akkor állott be változás, midőn a vállalat segélyezésével Erdély elfoglalásának tervét kötötték össze. Ez a remény megvolt a nemesek egy részénél, kiknek hangulatához mértén Forgách terjedelmesebb iratot nyújtott be Ferdinándnak, hogy a vállalat részére megnyerje. Az írat eredetijét most a pénzügyminiszterium levéltára őrzi.

Jóllehet minden meghatározott gondviselés szerint történt — írja Deliberatiójában Forgách, — mégis a legeltérőbb kimenelt a háborúban tapasztalhatjuk. Mert miként a jókor és hosszú megfontolás után hozott terven is szokott változtatni a sors és azt kijátszsa, úgy a gyors és alkalmyszerű elhatározás is eléri néha célját, miként az elsőt a francia-olasz háború, az utóbbit pedig az egyiptomi szultánok szánalmas elpusztulása is igazolja. A jelen irattal tehát Erdélynek és Tiszántúlnak elfoglalását mutatom be, ha a sors nem akadályozza meg biztos és igazságos szándékomat. — Két főrésze osztja tervét, melyek egyike Erdélylyel, másika pedig a török vagy egyéb esetleg közbelépni szándékozó európai hatalmasság kijátszásával foglalkozik.

Ha a despota (Heraclidest érti) járatlan utakon át hirtelen Moldvában terem és azt katonáival el tudja foglalni, ugyanolyan erővel és gyorsasággal Erdélyt is el tudja foglalni, melyet felszerelés nélkül váratlanul lephet meg. Méltányolni kell a trónkövetelő hűségét, ki mellé katonák bizonyára hamarosan fognak csatlakozni. Az elfoglalandó terület nincs messzire. Közbe csak Fogaras vára esik, mely Majláth Gáboré, ki nemcsak megengedi az átvonulást, de hat nap alatt 1000 lovassal és 2000 gyalogossal csatlakozik hozzájuk. Az erdélyi nemesek közül is fognak csatlakozni (Pathócsy Gáspár, Harinai Farkas stb.). Inteni kell tehát a kalandort, hogy a siker kivívása után hamarosan induljon Erdély ellen. Az elfoglalt területekkel az elégedetlenkedőket ki lehet majd békíteni.

Miként azonban az orvos is a genyedség eltávolításával gyógyítja a betegséget, úgy kell tenni a jelenben is, el kell zárni minden utat Magyarországból Erdélybe. Készüljenek fel valami ürügy alatt az északi kapitányok is, hogy hirtelen támadhasanak Erdélyre. A töröktől nem kell félni, sok katonát hívott vissza az országból, meg nem is tud hamarosan sereget küldeni. A határszéli váraknak parancsolja meg a király, hogy ágyúk felkészítésével, szekerek és lovak előállításával azt a hirt terjeszszék, hogy hadba készülnek állni, mert így elvonhatják Erdély figyelmét Moldvától. Az ügy szerencsés kimenetelével 35 év viszályait intézik el egy csapásra. Mindenekfelett azonban

34. HERACLIDES JAKAB KEZEÍRÁSA.

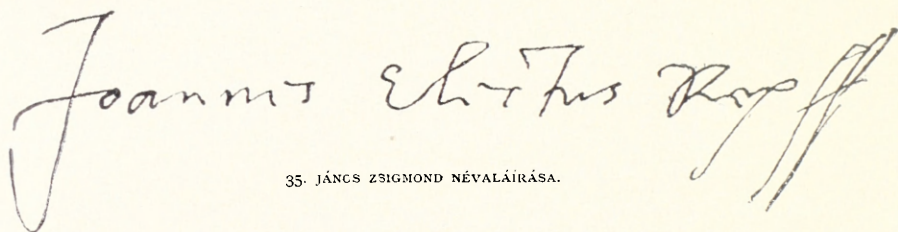
a legnagyobb titoktartásra kell törekedni, nehogy a veszélyt Erdélyben megelőzzék. Forgách tervét a király magáévá tette, annál is inkább, mert Thurzó, Torda és Mágócsy kapitányai a terv mellett foglaltak állást. Senkisémm támadhatja meg Erdélyt most a siker nagyobb reményével, mint a despota — írják a királynak december 30-ikán, — a mint mi értjük, akár elfoglalja Moldvát, akár nem, a mitől Isten óvja. Erdély leigázására nem kínálkozik jobb alkalom, mint a mit ő ajánl, olyan nagy sikerrel szolgálhat felségednek és az egész kereszténység ügyének, a minővel senki más.²⁵

Ferdinánd végre beleegyezett, 8000 forintnyi segítséget ada-

²⁵ Történeti Lapok, 1875. 759. l.

tott a kalandornak s megengedte a szabad toborzást. Zay lelkesedéssel segédkezett. A titoktartás nagyobb előnyére a kalandor halálhírért terjesztették, Késmárkon Lasky nyilvános temetést is rendeztetett neki. Hamarosan megnyerték Székely Antalt vezérnek. A sereg idegen zsoldosok toborzásával folyton nőtt, végre a despota 1600 emberrel és nyolcz ágyúval megindult. Moldva határáról vissza akartak térni, de mivel a ruthen vajda serege élén várta őket hátuk megett, a háborúra bízták szerencséjüket. Apró csatározások után a Szuchva folyó felé tartott a sereg, hova Sándor vajda övéit gyűjtötte.

Az ellenfeleket a folyam és a rajta levő híd választotta el egymástól. Másnap a folyó hidján kezdődött a csata, Heraclides emberei erős küzdelem után átszorították az ellenfélt a hidra,

35. JÁNOS ZSIGMOND NÉVALÁIRÁSA.

vagy ezret csata közben megöltek s ugyanannyit fogtak el üldözés közben. A nyert csata után megnyílt az út Moldvába, melynek fővárosa mellett volt a második ütközet. Sándor Magyarországra menekült, hol seregét szaporította, míg Heraclidest a papság vajdává avatta. Belátta az új vajda, hogy Sándor miatt nem remélhet biztos uralkodást, tehát 16.000-re szaporodott serege élén Sándor ellen ment, ki a Pruth mellett ütötte fel táborát. A siker itt is Heraclidesé volt, ki elől Sándor a portára menekült. A szultán pártját fogta eleinte, a görög beglerbég vezetése alatt indult is sereg Heraclides ellen; de miután ez biztosította a portát hűségéről, évi adó gyanánt 10,000 aranyat és gazdag ajándékokat küldött a portára, a szultán köpönyeget fordított, a sereget visszahívta, Heraclidesnek elküldte a vajdáknak szo-

kásos dárdát, ki így 1561 november 10-ikén Moldva törvényes urává lett.²⁶

Erdély elfoglalása azonban nem sikerült. János Zsigmond tudósítást nyert Ferdinánd terveiről. Jó előre megtette az óvintézkedéseket, seregét rendbe állította. Másrésről meg Balassa Menyhért átpártolása miatt török beavatkozással újra megkezdődött a háború. Két év múlva Heraclidest a moldvaiak elűzték, mert Sándor nyomdokait követte az erőszakosságban, tehát Erdély elfoglalásának tervéről végképen le kellett mondani.

Érdekes kérdés, hogy miért pártolta Forgách olyan hévvel a kalandor tervét? Némelyek szerint Imre öcsse buzdítására tette, ki külföldön ismerkedett meg a kalandorral s később is barátságos viszonyban állott vele. E feltevés azonban erőtlen okot nyújt a magyarázatra, mert alig hihető, hogy ilyen fontos lépésben döntő módon befolyásoltatta magát alig húsz éves öcscsétől, ki akkor tért haza tanulmányaiból. A királyhoz benyújtott javaslatában elég fontos okot hoz fel a terv támogatására. Fontos szolgálatot vélt tenni vele a kereszténységnek és királyának. Bár ezek elegendők arra, hogy a terv támogatását Forgách részéről megértsük, nem lehet kizárt dolog, hogy egyéni okai is lehettek a terv támogatására. Remélhette, hogy Erdély megszerzésére irányuló tervének sikere megerősíti Ferdinánd bizalmában, növeli befolyását az udvarra, mely ellen egyedül ajánlotta a kalandor támogatását. Az is szemei előtt lebeghetett, hogy Erdély megszerzésével visszanyeri püspöki birtokait. Mindez hozzájárulhatott meggyőződése erősítéséhez, de döntő tényezők gyanánt mégis a sikerből a közjóra háramló előnyök szerepelhettek.

Ferdinánd október 28-ikán Prágába ment a cseh rendek gyűlésére, hol Miksa megkoronázását a következő évre tűzték ki. Vele ment vagy nem sokkal később követte Forgách is.

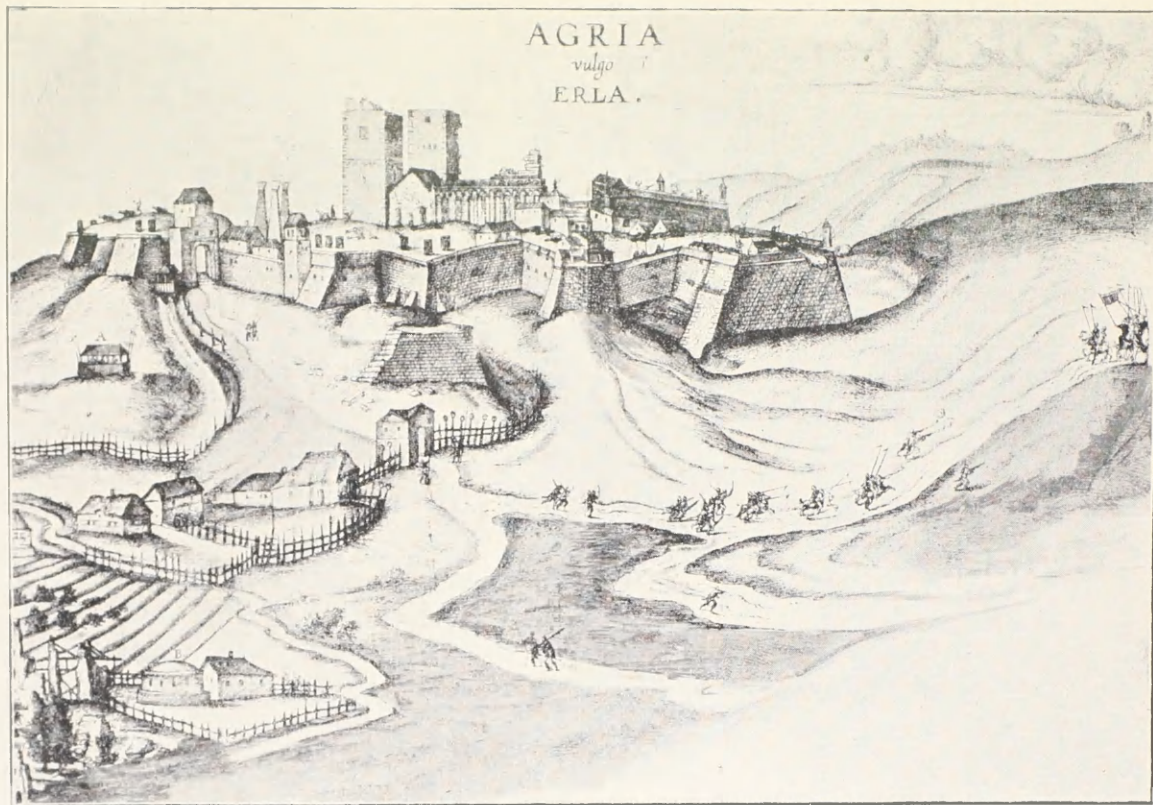
²⁶ Forgách, 217—229. I. és Hunfalvy: Az oláhok tört. II. 290—293. I.

Előzetes tanácskozás után a király elhatározta, hogy Draskovich György, pécsi püspököt küldi a trienti zsinatra, kinek követi levelét a király 1563 január első napján írta alá s Forgách ellenjegyezte.²⁷ A király figyelmét eleinte néhány aprólékosabb ügy intézése foglalta le. Január 20-ikán elintézte Ladányi Ferencz és Haraszty Anna árváinak ügyét, márczius közepén Horváth János és Berzeviczy Márton közt fölmerült birtokügyi ellentéteket simította el.²⁸ Forgách a király ezen intézkedéseibe befolyt, mivel ekkor mint kancellár a király mellett tartózkodott.

Ferdinándot a magyar állapotok nyugtalanították. Minthogy a háború kikerülhetetlennek látszott, kapitányainak meghagyta, hogy teljes erővel álljanak ellen a török támadásainak. A támadást Balassa János kezdte meg, ki Szécsént fogta gyülevész hadával ostrom alá. Viszonzásul a budai basa Hasszán bég füleki szandságot küldte Szécsén védésére; ez márczius 27-ikén jelent meg Szatmár alatt. A gyülevész had csakhamar megfutott, maga Balassa csak kevesedmagával tudott megmenekülni. A török a temesvári pasa csapatával megerősödve, ostrom alá fogta Szatmárt, hova a környékbeli nemesek feleségei és gyermekei beszorultak, sok aranyat és ezüstöt hordva össze. Ghémes Ferencz meg Kátay 150 lovassal itt portyáztak Egerből, tehát szintén a várban vonták meg magukat. Minthogy az ostrom komolyabb jelleget kezdett ölteni, a benszorultak Baksay Tamást megbízták, hogy vagy 50 lovassal váratlanul üssön a támadókra. A hirtelen támadás zavart idézett elő, a várból is erős lövöldözéshez fogtak, mire a török elvonult a vár alól. Balassa Jánost segítségért kis halászbárkán a táborból kiküldték; mikor a Szamoson már átért, a török hirtelen elfogta. — Én úgy halottam a vezérektől — írja Forgách, — hogy a kiküldés oka az volt, hogy azt az árulás, esküszegés, gyilkosság, rablással terhelt eretnek embert, mint a halandók leggyalázatosabb bűneivel vádlottat lelkiismeretük szavának engedve, mint szennyet a

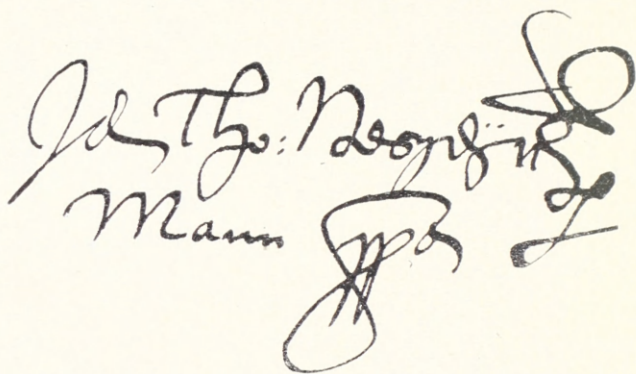
²⁷ Horányi Bevezetésében.

²⁸ Forgách Ltár; Tört. Tár, 1899. 43. l.

táborból kiűzvé, a halhatatlan Istentől az emberek számára segítséget nyerjenek.

Ferdinánd prágai tartózkodásának célja fia cseh királylányá történendő koronáztatása volt, melylyel római királyságát akarta megelőzni. E végből Smekovics Adámot jóelőre a szász, Ungnad Lajost pedig a brandenburgi választófejedelemhez küldte az ügy előkészítésére. Elhatározta, hogy husvét után a birodalmi gyűlésre megy, hogy Miksát Frankfurtban megkoronáztassa.²⁹ Miksa főherczeg szeptember 19-ikén vonult be Prágába. A fényes kíséretben négyszáz magyar lovas is volt, kiknek fényes fölszerelése különösen bámulat tárgya volt. A cseh lovasság hét

37. NÁDASDY TAMÁS NÉVALÍRÁSA

mérföldnyire ment Miksa elébe; jó későre járt már az idő, mikor a várba fölérték. Ott Ferdinánd üdvözölte fiát, aztán a székesegyházba mentek, hol a hálaadást elvégezvén, a vár sáncaiból sok ágyú dörgése hirdette az ünnep estéjét. Másnap, szeptember 20-ikán a prágai érsek cseh királylányá koronázta, feleségét pedig a következő nap.

Az év nyarán újra pestis dühöngött az országban, melynek áldozata lett Nádasdy Tamás nádor is június 2-ikán Egervárt. Forgáchnak jó barátja volt, sűrűn leveleztek egymással. A megemlékezés, melylyel Nádasdynak adózik munkájában, nem elfo-

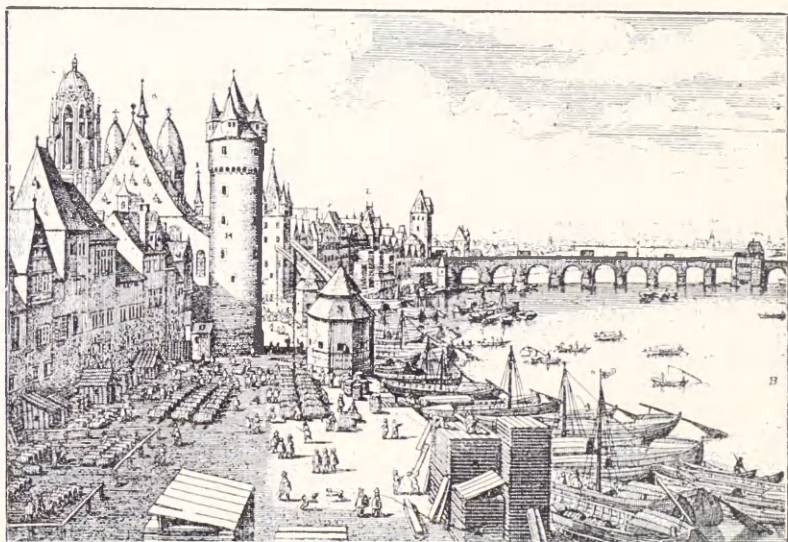
²⁹ Forgách írja Nádasdynak márczius 12-én; 1563 hiba Horányinál, honnan Toldy közli.

gúlt, nem egyoldalúan hízegő, mint azt jó viszonyukból kifolyólag várnánk. Forgáchnál a történetírói szempont minden más érzés fölött érvényesült, a baráti szeretet melegsége nem fődte el a történetíró előtt a barát rossz tulajdonságait. Kérlelhetetlen szigorúsággal mond ítéletet élete felett; igaz, hogy már tíz év választotta el Nádasdy halálától, mikor művét megírta, tehát nem a közvetlen hatás befolyása vezette megemlékezését, mégis előnyére kell betudnunk, hogy inkább történetíró volt mint kegyeletes megemlékező, kinek föelvé: *De mortuis nil, nisi bene*. Nádasdy köznemesi családból származott; olasz földön tanult, jelleme ravasz, ügyes színlelő volt, hadi és polgári érényekben kitűnt s a nádorságban ügyesen tartotta fenn magát minden fondorkodás ellenére. Fiatalon került II. Lajos udvarába mint a király titkára. A király halála után Bornemisza Jánoshoz került. Élete ezután tele van viszontagságokkal. Miután Ferdinándnak kiszolgáltatta a Bornemisza által Pozsonyba szállított királyi kincseket, budai várnagygyá lett. Felesége a Kanizsai család egyetlen leánymaradéka. Minthogy nem tartották hozzá méltónak, Hassády Dénes nevű védőjét láb alól eltétette, a többbit megvesztegette és így vette el a még csak 11 éves hajadont feleségül. Hirtelen haragú ember volt. Mikor a török Budát ostromolta, fekete koporsót mutatott ki a vár falán. Miután a német zsoldosok lázadása következtében a vár török kézre jutott, János király szabadon bocsátotta Nádasdyt, ha pártján marad. Egy alkalommal Istvánffy István nevű katonája, egyébként igen előkelő és jeles katona, gúnyos czélzással alkalmazta rá a szentírás szavait, a fekete koporsóra czélozva: Föltámadt, nincs itt, mire Nádasdy a vízbe fojtatta. Későbbi élete csendes és érényekben gazdag volt.³⁰

Az udvar a tél elején hagyta el Prágát, miután a római királyság útja elő volt készítve. Október végén értek a majnai Frankfurtba, az ősi koronázó székvárosba. Miután római királyl্যা választották s atyja utódának is elfogadták a császári méltó-

³⁰ Forgách, 241—244. l.

ságban, Moguntin érsek november 31-ikén Miksát a régi egyszerű koronával megkoronázta. A koronázás napján a város kapui zárva voltak, azért a fényes kísérettel megérkező török követ a sűrű havazás daczára kénytelen volt a kapun kívül várakozni. Hosszú könyörgés után este bebocsátották s fáklya-fénnyel körülvették, hogy a választófejedelmek láthassák. Miután átadta a szultán ajándékait, a felek nyolcz évre békét kötöttek egymással.

38. MAJNAI FRANKFURT.

Az év eseményei Forgách magánügyeibe is engednek némi bepillantást. Ghymes vára Forgách Péter és Zsigmond között oszlott meg. Az ügyet úgy intézték el végleg, hogy a vár egy része örök áron a ghimesi, másik része a gácsi ág birtokában maradjon. Forgách Zsigmond és Ferencz fia a saját területükön a Mórtony-tól nyugatra, a vár kisebb kapuja mellett házakat és istállókat építettek. Ez bizonyos perlekedésre adott okot s Báthory András 1562 június 6-ikán úgy intézte el a dolgot, hogy Péter és fiai a vár bejáratánál, a Mórtony-tól keletre, szintén építhessenek

lakóházakat, istállókat és a föld alatt víztartókat.³¹ — Régi pártfogója, Oláh, beteges volt. Nem is követte Ferdinándot prágai

39. MIKSA KIRÁLY ARCZKÉPE.

útjára, Bécsben maradt. Szeptember 14-ikén lelkének megnyugtatóására megtette végrendeletét. Végrehajtóinak Draskovics pécsi

³¹ Forgách Ltár.

püspököt, Görög Mátyás nagyprépostot, Radeci szatmári, Telegdi zólyomi főispánt, Listi János és Usaly Péter, Nagyváti Ferencz esztergomi kanonokat tette meg. Forgáchról is megemlékezik benne: Forgách Ferencz, váradi püspöknek, mint fiamnak, aranygyűrű helyett tintatartómat hagyom.³² Mutatja e megemlékezése Oláhnak, hogy Forgách még mindig a régi szeretettel ragaszkodott mesteréhez. Verancsics hasonlóképen beteges volt ezen időben, azért püspöki székhelyén tartózkodott. Vasszorgalmú ember volt, egészségének kedvezőtlen állapota daczára mindig elvégezte megszabott teendőit. Különösen kiterjedt levelezése vette sok idejét igénybe. Mentegetődzik Forgáchhoz írt levelében is (augusztus 25-ikén), hogy már három levelére nem válaszolt. Oka volt megszaporodott s nagy arányú elfoglaltsága, melyek nemcsak napról napra lefoglalják, de óráit is lekötik. Közbe azután testileg is kifárad, szellemileg is kimerül. Boszankodik az ellene terjesztett rágalmak miatt. Kérem, vagy inkább könyörgöm Tisztelendőségednek — írja Forgáchhoz, — hogy már nekem is higgyen egyszer s ígérje meg önmagának, hogy hisz az én becsületességemben és jóindulatomban.

Elküldöm egyszersmind valami Illosway Péter nevű wittenbergi tanuló tanító levelét, most debreczeni munkás volt, a ki Ecsed várától nem messze, Csaholy faluban felakasztotta magát a praedestinációtól való félelmében. Ez a szörnyű tett már a negyedik azóta, hogy egri püspök vagyok. A meggondolatlanok még sem térnek észre, látva az intő példákat, melyek itt napról napra megtörténnek. Mi tehát, kedves barátom és testvérem, maradjunk hűek anyánk tanításához, mint az Úr hű szolgálói s szolgálójának fiai. Hadd lázongjanak a hit- és vallásűjítók, a mint akarnak: mi folytassuk előbbi munkánkat, ne bánjunk turkálva az isteni dolgokkal, melyek nem a test számára rendeltettek, nehogy vigyázatlanul fenhéjázókká legyünk.³³ — Míg Dudics püspök a trienti zsinaton tartott beszédeivel általános elismerést szer-

³² Tört. Tár, 1896. 154.

³³ Munkái, VIII. k. 370—373. l.

zett a püspöki karnak, mely ekkor valóban jeles egyénekből állott, s Borremeus bíbornok méltán fejezte ki a zsinaton, hogy terjedemesebb tudományú szónokot még nem hallott beszélni³⁴ az ország vallási állapota tényleg nagyon zavaros volt. Forgách püspöki birtokáról írja Brandeis a királynak, hogy mikor Fövényesi Gaál András a királytól engedelmet kért, hogy Gyulára katolikus papokat vezethessen be, halállal fenyegették, — annyira eretnekek a városbeliek.³⁵

Az év hátralevő részét Forgách utazással töltötte el. November 27-ikén még Frankfurtban van, mert a király adományozó levelét Berzeviczy Márton és Czibak András, Péter, László és György, bihar- és zarándmegyei nemesek részére mint alkan-cellár aláírta. Berzeviczyhez személyes barátság is fűzte, leveleztek is egymással. Deczember elején azonban Ferdinánd Keglevics Péterrel a Németalföldre küldte, valószínűleg követ-ségbe. Útjának bővebb céljáról nem vagyunk tájékozva, mind-össze egyetlen levél őrzi emlékét. Deczember 28-ikán Antverpenben van még s onnan írja a királynak: Ilyen kedvező alkalom, melyet Felséged kegyéből élvezek, alig jut egyszer osztály-részüln az embernek. Hozzájárul még, hogy a csodálatra méltó dolgoknak ujdonsága, a sok város és tengernyi nép soknak megsejmlésére hívja fel az embert, melyekre alig gondolna. Ez a csodálatos és hasznos dolgokkal telt utazás bizonyára megtermi értékes gyümölcseit. Itt az Úr születésének ünnepe miatt négy nap óta tartózkodunk, Isten segítségével holnap Genten és Bruggon át tova utazunk, s onnan haladék nélkül sietünk Felségedhez.³⁶

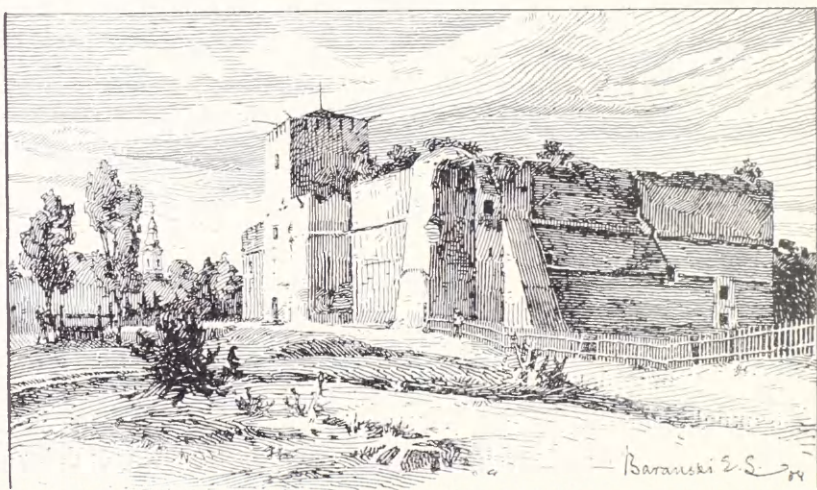
A művelődés oly előrehaladt állapotában levő Németalföldön valóban akadhatott Forgáchnak látni valója. A kereskedelem és ipar útján anyagi előnyökhöz jutott ország ez időben a művelődés egyik góczpontja volt. Az irodalmi élet, a művészet hazai

³⁴ Katona, xxviii. 638. l.

³⁵ Katona, xxiii. 654. l.

³⁶ Tört. Tár, 1899, 43. l.; 1881, 784. l.

viszonyainkhoz képest igen előnyös helyzetben volt. A politikai viszonyok azonban a néhány év múlva kitört szabadságharc előzményeit mutatták. Bizonyosan érintkezett a kiváló egyénekkel, a vezető emberekkel. Utazása maradandó emlékü volt, később is megőrizte rokonszenvét a szabadságáért küzdő nemzet iránt, melynek kivívását érdeklődő gonddal írta le évkönyveiben. A németalföldiek kitartása ügyük védelmében analógiául szolgálhatott a magyaroknak, hiszen a szabadságnál többet, fajuk fennmaradását kellett védeniök. Az iparágak fejlettsége,

40. GYULA VÁRA.

az élénk városi élet mind hatottak reá s üdvösen kibővített látókörrel tért vissza útjáról.

Ferdinánd Frankfurtból Elzászon, Konstanzon és Szászországon át január 29-ikén Insbruckba ért. Valószínűleg itt érte utól Forgách is az udvart, mikor Antwerpenből visszatért. A félbemaradt trienti zsinat folytatását ide tűzte ki Ferdinánd. Májusban érkezett meg a pápa követe, Moro bíboros. A császár a városon kívül háromszáz lépésnyire ment elébe, a találkozásnál kezét fogtak egymással.

Ferdinánd és a francia követek megegyeztek abban, hogy az egyház reformját a régihez való visszatéréssel kell kezdeni. A pápai követ hivatása az volt, hogy a császárt lehetőleg eltérítse eszméitől s a pápai tekintélyt megvédje. Az alkudozások között a lényeg elveszett, csupán formai ügyekre terjesztették ki a zsinat figyelmét. Ferdinánd kívánságait a jelenlevő Forgách röviden összegezi: kívánta a császár az úrvacsora két szín alatt történő kiszolgáltatását, a papok nőülésének megengedését, a pápa hatalmának szoros körülírását, a zsinat és pápa tekintélyének meghatározását, engedélyt az egyházi építkezésekre; törölje el a pápa a római udvar visszaéléseit, írjon elő határozott választási mintát, a püspökök helybenlakásának kánoni jogát mondja ki a zsinat, végre bíbornokokat az előző zsinatok törvényei szerint meghatározott számban minden nemzetből nevezzen ki az egyház feje. — A kívántak közül az elsőt nagy nehezen elfogadták a többségben levő olaszok is, de a pápa akaratától tették függővé. Sok vitára adott okot a papi házasság kérdése. Ferdinánd is, Miksa is sürgették, de a császárt nemsokára a magyar országgyűlés ügye szólította el a gyűlésből, a dolog tehát abbamaradt.³⁷ A meghívókat június 6-ikától kezdve küldték széjjel, a gyülekezés határnapjául augusztus 20-ika volt kitűzve. Ferdinánd hajóra ült s július elsején ért Bécsbe.

Már előtte megjött János Zsigmond követe, Somlói Báthory István, Forgáchnak anyai ágon sógora, hogy a már sokszor megkezdett tárgyalásokat befejezze. A béke megkötése mindkét félre üdvös volna. Kérte Ferdinándot, hogy a már anyjának Izabellának, megígért Johanna főhercegnőt adják hozzá nőül. Ő már nem mondhat le a királyi címről, de futódja részére meglegszik olyan címmel, melyet Ferdinánd vagy Miksa neki adnak. Közbenjárásra kérte Miksát is atyjánál, s július 11-ikén írta követének, hogy minden lehető tegyen meg a kérdéses ügy elvégzésére, használja fel az udvarnál levő előkelő barátai közbenjárását

³⁷ Forgách, 247—250. l.

is, Kerecsényiét, Batthyányét és másokét.³⁸ Július 16-ikán Ferdinánd az udvarnál levő főpapokat és főurakat tanácsba hívta egybe. Az udvarnál ez időtájt hármastanács intézte az országos ügyeket. A főpapokat és főurakat időnkint hívta egybe a király, hogy a nagyon fontos ügyekben adjanak tanácsot a teendők felől. Így történt ez a jelen esetben is. Az ország tanácsát Ferdinánd fiai, magyar főpapok és főurak alkották, míg a legfontosabb ügyekben egy szűkebb tanács döntött, ezt Michiel János velencei követ a titkos tanácsnak hívja, melynek tagjai voltak Ferdinánd és fiai, a marchall, a cseh kancellár (Neuhauser Joachim), Ghenger orvos és Seld alkancellár.³⁹

A tanácsosok véleménye az ügyben nem volt János Zsigmond kérésének megfelelő. János Zsigmond kérte Ferdinándot, hogy a címzet illetőleg egyezzen bele, hogy a törököknél és alattvalóinál így nevezhesse magát: János, János magyar-dalmát-horvát stb. király fia, Isten kegyelméből Magyarország és Erdély fejedelme. Azt kell a kérés ezen első pontját illetőleg felelni, hogy ilyen cím használatát sehol se lehet megengedni, mert Ferdinánd mint magyar király Magyarország fejedelme is egyúttal. A birandó területet is nagynak gondolják. Elégedjék meg János Zsigmond Erdélylyel, hol gyakorolhatja jogait mint főbíró, a régi jogszokás szerint ott adományozhat birtokokat a király híveinek, de egyéb helyre csak az ország beleegyezésével terjeszthesse ki jogait, másként Erdély megszűnnék a szent korona tagjának lenni. Egyedül a házasság ügyében volt a tanácsosok véleménye kedvező. Azt írják Ferdinándnak, ha már megígérte, hogy leányai közül egyet nőül ad János Zsigmondhoz, tartsa meg szavát. Ha ezek már másnak volnának eljegyezve, az egész kereszténység érdekében kéri a királyt, hogy unokái vagy rokonai közül adjon hozzá valakit feleségül. Úgy tapasztaltuk — írják, — hogy más országokban is a legnagyobb egyenetlenségeket, hosszú időn folytatott ellenségeskedést gyak-

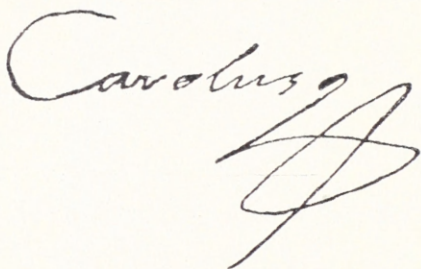
³⁸ Pray: Epist. Procer. III. 173. l.

³⁹ Jelentése 1563-ból az Akad. Tört. Bizotts. okl. másolatai közt.

ran házassággal szüntették meg, s így remélhető most is, hogy egyetlen házasságból Felségedre, fiaira s az egész országra nagy haszon fog hárulni.⁴⁰

Mint hogy a tárgyalások alatt az országgyűlés megnyitásának ideje elérkezett, a folytatást elhalasztották. Miksa főherceg kocsija a királyi palota közelében néhány nappal a gyűlés határnapja előtt felborult s lába megsérült. Azért az udvar csak augusztus utolsó napján ért le Pozsonyba. A Dunán kettős hidat vertek, hogy a szembejövők egymást az átkelésben ne akadályozzák. Miksa kísérete 3000 lovas és 5000 gyalogosból állott. Kísérték Károly és Ferdinánd főherczegek, neje és a két nagyobb fia, a salzburgi érsek, a boroszlói püspök. A magyarok 2300

42. KÁROLY FŐHERCZEG NÉVALÁÍRÁSA.

lovassal mentek elébe, élükön az esztergomi érsekkel, kit kilencz püspök és nagyszámú főúri csapat kísért. Oláh lendületes üdvözlő beszédet tartott, a boroszlói püspök válaszolt s Miksa is mondott néhány köszönő szót a fényes fogadtatásért.⁴¹

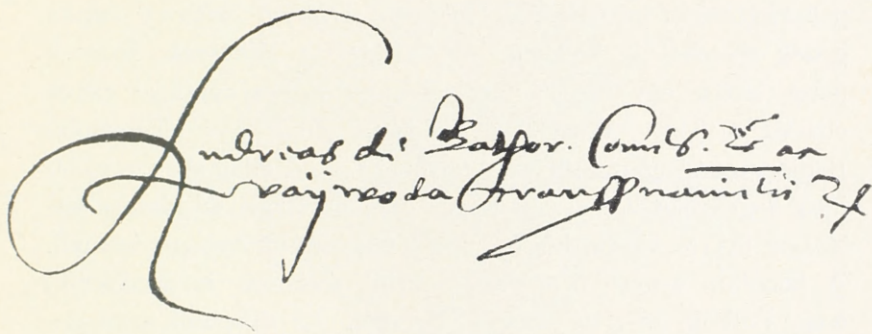
A nagy tömeg lassan megindult, a csehek a Duna túlsó partján vertek tábort, a magyarok a város falai alatt, míg a német kíséret a Duna innenső partján telepedett meg. Miksát és kíséretét Oláh fogadta magyar vendégszeretettel. Másnap a magyarokat szemlélte meg Miksa főherceg. Jól esett neki, hogy olyan sok fényes díszet látott, olyan hatalmas tömeget a nemzet főségének megfelelően, mely szép volt, bár a multtal nem is volt összehasonlítható. Sokan mondogatták — írja a jelenlevő Forgách, — hogy a Rákos mezején 80,000 embert is láttak együtt.⁴²

⁴⁰ Tört. Lapok, 1875. 840—842. l.

⁴¹ Cromer Márton lengyel követ jelentése az Akad. Tört. Bizotts. tulajdonában.

⁴² 253. l.

Az országgyűlés előzményei közül érdekes még megjegyeznünk, hogy innen kezdődik a történetíró és Zrinyi Miklós szigetvári hős feszült viszonya. A megnyitás előtt ugyanis szállás-rendezők mentek az országgyűlés helyére, hogy a tömegesen egybegyűlt rendek szállást nyerjenek. Most is úgy történt s a pozsonyi házak kapui fölé fölirták a beszállásolandó nevét. Forgáchnak nem volt szállás készítve, valószínűleg tévedésből, azért Zrinyi szállását foglalta el. Mikor ez megérkezett, haragra gerjedt a sérelem miatt. Augusztus 19-ikén leírja a dolgot Miksának, mert már Oláhnak is írt, de az a papi rendnek kedvezve, Forgách javára ítelt. Kéri a királyt, vegye tekintetbe az ő érde-

43. BATHORY ANDRAS NÉVALÍRASA.

meit, a helytarto által felküldött javaslat ellenére igazság szerint ítéljen. Nem magát az elfoglalást, hanem Forgách erőszakosságát fájlalja nagyon, a ki már addig is sok igazságtalanságot követett el rajta. Ilyen volt a nemzeti csendélet egyik példája hazánkban.⁴³

A király előterjesztésének főtárgya fiának, Miksa cseh és római királynak megkoronázása volt. A rendek azonban a királyválasztás előtt a nádori szék betöltését sürgették, mert annak van döntő szava a megválasztandó személyét illetőleg. Soha nem volt törvényes választás nádor nélkül, ki a szabadságnak, igazságnak és a nép üdvének védője az országban. A megválasztandó királynak eskümintát is szerkesztettek, mely

⁴³ Zrinyi okltár, I. 619–621. I.

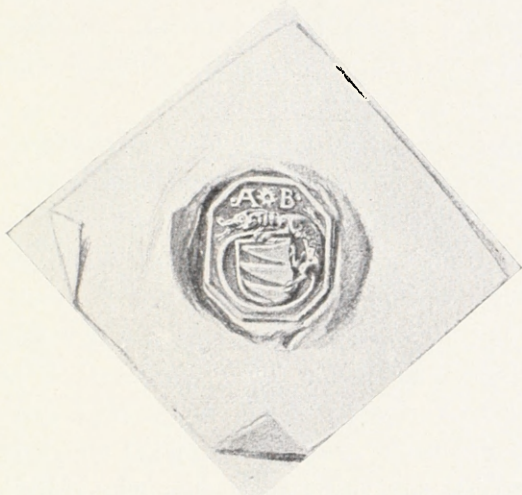
az országhoz hozzá fűzze. Az ellenzék legtekintélyesebb embere Báthory András volt, ki bizonyos bántódás miatt állt az ellenzék élére. Felesége Thurzó Anna Elek leánya, kivel vagy 40,000 forintot és szép vagyont örökölt. Thurzó másik leánya, Erzsébet, Pernsteiner Jaroszlav felesége volt, ki fényűző életmódja miatt Rómába ment, miután birtokait a hitelezőknek ítélték oda. Vagyonától megfosztva, visszatért feleségéhez, s bánatában iszákosságba süllyedt, mely halálát okozta. Thurzó Erzsébet nem volt nagyon erényes asszony, hamarosan férjhez ment újra Ungnad Ádámmal.

Mikor a magyar tanácsosok a pozsonyi országgyűlés idejének kitűzéséről tanácskoztak Bécsben, Ungnad Báthory feleségének részéből is követelt, sőt megígérte Miksának, hogy a peres birtok egy részét neki adja, ha a hosszadalmas peres eljárást mellőzve, tárgyalják a dolgot. Mikor egy alkalommal Báthory ebéd után szállására tartott hazafelé, elfogták, hosszabb ideig fogságban volt, szabadságát csak azon ígérete kiereszköztetésével nyerte vissza, hogy minden vagyont hűségesen visszaad. A kapuhoz állított örök az előkelők szekereit is átkutatták, hogy Báthory meg ne szökjék Bécsből. Az elfogatás színleges okául azt hozták fel, hogy bécsi vendéglősenek 600 aranyat adott azért, hogy a városban leendő tartózkodása alatt nyugodt szállása legyen. Mikor az szavát nem tartotta meg, ő bosszúból a vendéglős eladásra küldött juhait elfogta. Miksa helyeselte Báthory elfogatását, a ki később észrevette, hogy a vendéglős ügye csak ürügy volt az igazi ok eltakarására. A magyar főnemesség jogainak mellőzése fölingerelte Báthoryt s megfogadta, hogy Ausztria határát többé nem lépi át. Bár fogadását nem tartotta meg, az ügy élénk feltűnést keltett s szerteszéjjel beszéltek róla — kissé nagyítva is — az országban.⁴⁴

A tárgyalások vége mégis az volt, hogy a rendek nádor nélkül is elfogadták Miksa cseh király megkoronázását. Szeptember nyolczadikán reggel hét órakor az érsek a főpapokkal

⁴⁴ Forgách, 252—255. l.

és főurakkal a szent Márton egyházába ment, hol felöltözve várták az udvart. A király a várból jött le, leült trónjára, mellette a kardot Pappenheim báró, a jogart Eberstain, az almát Lobenstein gróf tartotta. Azután jött a királyné fiaival s nagy kísérettel. Miután már mindnyájan elhelyezkedtek, a király a templom végén levő szent-háromság kápolnába ment, hol a koronát őrizték. Felvette ott a palástot, sarut, kardot, majd az egri és erdélyi püspök kíséretében kijött az oltárhoz, Batthyány Ferencz vitte a nádor helyett a koronát, Báthory András

44. BÁTHORY ANDRÁS ORSZÁGBIRÓ PECSÉTJE.

országbiró a jogart, gróf Zrinyi Miklós tárnokmester az országalmát, Forgách Ferencz a kis keresztet, Erdödi Péter, horvát-szlavon bán a nagyot, Tahi Ferencz lovászmester a kihúzott, Perényi Gábor a hüvelybe dugott kardot, Báthory Miklós Szent István kardját, Zrinyi György Magyarország zászlóját stb. Oláh Miklós a misét végezte, míg a püspökök az oltár két oldalán ültek. A templomban csak kevés meghívott nézhette végig a szertartást. A nádor helyett Batthyány kérdezte a jelenlevőket, akarják-e Miksa cseh királyt magyar királylyá koronázni, s ekkor

Listhy János leírása szerint főleg a magyarok kiáltották, hogy akarják. A templom előtti téren mondta el az eskü szavait, majd a Duna mellett tette meg a király a szokásos kardvágásokat, azután a sarkantyús vitézeket avatta fel. Másnap a királynét koronázta meg a veszprémi püspök az ősi szertartások szerint.⁴⁵

Az idő szeptember közepéig lakomákkal, ünnepekkel telt el. A látványosságok között Trója égését is bemutatták. Az összetákolt építményt azonban olyan időben gyújtották meg, mikor sok kíváncsi volt benne. A hirtelen terjedő tűz elzárta a kijárókat, sokan benne égtek. Valami Robles Menyhért nevű spanyol kalandor Pethő János kamarást a nyilvánosság előtt megölte egyik társával; a zavarban hirtelen elillantak, de a király felségsértés miatt elítélte őket.

Az országgyűlés heves jelenetekben folytatódott. Sok nemes sírva panaszkodott a szenvedett bántalmak miatt; a katonák zsold híjával rabolnak s pusztítanak mindenfelé, a derék ember nem nyer hivatalt, az erőszakosság ellen hiába panaszkodnak, sohasem ítélték el őket, semmi jogot nem tartanak tiszteletben. Különösen fáj a rendeknek az, hogy a király fiscusa Székely Antalt pártfogásába vette a király parancsából, noha őt vármegye emelt nyíltan vádat ellene. A Várdyak vádolták Balasát, hogy Zinier nevű várukat erőszakkal elfoglalta; a nádorválasztás ügye is sok vitára adott okot, míg végre a következő országgyűlésre halasztották. A hivatalokat se tudták a magyarok számára kivívni.

Báthory István az országgyűlés alatt Pozsonyban tartózkodott; erősítésül János Zsigmond Blandratát küldte melléje titkos parancscsal. A tárgyalás már eredménynyel kezdett kecsegtetni. Ferdinánd beleegyezett, hogy János Zsigmond bármilyen címmel éljen a királyi helyett, leányát azonban nem adja nőül hozzá. Birtokában marad az egész Erdély s Magyarország a Tiszáig királyi tekintélylyel. Eltérő volt a két fél véleménye Munkács és Huszt birtoklására, míg Bereg, Ugocsa megyét és

⁴⁵ Scriptores Min. I. 140–148. l.

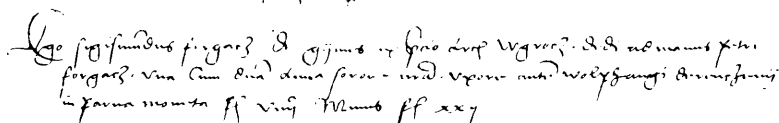

BROGYÁN.

Abaújvár környékét Ferdinánd vette birtokába, A török beavatkozás minden időben várható volt. Minthogy a tárgyalás az örökösödés kérdése és a János Zsigmondhoz átpártolt urak ügye miatt sokáig húzódott, János követét visszahivatta. Báthory azonban nem akart eredmény nélkül visszatérni Erdélybe. Ferdinánd előtt kijelentette, ha visszatérése előtt kedvező választ nyer, követségét eredményesnek tekinti. Kassán érték utól a király hírnökei, így ő kedvező választ vitt haza, honnan a béke pontjainak megerősítésére a rendek visszaküldötték. Alig volt annyi ideje, hogy régen nem látott családját meglátogathatta.

A néhány nap alatt gyökeresen megváltozott minden. A békefeltételeket nem létezőknek tekintették, melyeknél nagyobbakat lehet elérni a lengyel király közbejárásával. A béke megerősí-

1 5 4

45. RÉSZLET FORGÁCH ZSIGMOND ÉS PÉTER LEVÉLÉBŐL.

tése két évig elhúzódott. Az országgyűlés tárgyalásai november végén befejeződtek, a király deczember 20-dika után visszament Bécsbe. Még az országgyűlés folyamata alatt meghalt Forgách atyja, Zsigmond; viszontagságokkal telt élet után végre megnyugvást talált. Országos állást töltött be, majd visszavonult a nyilvános élettől. Élete tiszta volt, halála nemes; mindenki tisztetétől környezve halt meg.

Kevéssel utóbb új csapás érte Forgáchot. Ez legfőbb pártfogójának elvesztése volt, mely Ferdinánd halálával érte. A király már 1564 elején erejét hanyatlani érezte, de legkevésbbé se tért el megszokott foglalkozásától. Mikor betegsége ágyba döntötte, a késő éjjeli órákig egyházi énekek játszásában keresett szórakozást; a nevében kiadott leveleket az ágyban írta alá. Mikor már nagyon súlyos lett állapota, elvégezte vállalási kötelességeit, s bűneit megbánva, július 24-ikén meghalt.

Halála napját előre megérezte, hogy szent Jakab napján, Spanyolország védőszentje ünnepén hal meg. Be is teljesedett. A környezet gyakran kérte, hogy enyhítsen erős fáradozásain, de hiába. Ferdinánd azt felelte nekik, hogy nem a munka viszi sirba, hanem élete változatos lefolyása, Miksa fiának protestáns vallási nézetei, Ferdinándnak rossz felesége (Filippina).⁴⁶

Az ügyek vezetését Ferdinánd halála után a már megkoronázott Miksa vette át. A török hamarosan elküldte követét a béke megerősítésére ugyanazon feltételek mellett, melyekkel atyja idejében megkötötték volt. Ugyanezt sürgette Miksa is Wiss Albert követéhez küldött levelében. Október elején (5-ikén) eldőlt végre Gyula várának ügye is. Miksa szerződést kötött Kerecsényi Lászlóval, mely szerint ad neki teljes és feltétlen hatalmat a vár felett, évenként 31,000 magyar forintot azért, hogy a várat megőrizze s abban kellő számú őrséget tartson fenn; a körülakók vagyonát védje meg, a vár védelmére és fentartására szükséges munkáról gondoskodjék s tartson készenlétben bizonyos mennyiségű hadi felszerelést.⁴⁷

Forgách Ferdinánd halála idejében Bécsben tartózkodott, a haldokló király környezetében volt. Január végén Imre öccse is az udvarban volt, mert Tordai Zsigmond feljegyezte, hogy január 30-ikán Vizkeleti Tamást Bécsbe küldte Miksának szánt pénzzel, de Forgách Ferencz és Imrének, továbbá Bruman Mátyás zágrábi püspöknek szóló leveleket is adott át neki.⁴⁸

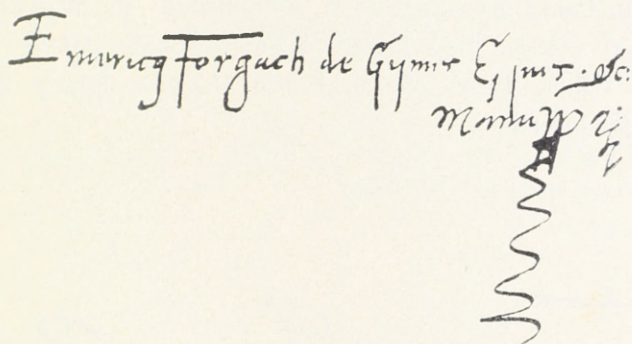
Mielőtt Forgách életének lefolyását tovább vizsgálnók, tekintsünk körül gazdasági ügyeit illetőleg is. A Forgách család történetében általában a legjelentősegteljesebb volt az 1550–1564-ig terjedő időszak. A király megbocsátólevele óta egymást érik a birtokot és méltóságot adó levelek, majdnem évről évre. Sok birtokot nyer különösen Simon, kinek vitézségét jutalmazta a király, noha közbe-közbe el is vesztette Ferdinánd jóindulatát.

⁴⁶ Forgách 272. l.

⁴⁷ Haan—Zsilinszky: Békésm. okltár, 148–149. l.

⁴⁸ Kovachich: Script. Min. 1. 120. l.

Imre fivére birtokai is szépen szaporodtak: 1554-ben Belay Sebestyén nyitrai megyei birtokait nyeri adományul Császár Miklóssal együtt, 1558-ban Jaxith János csanádmegyei birtokait. Forgách Ferenczet is pótolni iparkodott az elveszett püspöki javakért. 1558-ban pornói apát lett, 1559 márczius 28-ikán nyerte adományként Oláh Mátyás barsmegyei Barogya (Brogyán) és más megyében levő birtokait, 1563 október 1-jén a Praznowcze család birtokait kapta a három testvér, mely család Pál nevű tagjában halt ki. Ugyanazon nap megerősítette őket a király ősi birtokaikban. November 1-én kinevezte pozsonyi préposttá. Érdekes adatunk van a család belső életéből. Báthory András országbíró

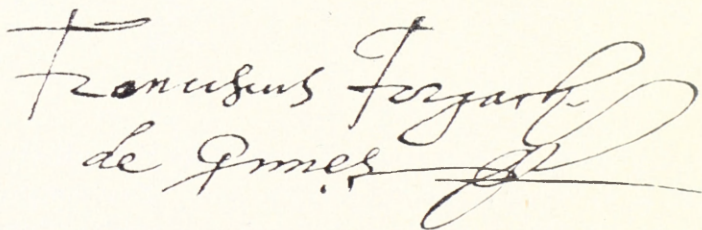
Imre Forgách de Győr Eszterházy
M. P. 2.

46. FORGÁCH IMRE NÉVALÁÍRÁSA.

a nyitrai káptalan által megidézteni az udvarba Forgách Ferenczet, Imrét és Forgách László özvegyét, Révay Zsuzsannát. Az idézés oka az volt, hogy Forgách Ferencz bevádolta őket az országbíró előtt, hogy 1556 deczember 6-ikán érthetetlen okból (bizonyára birtokvillongás lehetett) fölfegyverezték Keresztény Ferencz lovászkat, Béres Gergely, Nagy János, Drobauch Mihály nevű jobbagyaikat, Forgách Lászlóné pedig lovasait Komjáth várból Wyraszító Jakab nevű emberével, s az így fölfegyverzett csapat Forgách János Mehanos Mátyás nevű jobbagyának házára támadt Komjáton. Lerombolták a házat, megverték lakóit, pusztítottak, az értékesebb holmit pedig elhordták. A kár megbecsült értéke vagy száz forint volt.

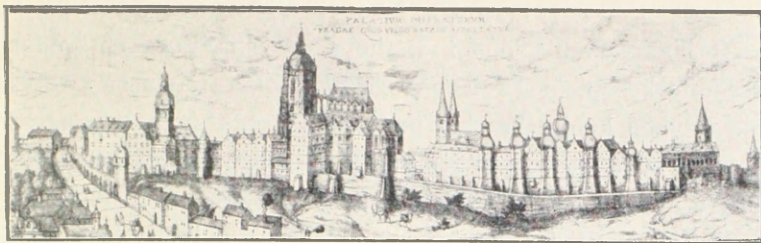
Báthory az ügy letárgyalását az 1558-ik évi törvényszék elé tűzte ki; a káptalan a főbíró levelére elintézte az idézést. A káptalan kiküldötte 1559 január 15-ikén elment Komjátiba, hol Forgách Ferencznek atadta saját és távollevő Imre öcsce részére az idéző levelet, míg a szintén távollevő Révay Zsuzsánnaét Mátyás nevű szolgája vette át. A megjelenés február elsejére szólott s az erőszakos cselekvésben résztvevő szolgáknak is meg kellett jelenni. Ilyen volt a családi csendélet Komjáthiban. Forgách János szeretett pereskedni, az alnádornál Forgách Péter ellen szintén sokat pereskedett.⁴⁹ Családi birtokairól kevés adatunk maradt meg. Az 1564. évi összeírás szerint Diószegen, Egyeden, Paatzon és Sámsonon volt birtoka. Jó magyar nevű jobbágysai voltak: Pap István, Kalmár Mihály, Horsy Bálint, Szemes Bálint, Piros Albert, Bordas László, Jánosy Tamás, Bojtor Miklós stb.

⁴⁹ Forgách Lár a M. N. Múzeumban.

HARMADIK KÖNYV

HANYATLÁS KORA

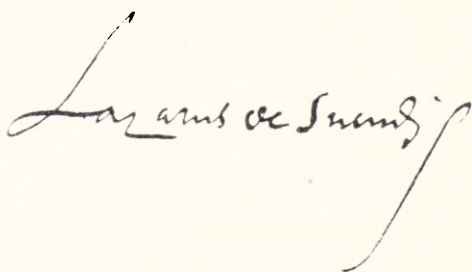
48. A PRÁGAI HRADSKIN.

Az 1565-ik év elején zord idő járt az országra. Miksa atyja békés természetű uralkodását hamar elhagyta, s a kemény idő daczára is mozgósította seregeit. A kiindulás pontjául Kassa volt kijelölve, hová a király seregei egybegyűltek. A hadi tanácsban Báthory és Svendi terve állt egymással szemben: az első az alkalmas időjárást tekintve Tokaj ostromlását sürgette, minthogy a vár a Tisza és Bodrog befagyása folytán a tél idején megközelíthető, Svendi azonban nagy óvatossággal apróbb csatározásokat ajánlott. Báthory terve győzött, s a sereg megindult Tokaj alá, melyet Némethy Ferencz védett 1500 kiváló katonával. Svendi ment előre, de Némethy megszasztotta. Február hetedikén a várost bevették, a német katonák szép zsákmányt találtak. Másnap erős ágyúzás kezdődött minden oldalról, úgy hogy két nap mulva már az általános ostrom is megindult, de 600 embert veszítve az ostromlók visszavonultak. A várbeliek ezalatt a falakat javígtatták. Még aznap délután új ostrom kezdődött. Így folyt ez néhány napon át, mikor azonban Némethyt egy ágyúgolyó megölte, a várbeliek feladták az erősséget. Négyszázan vonultak ki a várból, a középen vitték vezérük szőnyegekbe takart holttestét. Az egész menet inkább fenyegető s daczos volt, mint szomorú, írja Forgách.¹

¹ 281—282. l.

Április 25-ikén Somlói Báthory István, Forgách rokona, Bécsbe érkezett, hogy a béketárgyalásokat folytassa. Ugyanazon ügyben küldte két hét múlva a lengyel király is Crazinczy Ferencz nevű követét. Minthogy azonban időközben Békés Gáspár a török segítség biztos ígéretével tért vissza a szultán udvarából, új békepontokat küldött János Zsigmond utána. A két fél követeléseinek egyeztetését a lengyel követ indította meg. Egyik se engedett: János Zsigmond a törökben, Miksa harczy szellemében bízott. Hiába küldött Erdélybe Báthory gyors futárt engedményekért, János Zsigmond nem engedett. Crazinczy eredménytelennek látta békéltető szerepét, ünnepélyes tiltakozást emelt ura nevében az ellen, hogy mindegyik fél gyanús szem-

49 SVENDI LAZAR NEVALAIRASA.

mel nézze működését, azután hazament. Báthoryt azonban a király elfogatta, azon gyanú alapján, hogy nem ura által adott békepontokat terjesztett elő.

A nyár kisebb hadi vállalatokkal telt el. Svendinek különösen Erdőd elfoglalása feküdt a szíven, erős vár is volt, meg György barát kincsei is ott voltak. Azok számát pedig nagyon sokra becsülték. Svendi Balassát küldte előre, hogy kezdje meg a vár kiéheztetését. Balassa azonban tétlenül nézte a napot, úgy hogy a vár csak augusztus elején került Svendi kezébe a német őrség árulása folytán. Húszezer forintot találtak a várban, nem számítva a tömérdek arany és ezüst edényt.

Néhány nappal később volt a Ferdinánd emlékére rendezett gyászünnepély a Szent-István-templomban. Augusztus 6-án a holttestet kiemelték a vár kápolnájából. Az ünnepélyre sok követ és előkelő ember gyűlt össze. Délután három órakor indult meg a gyászmenet: elől vitték a birodalmi sást, az orszá-

gok zászlóit czimereikkel, a csatlósok feketébe húzott lovakon ültek, melyek takaróira szintén jelvények voltak kivarrrva. Ezt követte a papság, a császár holtteste, majd Miksa király, testvérei és ezek kísérete zárták be a menetet. A holttestet a Szent-István-templomban magas ravatalra helyezték, az esztergomi érsek végezte az ünnepélyes halotti szertartást. Másnap korán reggel megismételték a szertartást, melynek végeztével Forgách

Ferencz mondott halotti beszédet az elhunyt király érdemeiről. Beszédével az igaz hála koszorúját tette le jótevője sírjára. Ragyogó ékesszólással kéri Isten segítségét, hogy a nagy halott emlékéhez méltó szavakat találjon. Kimerítő bőséggel emlékezik meg Ferdinánd jeles tulajdonságairól, különösen kegyességét, igazságosságát és vallásosságát emelte ki. Kiváló tulajdonsága gyanánt említi fel azt is, hogy szeretett a bölcsek munkáival foglalkozni, sokat tanult a történelemből, midőn a kiváló ősök köve-

tendő példái után törekedett. Ő is azért mondta el a nagy halott érényeit, hogy azok követését hallgatói lelkére kösse. A nagy veszteség fájdalmát érzi mindenki, melyet csak az a tudat enyhít, hogy nem vesztek el egészen, fiában maradtak fenn az országnak. Hosszabb beszédre készültem el, — mondja beszéde végén, — noha Ferdinánd érényeire illőt nem lehet mondani, hanem úgy fájdalmam nagysága, mint kiömlő könyeim megakadályoznak szándékom kivitelében. A hátralevő idő alatt

ORATIO

IN FVNERE AVGVSTISS.

POIENTISS. FOELICISS. PACI-

FICI, PIENTISS. IMP. FERDINANDI I

HABITA A REVERENDISS. FRANCISCO FOR-

gacz, Episcopo Varadien: præposito

Posonien: S. Cæ. M. Consilia-

rio, &c. Septima Augusti,

1565. in Templo

D. Stephani.

VIENNÆ AVSTRIÆ EXCV-

dat Michael Zimmerman.

Anno M. D. LXV.

50. FORGÁCH FERDINÁND KIRÁLY FELETT TARTOTT
«ORATIO»-JÁNAK CZÍMLAPJA.

hadd legyen szabad a fájdalom, a zokogás és köny, ez legyen magasztalásának befejezése, melynek méltó befejezése nem lenne az örökké folyó dicsérő beszéd.

A diszítés nagyszerű volt: a magas ravatalt tömérdek számú és különféle színű láng ékesítette, de mindennél hangosabban hirdette a gyászt a mély csend, a lobogó fáklyák, a feketébe öltözött nép és templom, mely mind bizonyítéka volt az elköltözött nagy népszerűségének. A holtat azután előkelő férfiak szent Mihály lovára tették, a városból kivitték a dunai kapun át, honnan kocsi vitte el Prágába, s ott felesége mellé temették.

Miksa a következő év (1566) elejére birodalmi gyűlést hirdetett, minthogy szokásban volt az uralkodás megkezdésének első évében gyűlést tartani. A gyűlés megtartását egyébiránt az a remény is siettette, hogy esetleg segítséget eszközölhet ki a török ellen. A cseh és ausztriai rendek nagy számmal küldték követeket, mert több előkelő állásra nyílt kilátás a számosnak ígérkező gyűlésen. A magyar rendek négyszáz főuri ifjúból álló csapatot szavaztak meg a kíséretbe. A vezetésre Zrinyi Miklóst, majd Forgách Simont szólították fel, de ezek kibújtak a tisztség alól. Miksa a dolgot nagy sértésnek vette, kimondta, hogy senki se legyen környezetében se a tanácsból, se a kancelláriából, úgy hogy még Oláh Miklós se lehetett vele magyarországi útjában. Deczember közepén az udvar elindult Augsburgba, miután a februárra hirdetett országgyűlés ügyeinek elintézését Károly főherczegre bízta.

A király kérése a birodalmi gyűlésen a rendeket meghatotta. Negyvenezer gyalogost és nyolczezer lovast szavaztak meg nyolcz hónapra, a következő két év hat-hat hónapjára ennek a felét, ha szükség lesz rá. Károly főherczeg pedig itthon az országgyűlést megnyitó beszédet felolvasta; a királyi leirat kívánságai iszonyú zajt keltettek, a rendek a nádor választását sürgették újból, majd megtagadtak minden adót. Hatalmas könyörgő levelet küldtek ki a királynak. Kérték, hogy vegye tekintetbe az ország nagy nyomorát, mely az utóbbi időben majdnem kétségbejött,

álljon el a nagy követelésektől. Felsorolták Balassának meg a zsoldosoknak ismétlődő erőszakosságait. Mikor a Miksába vetett bizalmat is csalónak látták, az elkeseredés tetőfokára hágott.

Erre az első lépést az adta meg, hogy a király a nyomor-
gatott nemzet előkelőit mellőzni kezdte, midőn Delphino Zaka-
riásban idegen embert ültetett a győri püspökségbe. Delphino
1527 május 29-ikén született Velenczében, tehát olasz ember
volt. Páduában tanult, az egyházi pályán gyorsan emelkedett,

51. ERDŐD VÁRA NYUGATRÓL. A VÁRKAPU.

forcellii, majd pharei püspök, később pápai követ lett a király-
nál. A nagyszombati zsinatra IV. Pius február 11-ikén levelet
írt. Figyelmeztette az egybegyűlteket az egyházban teendő újí-
tások fontosságára. Oláh a zsinatban határozattá emelte, hogy
ott helyben tíz papnövendék számára építsenek nevelőintézetet.
Delphino nagy tevékenységet fejtett ki az újitások elfogadtatá-
sában, azért a pápa már egy hónap mulva a Sancta Maria in
Aquino-i egyház bitorosává nevezte ki. Így vette pártfogásába
Miksa, s még ez évben megtette a győri püspöki javak kor-

mányzójának. Chantone spanyol követ már 1565 végén megírta haza, hogy a bíboros kinevezése elégedetlenséget idéz elő. Bár cím nélkül akarja Miksa rábízni a püspöki javak kormányzását, mégis kelletlenül fogadják a hírt, mert a bíboros magyarul sem tud s kinevezése az ország törvényeibe ütközik.² Miksa látta a kitörő elégedetlenséget, s bár jobban óhajtotta volna Forgáchot kinevezni a püspökségre, a florenzi herceg kérésére mégis a bíborost nevezte ki. Az elégedetlenség csakugyan nyíltan kitört. A győri káptalan előtt Szarvaskendi Sibrik László és Gergely kijelentették a maguk és Máté nevű fivérük nevében is, hogy bármelyik megyében levő birtokaiktól, a melyektől a győri püspökségnek gabona-, bor- és más egyéb dézsmát adni

52. DELPHINO ZAKARIÁS NÉVALAIRASA.

szoktak, de csak a törvényes püspököknek, mivel azonban Delphino Zakariás külföldi s így törvényes püspöknek nem tekinthető az utóbbi pozsonyi országgyűlésen történt ellenmondás folytán (1569), tehát a bíbornoknak, sem bérlőjének nem adják meg a szokott dézsmát. Miksa az ellenkezést végre meguntta, Delphino is belátta, hogy nincsen célja maradásának, XIII. Gergely szent-anasztázi bíbornokká tette, s ő mint ilyen halt meg 1583 január első napján Rómában.³

1566 július közepén már mindenhol arról beszéltek, hogy a török nagy hadjáratra készül. De nem igen hittek a hírhozóknak, s egymással hitették el az emberek, hogy a hadjáratból

² Az Akad. Tört. Bizotts. oklevélmásolatai.

³ Gáll András: *Purpura Pannonica. Cassoviae, 1745.*

semmi se lesz. Szulejman pedig ezalatt már útban volt; mikor Eszéknél átkelt seregével a Dráván, az emberek tétován álltak meg a váratlan fordulat láttára. A török terve az volt, hogy a fősereg Ausztria felé húzódik, de útba ejti Szigetvárt, a sereg egy része pedig Pertaff vezérlete alatt Gyulát foglalja el, hogy ellenséges terület ne maradjon a sereg háta megett. Pertaff hatalmas sereg élén (40,000 ember volt körülbelül) május 26-ikán indult meg Temesvárról. A Körös mellékén Gyula volt a király utolsó vára; tőle nyolcz kilométernyire Világos vára fekszik,

53. DELPHINO ZAKARIÁS BIBORNOK PECSÉTJE.

de az mint erősség jelentéktelen. Gyula élén akkor Kerecsényi László állt.

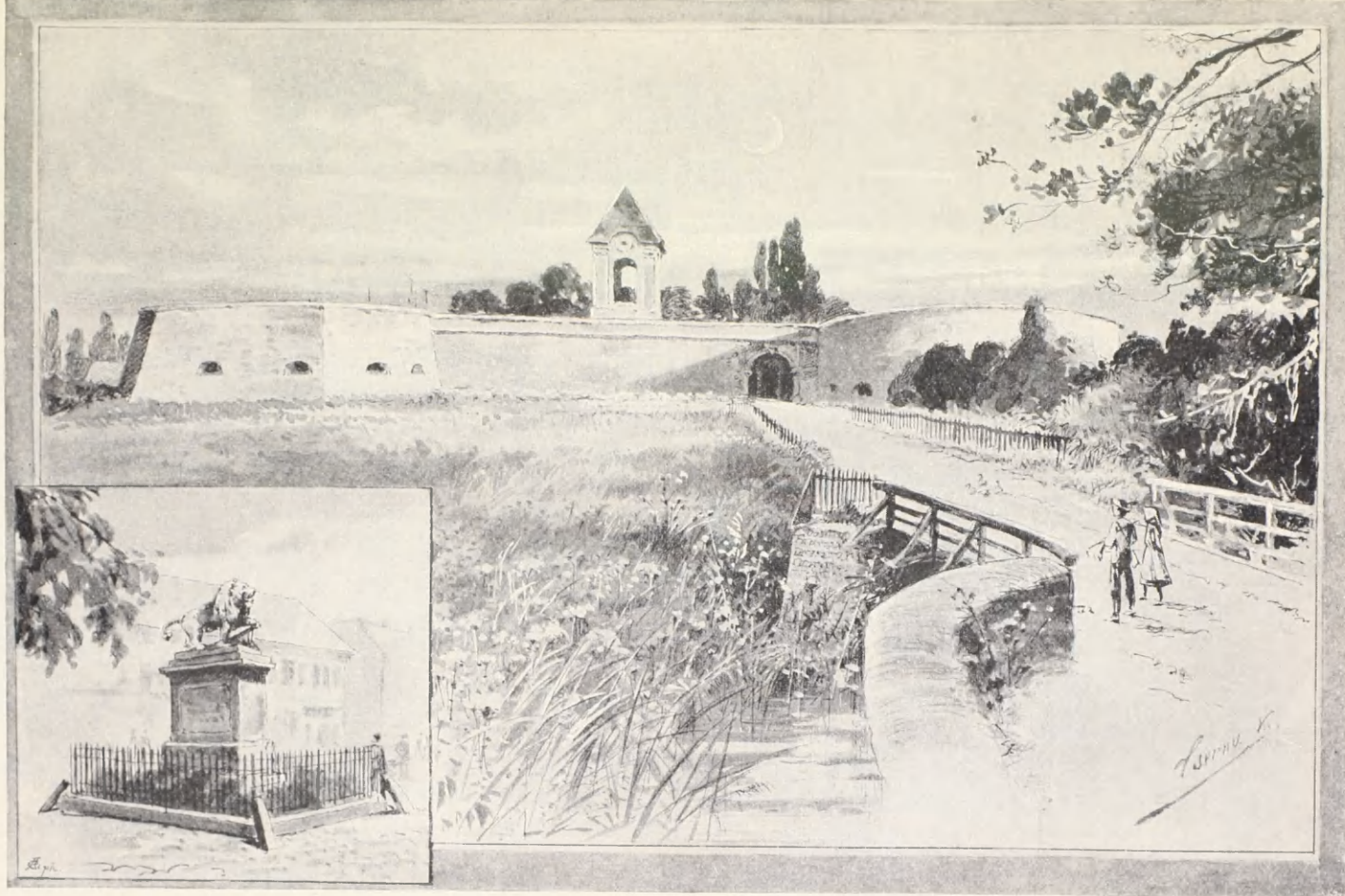
Kerecsényi zalamegyei származású ember volt. 1555-ben Szigetvárt kormányozta, 1560 végén gyulai kapitánynya nevezte ki a király Mihály bátyja befolyására, ki alnádor volt. A vár gondozását 1561 márcziusában vette át, megerősítette, de az udvarral szemben ő is elégedetlenkedett, mert katonái hosszú időközökben nem kaptak zsoldot. Végre 1564 október 5-ikén kötötte meg a már említett szerződést Miksával, melynek hatása

alatt a várat gondozta. Jellemét nagyon eltérően ítélik meg. Gregorianczy Pál kiváló katonának tartja,⁴ Forgách ellenben dölyfös, nagyratörőnek, kiben a szerénység alatt erős kapaszkodás volt. Felesége vagyonából nagylelkű volt a németek iránt, tehát mintegy megvásárolta a gyulai kapitányságot. Nikolsburg várát 60,000 forintért vette meg, de kevés volt a pénze, azért fősvény volt katonái s a nép iránt. A vesztegetésekre is sok pénze ment el. Se rossz, se jó katonai jellem nem volt.

Ungvárott alkudozott Svendivel, mikor a török közeledésének hírért meghallotta. Az ostrom július másodikán kezdődött. Ágyúkkal négy oldalról támadta meg a török a falakat, első sorban a párkányzatot pusztította el, hogy az ostromlottak a falról ne tudjanak védekezni. Az ostrom ötödik napján a sereg a huszárvárba vonult vissza, de két hét elteltével ezt is feladta s a védelem a belső várra szorult. Az ostromlók tornyokat építettek, kettőt fából a római ostromló-tornyok formájára vizes bőrrel fedték be. Mások a kiszáritott árkot tömték. A védőket több baj érte. Már kezdetben három ágyújuk szétrobbant, megölte a legkitűnőbb tüzérek, a másik baj az volt, hogy fából épült védőhelyeik elégték. Július 20-ikán nagy ostromot állottak ki győzedelmesen. Férfias erővel fogadták a támadást, bátran viszonozták a csapásokat kora reggeltől késő estig, a mikor a török ezer embert veszítve visszavonult.

A török a vár új ostromlási módját tervezgette már, mikor Kerecsényi teljes reménytelenségbe esett. Mások tanácsának kikérése nélkül nyílon levelet dobott ki a táborba, melyben Báthory Kristófot beszélgetésre hívatta magához, hogy a béke felől tanácskozzék. Báthory meg is jelent, de titokban czédulát nyomott Kerecsényi kezébe, hogy még néhány napig tartsa magát, mert a török sereg nemsokára elvonul a vár alól. Kerecsényi azonban nem hajtott az okos tanácsra. A várbeliek a kapitány reménytelenségét onnan származtatták, hogy már

⁴ Script. Min. I. 109. I.

54. SZIGETVÁR.

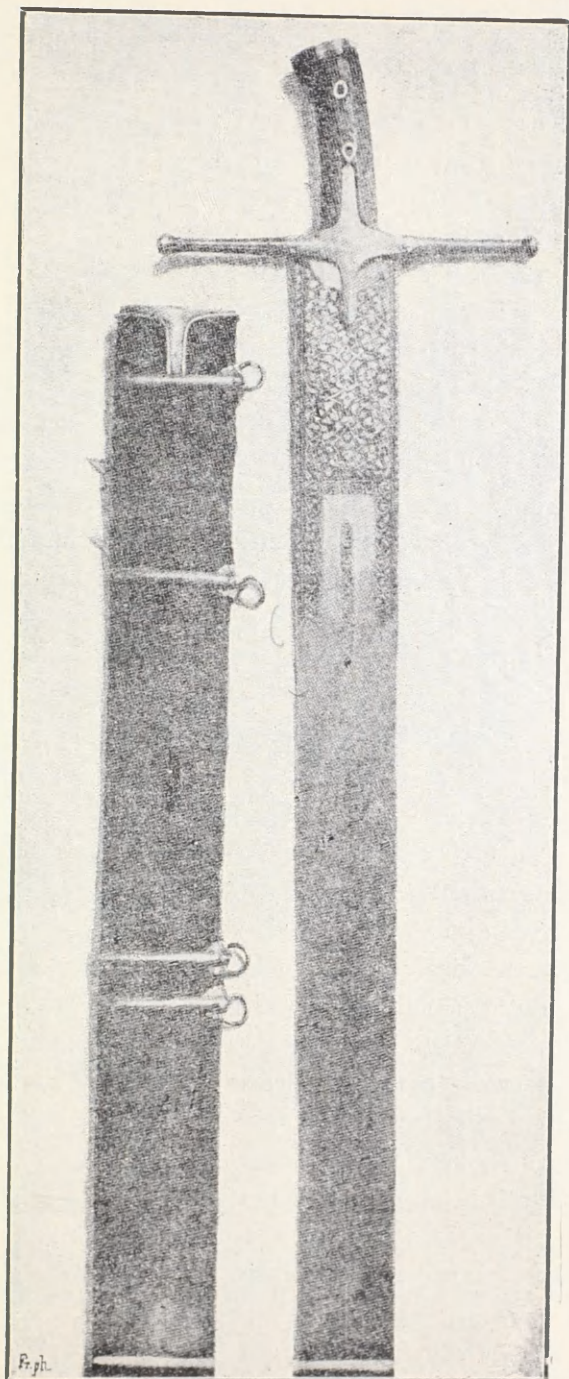
nagyon vágyódott fiatal felesége, Tersáczky Klára után. A békét az aradi bég közvetítette. Feltételek voltak, hogy az elvonulás a fegyverekkel, drágaságokkal együtt szabad legyen, negyven szekeret adjon a török a betegek s a holmik elszállítására, végül három bég és három előkelő török legyen a kezes. Melith György nevű horvát tolmácsra hallgatott, ki biztatta, hogy nincs semmi csalás a dologban. Mikor a kivonulás kezdődött (szeptember 2.), a lovas törökök feltartották őket, hogy a dologról Pertaff semmit se tud. Mikor a basához mentek, a tábor közepén elfogták őket, alig tudott a katonák közül ötszáz a közeli nádasba menekülni, de ezek is elpusztultak az éhségtől. A hiszékeny kapitányt a belgrádi börtönbe vitték, a hol néhány évi raboskodás után meghalt. Így veszett el Gyula s vele együtt az utolsó remény Forgách birtokainak visszaszerzésére.

A hírhozóknak igazuk volt, a török megindult Szigetvár ellen is. Szulejman augusztus 1-én állt meg a vár falai alatt. Az események hatása alatt Bécs is megmozdult, az udvar nem nézhette az eseményeket megszokott egykedvűségével. Miksa sürgős rendelkezéssel mozgósította seregeit, augusztus 12-ikén megindult Bécsből, miután serege Pozsonyba előre ment. A király kíséretében voltak Ferdinánd főherczeg, Schwartzenburg gróf, Oláh, Forgách Ferencz, Báthory országbíró, Mérey Mihály nádori helytartó, Tahy főlovászmester. Óvár alatt a sereg öt táborba osztva várta a király rendeletét. A rendelet késett, mert a király és tanácsosai eltérő véleményben voltak a teendők iránt. Batthyány Ferencz levélben azt tanácsolta, maradjon a király helyben, legalább könnyebben nyújthat segítséget, mert ha elmozdul, futásnak tartják. Forgách Ferencz Esztergom ostromát sürgette. Számított arra, hogy a császári sereg esetleg nem ütközik meg, s abban az esetben legalább a visszavonulás lett volna biztosítva, s a nagyhangú hadjárat némi eredményt is elér. Véleményéhez Tahy is hozzájárult. A többség azonban a háborúban annyira veszedelmes középútra tért, a Győr felé való vonulást ajánlotta. Augusztus 22-ikén a sereg megindult Győrbe.

Miksa tábora Abda falu előtt volt, míg a fő-sereg a Rábcza partján helyezkedett el. Itt csatlakozott Verancsics, Bornemisza és Dobó István hozzájuk.

A közelfekvő Kajár faluból a törökök kisebb csapattal támadtak. A legyőzést színlelve visszavonultak, a sereg egy része könnyelműen követte őket, így szétszóródtak s a visszaforduló törökök könnyen legyőzték őket.

A sebesültek közt volt Horvát Bertalan is, kivel Szulejman barátságosan beszélgetett. Sebeibe nemsokára meghalt a börtönben. Balassa András is csúfos veresé-

55. THIURY GYÖRGY KARDJA.

get szenvedett a török előcsapatoktól, mikor Szigetvár felé húzódott. A kassai részekben szerencsésebben folyt a háború Forgách Simon ügyessége folytán, kit a király ismételt felszólítással hívott meg a harczterre. A mellőzés miatt neheztelő régi katonát engesztelésül megtette Svendi vezértársának és tanácsosának.⁵

Győrből a sereg lassan indult tovább. Menetközben a végleges sorrendet megalakították: elől a magyar lovasság ment három csapatban, középen az ágyúk, podgyász, szekerek, azután a gyalogság, s végül a német nehéz lovasság. Augusztus utolsó napján értek Jenő alá. Jól megerősítették a táborn. Szeptember 5-ikén Mahmut székesfehérvári bég a sereg közelében volt, korán reggel néhány kőszáló lovast elragadott, többet megölt. Míg a németek álmélkodva nézték a török vakmerőségét, a magyar lovasok Túry György vezetésével lóra kaptak, üldözőbe vették a portyázó törököket. A sikon előnyben voltak a gyors török lovak, de a Vértes erdejében hamar kimerültek, a mieink utólérték őket. Nagy részüket lemészárolták, a béget sok társával együtt elfogták s a királynak átadták. Túry arany nyaklánczot kapott s arany sarkantyús vitézzé ütötte a király érdemei elismerésül.

A fogoly Mahmuttól hallották, hogy Gyula vára elesett, hogy Szigetvár se tartja már soká magát. A várbeliek segítséget kértek újra egy babocsai ember által, ki küzdelmük szemtanúja volt. A király beható megfontolás után — pedig csak a gyors segítség menthette volna meg Szigetvárt — Perneczky István vezetése alatt két német zászlóaljlat küldött Babocsa felé, de a katonák az éj sötétjében elszökdöstek s így a vezér visszatért a táborba. Erre a távoleső várak kapitányai is felhagytak a várak védelmével. Berzencze, Csurgó, Zákány, Lak, Vizvár, Bélavára, Segesd így jutottak kardsapás nélkül török kézre.

A király tett helyett tanácsot tartott. A magyarokat azzal akarta a németek tanácsára hajlítani, hogy a kémek s a mene-

⁵ Forgách, 329. l.

külők szerint a szultán Szigetvárról egyenesen ellene vezeti hadait, — pedig ez csak csele volt a szultán nélkül levő seregnek, — azért a németek egybehangzó tanácsát tartotta jobbnak, mely szerint a sereg visszatér Győrbe, a megerősített táborba. Az a terv merült fel, — mely kétségtelenül a legéletrevalóbb volt, hogy a nagy dunai szigetekre hajóhidat kell építeni az élelem átszállítására, míg Győrt Ferdinánd főherczeg védje meg az

56. GYŐR.

esetleges támadás ellen. A németek azonban ezt a tervet is elleneztek, mert — mint Forgách írja — nem tőlük eredt. Szeptember tizennegyedikén este megszólaltak a kürtök, a sereg megindult visszafelé. Két napnyi utat tettek meg egy nap alatt. A táborn, várost árokkal, töltéssel vették körül, a hol a Duna és Rába nem nyújtott védelmet.

A sereg végre megunt a hosszú tétlenséget. A magyarok sürgetve kérték a királyt, hogy válogatott csapat élén támadják

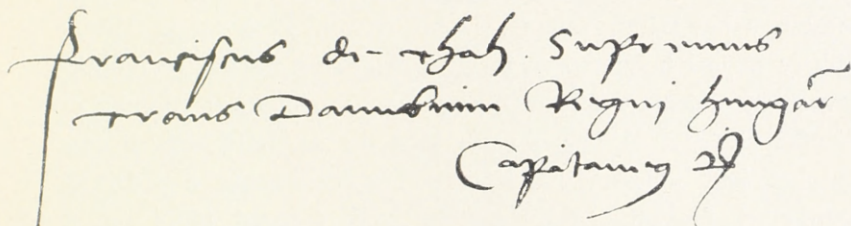
meg Székesfehérvárt, legalább kíséreljék meg a győzelmet valahol. A terv kivitele semmi veszélylyel se járt volna, ha a merészséghez bátorság is járul. Miksa beleegyezett. Szeptember huszonnegyedikén vonult el a csapat a király előtt. Állt 7000 német lovas, 1000 ferrarai önként vállalkozó, 1000 magyar lovas és ugyanannyi gyalog katonából, 4000 olasz, az egész úgy 14,000 emberből állt. A sereg után 22 szekér vitte az élelmet és podgyászt. A németek sok podgyászt, sátrakat, nagy útra való felszerelést vittek magukkal. Négy mérföld megtévése után a Bakonyban letelepedtek, mert a németek szokásaikhoz híven ragaszkodtak, ebédet főztek, húzták az időt. Csak éjjel tettek meg újra kis utat. Végre három mérföldnyire Székesfehérvártól egy völgyben letelepedtek, Túry Györgyöt előre küldték, hogy kémlelje ki a láthatárt. A török nem mutatkozott, mert az őrség nagy része portyázáson volt kinn. Salm azonban a rendkívül kedvező körülmény dacára se támadta meg a várost. Hiába volt a folyton növekvő zúgolódás, a magyar táborban megnyilatkozó nyílt elégedetlenség, a sereg nagyobb része törököt nem is látott. Túry, Török Ferencz, Gyulaffy László támadták meg itt-ott a portyázókat és sokat levágtak közülök.

Forgách ezalatt a győri táborban volt a sereg ott maradt részeinél. A székesfehérvári kirándulás ideje alatt mintegy az Isten haragjaként szörnyű tüzláng emésztette föl Győr városát. A tűz okát bizonyosan nem tudták megállapítani, némelyek azt állították, hogy véletlenül támadt, mások pedig a török bosszúját látták benne. Igen erős szélben támadt a tűz a Rába melletti kapu közelében. A város szűk utcáiban hihetetlen gyorsasággal terjedt a láng, a szél elhordta az égő anyagot egyik házról a másikra, majd megfordult s a város másik részén pusztított el mindent.

A magyar tábor közvetlenül a város fala alatt húzódott el, tehát félték, hogy a tűz oda is átmegy. Ekkor váratlanul lángnyelv csap ki Oláh Miklós konyhájából, a közellevő széna és egyéb égő anyag hirtelen lángba borul. Míg az emberek egy

része megrémülve tehetetlenül nézte az elem borzasztó pusztítását, mások az ellenség jövetelének koholt hírére fegyvert ragadtak, az istállók és sátrak oltalmazására összefutó embereket a láng és sűrű füst teljesen elkülönítette a többitől. Borzasztó látvány volt. A tűz ropogásához a nők és gyermekek jajgatása, máshol a betegek és sebesültek kiáltozása járult. Volt olyan is, a ki az árokba ugrott, minthogy a városban se talált menedéket, mások pedig részben elégett testrészekkel futkostak fel-alá, sokszor hozzátartozóik se ismerték fel a szörnyen eltorzult alakokat.

Forgách hirtelen megfontolással parancsot ad ki a körülötte levőknek, hogy a Dunából vizet merítsenek, erősen öntözzék

57. TAHY FERENCZ NEVALAIRASA.

az égő anyagot, a távolabb eső dolgokat pedig az éghető anyag eltávolításával mentsék meg a tüztől. Így a tűz csak a magyarok táborának egy részét emésztette fel. A városban azonban minden kísérlet hiábavaló volt. A végső pusztulástól Fregosy Aurél florenczi ember mentette meg a várost és a tábornot, de a puszkaporos tornyot csak szörnyű erőfeszítéssel tudta megmenteni a lángoktól. Sok ember égett el, élelem és más anyag is nagy mennyiségben. Csupán a templom és tornya maradt meg, továbbá a vár kapitányának háza, mely a vár belsejében volt, és teljesen külön állt a többitől.⁶

A borzasztó pusztulás, a katonák folytonos szökése, a hadjárat teljes kudarczából származó szégyenérzet gondolkodóba ejtették a királyt. Ha a jövőben úgy folytatódik a dolog tovább,

⁶ Forgách, 331—338. l.

nem tudta volna senki megmondani, hová fejlődnek az állapotok. Háborús világot élt az ország, katonai ereje azonban hallatlanul gyengének bizonyult. Se szakszerű vezetés, se megbízható katonái nem voltak. A török hatalom ellenben fenyegető arányokban növekedett. Gyula és Szigetvár mellett több kisebb jelentőségű hely jutott kezébe, anélkül, hogy a fényes haderő a legcsekélyebb visszatárlást is megkísérelte volna.

Október huszonegyedikén Miksa összehívta a magyar és német tanácsosokat, hogy az ügyet velük megbeszélje. Forgách nem kis méltatlankodással sorolja fel azokat, kik a fontos ügyet elintézték. A németek között alig talál valamire való embert. A magyarok közt is sok tehetségtelen volt, de az udvari tisztviselők közt mégis volt néhány derék ember: Tahy főlovászmester, a két Bánffi testvér, Dobó István, Pető János, Mérey Mihály nádori helytartó. A király a magyarok írásban benyújtott javaslatát olvastatta fel először, azután a németekét mondta el Teuffel György. A német vezér kijelölte azt, hová milyen csapatokat kell küldeni, mely várakat megerősíteni, a hadsereg mennyivel fogyott, azokat pótolni kell, a sereg többi részét pedig a közelfekvő falvakba szétszítani. A magyarok javaslatát Forgách és Tahy fejtették ki bővebben. A sereget nem tanácsos szétszítani, mert se nem hasznos, se az ellenség nem fél tőle. A mult megmutatta, hogy a magyar könnyű lovasság mit tudott művelni, ha tehetséges ember állt az élén. Ennek gyarapítását és fejlesztését kell tehát tovább folytatni.

Miksá ismét a németek tanácsát fogadta meg: nem kívántak újabb áldozatot, a haderő eltartása is könnyebb volt a szétosztás által, minthogy a zsold sokszor elmaradt, a katonák pedig a jobbágyok javaiból kárpótolták magukat. Másnap hajnalán udvarával együtt Komáromba ment, onnan Óvárra, majd Bécsbe. Két német zászlóalj ment Veszprémbe, a többi a kitűzött helyekre; így ért véget a nagyon biztató reményekkel megindult győri táborozás. Viharúzott felhőnek bizonyult a német lelkesedés hazánk megmentésére, mely áldásos termékenyítés helyett

borongó hangulatot hagyott maga után. Ebből fejlődött ki a német párt csalódása, a nemzet bizalmatlansága a külföldi segítség iránt. Kevés idő mult el, mely alatt a magyarok jobb-jainak elkeseredése tetőfokra hágott, s tömegesen az erdélyi udvarban keresték fel a támaszt a faj megmentésére.

Deczember másodikán levelet ír Forgách Bornemisza Pálnak Pozsonyból, melyben tudósítja, hogy másnap Pornóba megy bizonyos családi ügyek elintézésére. Kéri a püspököt, hogy küldje el neki nagy gonddal készített naplójegyzeteit, melyeket saját tapasztalataiból írt le. Megigéri, hogy a legnagyobb titokban tartja őket. Innen magyarázható meg részben az, hogy Forgách nem nevezi meg a hazai eseményekre vonatkozó forrásokat, minthogy kötve volt szerzőik megjelölésében. Elhatározta, hogy az egykorú magyar dolgokat saját erőihez mérten megírja, adja Isten, hogy tette kerüljön a dolog. Forgách hangulata egyébként nagyon komoly, a mellőzés bizonyos keserősége rí ki soraiból. Magamról mit se írok, — folytatja levelében, — megsirathatnám ugyan jelen helyzetemet is, de az még rosszabb, hogy se nem adhatok, se nem kaphatok. Remélem, hogy Tiszteledőseged nem hagy el soha; jóindulatába ajánlom magam.⁷

Forgách befolyása az udvarban a Ferdinánd halála óta eltelt két év alatt erősen hanyatlott. A király németesítő politikai törekvését nem vallotta magáénak, bántotta a kötekedő német környezet, azoknak nagyon szembetűnő befolyása az udvarra. Miksa nem igen nagy hadvezér volt, a német segítség se volt számbavehető, azért a haderő hiányával levő országnak hol egyik, hol másik helyét szakította el az anyatesttől a török, néha lassan, észrevétlenül, máskor erővel, de legtöbbször megtorlás nélkül. A király nem hallgatott a magyar tanácsosokra, Forgáchra se, s ez a mellőzés bántotta lelkét, mely ez időtájt a tespedés állapotában volt. Nem tudta határozottan, mit tegyen, minden benyomás erős nyomokat hagyott kedélyvilágában. A lassú megfontolás sajátja volt, melynek következménye a

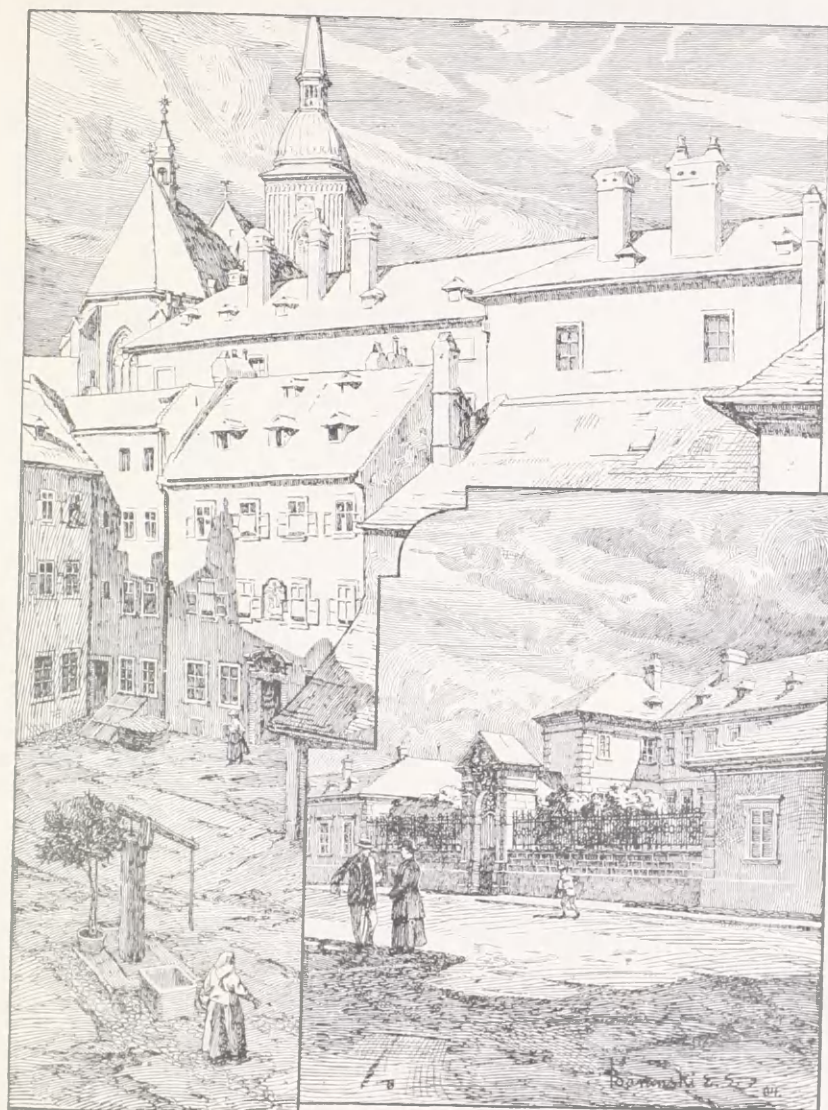
7 Forgách, 548—549. l.

törhetetlen erejű meggyőződés lett, hogy a magyar nemzetet Erdély van hivatva megmenteni. Másfél év telt el, s ő mindenkit bámulatba ejtett, mikor átment Erdélybe. Azok közül való, kiket lelkük ereje jó vagy rossz, de mindig kiváló tettek végzésére ösztönöz.

Az udvar politikájában nem állott be semmi változás, noha János Zsigmond újra felvette a béketárgyalás fonalát. A két uralkodó szövetkezésének legnagyobb harczosa volt Békés Gáspár, ki ekkor tűnik fel mint a legjelentékenyebb politikai vezérember. Nagyjában Martinuzzi politikájának követője volt, de annak tehetsége és eszközei hijával. 1567 elején volt meg a lakodalma, melyre Forgách Simon Szénási István nevű emberét küldte el, hogy képviselje. A lakodalmon politikai dolgok is szóba jöttek. Békés elmondta a feltételeket, melyek mellett János Zsigmond hajlandó Miksával a török ellen szövetkezni. A tárgyalás azonban nagy titokban folyt, Szénásit megeskették, hogy Forgáchon és Svendin kívül másnak nem mondja el a dolgot.⁸

A szövetség nem sikerült, május végén mind a két udvar elküldte követeit a portára a szokásos adóval a fegyverszünet, illetőleg Erdély részéről a pártfogás megerősítésére. Verancsics május huszonkettedikén írja Forgáchnak, hogy a király már kinevezte a portára követnek, az alkudozás elé eredményt várva néz. Valami Vianuci János nevű hűtlen szolgáját elbocsátotta Verancsics, de Forgách kérésére visszafogadta szolgálatába, tekintve az ajánló méltóságát. A levél legérdekesebb részét képezi az, melyben szándéka megváltoztatására kéri Forgáchot. Saját ügyeit illetőleg — írja tovább — most nincs más mondani valóm, csak az, hogy közös tanácskozásunkból küldött levelünk Tisztelendőséged kezébe eljusson. Kérem, gondolkozzék szándéka megváltoztatása felől, midőn még kezdetében van a dolog, ne bántsa meg a császárt lelkének indulatosságával, mert régi idő óta tapasztalt dolog, hogy könnyebb a fejedel-

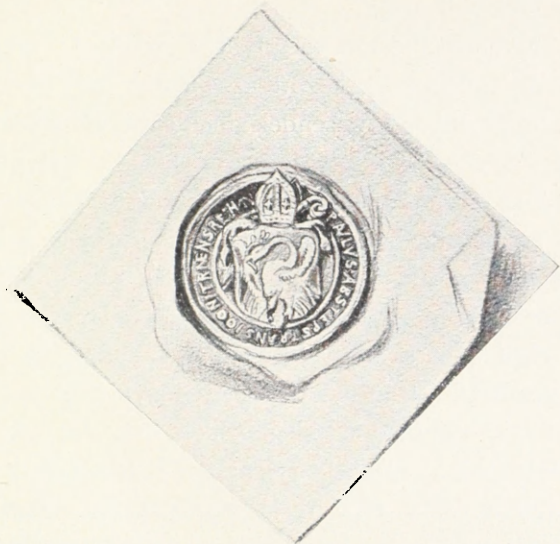
⁸ Tört. Lapok, 1875. 903. l.

A POZSONYI PREPOSTSÁGI ÉPÜLET.

mechtől elnézéssel és türelemmel hivatalt vagy megtisztelő állásokat elnyerni, mint bármelyik előkelő férfi tanácsára kényszeríteni őket. Mert ők is halandók, nem tehetik meg mindig, a mit óhajtanak, s könnyebben ruházzák azokra a tisztségeket, a kiktől az ő adományozásuk lehetősége származik.⁹

Verancsics levelének tartalmát világosabbá teszi Chanton spanyol követnek két héttel később kelt jelentése (június 7.), melyben azt írja királyának, hogy nagy az elégtelenség, mert

38. BORNEMISZA PÁL ERDÉLYI PÜSPÖK PECSÉTJE.

a császár bizalmatlanságának újabb jele Delphino kinevezése, azért egyházi és világi körökben erősen zúgolódnak. Az udvarban pedig nagy megbotráncozást idézett elő a pécsi püspöknek, Dudics Andrásnak egy udvarhölgygyel kötött házassága, — írja a követ május 23-ikán. — Résztvett a trienti zsinaton, legutóbb Lengyelországban járt követségben, s esztergomi érseknek volt kiszemelve. Most már szó se lehet róla.¹⁰

⁹ Összes munk. IX. k. 213—215. l.

¹⁰ Az Akad. Tört. Bizotts. oklevél másolatai közt.

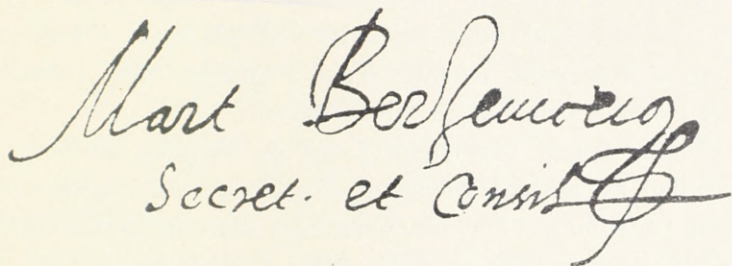
Az ügy, melyben a püspöki kar tanácsot tartott, Delphino ügye volt. A győri püspökségre első és legjogosultabb igénye Forgáchnak volt. Már 11 év óta viselte a váradi püspökség címét annak javadalma nélkül, melyet egyéb adományok csak részben pótoltak. Miksa szerette volna Forgáchot magához lánczolni a püspökség adományozásával, de Medici Cosmo florenzi herczeg kérésének engedett, s a már említett Delphinót bízta meg a püspökség javainak kormányzásával. A kinevezés miatt tört ki az elégületlenség.

Június tizenharmadikán megnyílt a pozsonyi országgyűlés. Az udvar és a nemesség között az ellentét még nem igen volt oly nagy, mint ekkor. A rendek megtagadták a leirat tárgyalását, míg kéréseiket a király nem orvosolja. Miksa július 2-ikán kelt leiratában elismeri, hogy a rendek súlyos panaszokat nyújtottak be, megígérte, hogy elintézi őket. Forgách a sérelmeket négy pontba csoportosítja. 1. A katonaság rabol, élelemszerzés közben erőszakos, gyilkol is, 2. a kapitányok magán birtokokat foglalnak el, a mint a király is elfoglalta Tokajt, 3. új harminczadokat rendeltek el az ország egyes helyein, 4. a király egyházi és világi tisztségeket idegenekkel tölt be. A tárgyalás hosszú ideig folyt eredménytelenül. Hivatkoztak a rendek a koronázási esküre, a törvények megtartására. Az eredmény nagyon kevés volt, a király megígérte, hogy a sérelmek vizsgálatát kiküldötteivel elvégezteti. A helytartói felebbező törvényszék tagjai közé Forgáchot is beválasztották. Különös az, hogy csak mint pozsonyi prépostot említi a törvénykönyv. (XXVI. §.)

Forgách élete az év hátralevő néhány hónap alatt rendkívül erős átalakuláson ment át. Gregorianczy Pál október 21-ikén halt meg. A megüresedő győri püspökséget Miksa Delphinónak adta, talán nem is annyira a florenczi herczeg kérésére, mint inkább hálakép, minthogy IV. Pál pápánál Miksa birodalmi császárságát sikerült elismertetnie. Ez a püspök nagy elismeréssel ír Forgáchról följegyzéseiben. Előkelő származású, képzett, tehetséges embernek mondja. A közel egykorú másolatban

maradt följegyzésekben még a következő sorok is találhatók: Forgách Ferencz később Erdélybe ment át János király fiához, minthogy Miksa a győri püspökséget s a kancellári méltóságot illető kérését elutasította. Úgy ment át előbb Dudics András pécsi püspök is Lengyelországba, s ott meg is nősült.¹¹

Az események homályát ez az eset világítja meg legjobban. A pusztá tény annyi, hogy Forgách elesett az őt megillető győri püspökségtől, azután a kancellárságtól. Oláh Miklós öreg kora daczára se akarta elhagyni állását, Miksa pedig nem kényszeríthette a lemondásra. Hogy jutott Forgách egyébként arra a gondolatra, hogy még Oláh életében kérje annak állását, nem lehet megállapítani. Lehet, hogy Miksa kilátásba helyezte

59. BERZEVICZY MÁRTON NÉVALÁÍRÁSA.

neki Oláh halála után, lehet, hogy bizonyos ok miatt Forgách kérte. A száraz igazság az, hogy egyik állást se nyerte el. Erre lelkének rendkívül erős fölgerjedésében lemondott minden tisztségéről, jövedelméről, a királytól engedélyt kért, hogy az országot elhagyhassa. Miksa elbocsátotta az udvarból.¹²

Forgách még az év végén Páduába ment. Életének további folyásáról határozott terve nem volt. Egyelőre nyugodt helyet óhajtott, hol kipihenje lelkének erős háborgását, a szenvedett méltatlanság érzését kitörölje lelkéből. A visszatérés útja nem volt elzárva előtte. De vasakarata, életében már többször nyilvánult következetessége meggyőz bennünket arról, hogy Forgách nem ilyen úton szerez magának elégtételt.

¹¹ M. N. Múz. Kéler Godofréd codexében.

¹² János Zsigmond okl. 1570. máj. 22.

Nem is tért vissza az udvarhoz többé.

Páduában érintkezett a számottevő emberekkel, tanulmányozta a lefolyt eseményeket. Teendőjével sokáig nem jött tisztába. Az udvar nem is tulajdonított nagy fontosságot elutazásának, azt hitték, hogy nyugalma helyreálltával visszatér az országba. 1568 január 12-ikén a kamara még kérdést intézett a királyhoz, vajon kifizesse-e Forgáchnak a szokásos összeget. A király február 6-ikán azt felelte, hogy már meghívta az országba, s akkor majd elintézik együttesen a pénz ügyét. Addig azonban a szolgájának ne adják át.¹³ Forgách azonban nem tért vissza az országba. Miksa levelét, Forgách válaszát nem ismerjük. Forgách még elutazása után félév elteltével se volt tisztában azzal, hogy mit tegyen. Május 21-én beiratkozott az egyetemre, mint jogász.¹⁴ Tehát egyidőre még Páduában akart maradni tanulmányai folytatására.

Néhány hónap bizonytalanul telt el. Forgách levelezett az országban maradt rokonaival, az előkelőkkel. Az elégtelenség mindig nagyobb tért hódított. Verancsics március 20-ikán jelenti a királynak, hogy Szlunyi és Gyulaffy eljárásáról nem tudja mit írjon. Katonáikat kiküldték zsákmányért, s a török katonák panaszt emeltek ellenük. Gyulaffy László Forgách sógora volt. 1548-ben Mecskey István nem akarta a szigetvári kapitányságot elfogadni, azért sok kutatás után Gyulaffyt tették meg, a ki katonai erényekkel bír, hírneves, előkelő származású, a legelőkelőbb családokkal áll rokonságban.¹⁵ 1560-ban Tihany kapitánya. Forgách külföldi útja előtt a pornói apátságot — lemondása ellenére — valószínűleg Gyulaffy kérésére neki zálogba vetette. A király azonban a törvénytelen szerződést nem hagyta jóvá, s a birtokot másnak adományozta. Közben még egy sérelem érte Gyulaffyt. Egy gazdag török fogolyt a király erővel megvett tőle, hogy drága váltságdíjért hazájába bocsássa. Bár a

¹³ Pray : Spec. Hier. II. 189. I.

¹⁴ Századok, 1875. 675. I.

¹⁵ A helytart. tanács levelez. Hédervári ltár 101. sz. kézirata.

dolognak törvényes alapja volt, az elégületlen katonát bántotta a sérelem, melyet a közügy terén tapasztalt mellőzés csak növelt. Gyulaffy tehát másokkal együtt elhagyta a király szolgálatát, birtokait, s átment Erdélybe, János Zsigmond udvarába, ki a jeles vezért örömmel fogadta.¹⁶ Kész anyaga volt az elégedetlenségnek az, hogy a király állandóan bizonyos tartózkodással bánt a magyar főurakkal, a megüresedett állásokat, tisztségeket inkább németekkel vagy idegenekkel töltötte be. A tömeges átpártolás okául már 1569 január 20-ikán ezt hozza fel egy névtelen a királyhoz benyújtott jelentésében.¹⁷

Forgách érintkezését a királylyal sűrű homály fűdi. Annyi bizonyos, hogy lelke mindig távolodott a visszatérés gondolatától. Észrevette, hogy Miksa nem óhajtja oly kárpótlással visszafogadni, a melyet megérdemelt volna. Lehet, hogy a királynak nem is állott módjában. Elégületlen lelke nem tud megnyugodni a külföldön, tevékeny életre vágyódott újra. Az átpártolt előkelők sorsa érdekelte, ott volt köztük Gyulaffy, sok más ismerőse, barátja. Meglehet, sőt valószínű, hogy ezek befolyása ébresztette fel benne is az eszmét, hogy tevékenységének terét Erdélyben keresse. Báthory István szintén rokona volt, érdeklődött sorsa iránt.

A lelkeben megfogamzott vágy mindjobban erősödött. Nem határozott végleg politikai pályáját illetőleg, de október havában elindult Páduából János Zsigmond udvarába.

Az állapotokról kétségtelenül a legkiválóbb képet nyújt Giovanni Michiel velencei követ jelentése 1569 január 11-ikéről. Az olasz diplomácia kiváló embereket küldött hazánkba, kik minden dolgot jól megfigyeltek. Arról volt szó, hogy az 1569-ik évre kilátásba helyezett országgyűlésre nem igen gyülekeztek a rendek. Nemcsak az általános elégületlenség miatt, mint a nádori helytartó is írja, hanem a legfőbbek némi idegenkedése miatt sem gyülekeznek, a kik egyetértettek az erdélyivel (János

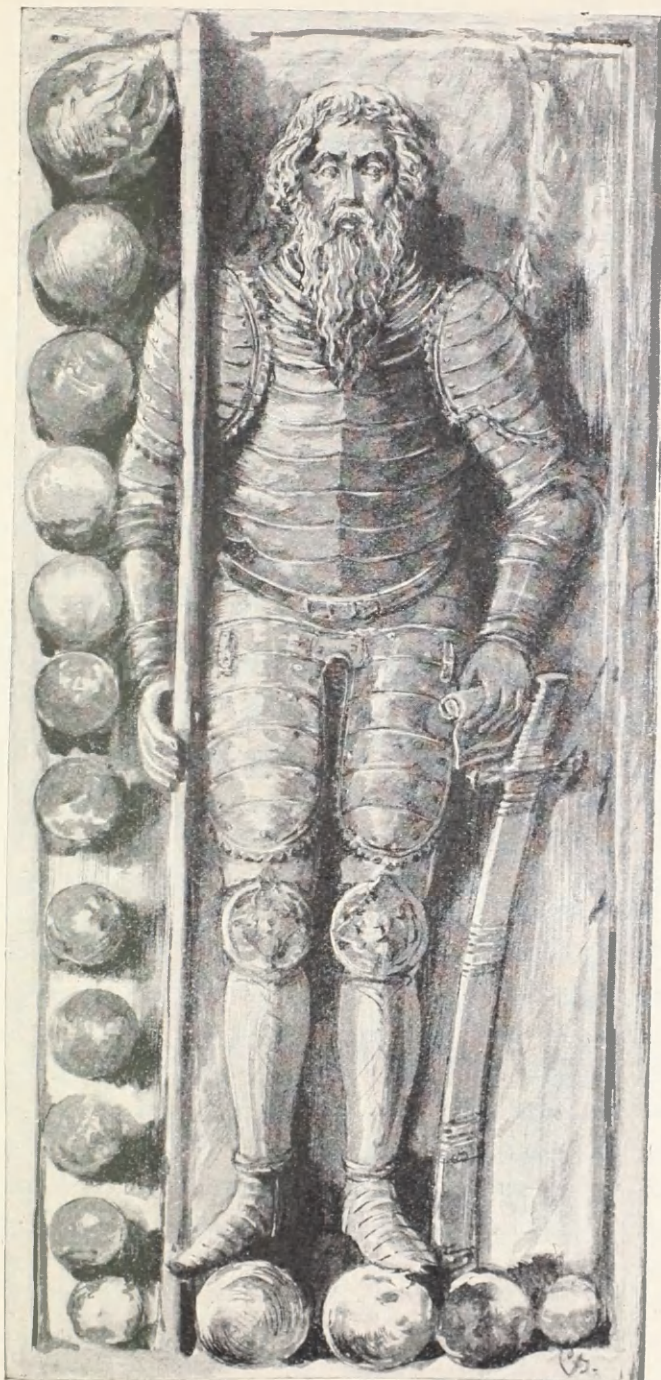
¹⁶ Katona, xxv. 23, 60. l.

¹⁷ Az Akad. Tört. Bizotts. okl. másolatai közt.

Zsigmondot érti), az ő pártjára állván; egy órára se mozdulnak, hanem nyugodtan és állhatatosan házaikban maradnak, a hol föltétlen urak, a meddig megmarad s nyugodtan van az erdélyi fejedelem is, de mikor az mozdul, ők is megmozdulnak.

Az előkelők közül egyet megnevezek, — írja a követ, — Tahy Ferenczet, ki a király főkapitányai közül való, a legegélyedtelenebbek egyike, minthogy elégtételt nem nyert Kanizsa kapitányságának elvesztéséért, mivel sok erőszakosságban s durva kegyetlenségben marasztaltatott el. Egy másik pedig Dobó István nevezetű, gazdag és tekintélyes ember, a ki már Ferdinánd alatt az egész Erdély kormányzója volt. Léva nagyon erős és fontos vár birtokosa, a bányák völgyének elején. Mondják, hogy ott ez idő tájt bizonyos számú lovast és gyalogost gyűjtött össze, s nagyon is kész lenne ő felségének a bányák elfoglalásával nagy kárt okozni, ha bántanák, pedig azok a birodalom jóvedelmének nagy részét szolgáltatják. A másik Dobó rokona, Balassa János, a főbbek közül való, annál még tehetősebb, néhány vára van a bányák azon része felé, a honnan nagy kárt tehet ő felségének. E három személy nagy becsülésben áll s nagy párttal bír a nemesek között.

De ha kétséges is ezek elpártolása, ámbár sok magyar igaznak állítja, s a királynak is biztos értesülése van felőle, úgy a legbizonyosabb a nemes Forgách testvéreknek elpártolása. Ezeknek egyike egyházi ember, váradi püspök, Ferdinándnak nagyon kedves embere, a ki körülbelül egy esztendeje méltatlankodás és elégedetlenség miatt a püspökséget és néhány prépostságot (a pornói apátságot és pozsonyi prépostságot érti), melyekkel birt, ő felsége kezébe szolgáltatta, Itáliába és Páduába ment azon ürügy alatt, hogy folytatja tanulmányait; azután, úgy négy hónapja lehet, elhagyván Páduát, a Raguzán át vezető úton Velenczét érintette, s Erdélybe ment, a hol először lakott s lakik testvérével (Pállal). A fejedelem annyira megbecsülte, becézgette, hogy mindjárt megérkezése után 6000 tallér jóvedelmű apátságot adott neki, melynek jóvedelmét kész volt még fel is emelni.

60. DOBÓ ISTVÁN SIREMLÉKE.

Ezeknek egy másik testvérük itt van, Eger kapitánya, mely igen fontos hely, s őt a leghatalmasabb kapitánynak tartják (Simon). De mint igen elégedetlen hűségéről erősen kételkedtek. A Forgách testvérekkel pártolt el egészen s Budáról Erdélybe ment egy rokonuk, a legnemesebb s legfőbb emberek egyike, Gyulaffi László is, kiváló katona, ki ezen időben Veszprém felett örködött.¹⁸

Forgách átmenésével Erdélybe élete további folyása el volt döntve. Méltán elmondhatta a határ átlépésével: *Alea iacta esto*. Az udvar nem kételkedett többé Forgách szándékáról. Helyét betöltötték Radéczi Istvánnal, ki már augusztus 17-ikén választott püspöknek írja magát s szeptember 16-ikán már pozsonyi prépost is. A kancellári méltóságot Listhy János nyerte el. Forgách előtt a visszatérés útja el volt zárva.

Az események folyamán eljutottunk Forgách Ferencz életének legfontosabb mozzanatához. Megtagadta politikai multját, elhagyta az udvart, melyhez tizenkét éven át hűségesen ragaszkodott. Az átmenés céljával tisztában vagyunk, az erős akaratú Forgách nem azért vitte véghez lelkének szörnyű harcát, melybe elhatározása kétségtelenül került, hogy összetett kezekkel nézze merev nem törődéssel az események további folyását. Azt a külföldön is megtehetette volna. Családi birtokaiból volt annyi jövedelme, hogy szerény visszavonultságban éljen. Tehát működni, a közügyért élni akart tovább is, de nem az udvarnál, hol bizalmatlanságot tapasztalt, hanem a nemzeti eszmék otthonában, az erdélyi udvarban, mely a magyarság érdekeinek gyöngye, de egyetlen képviselője volt a darabokra szaggatott szegény hazában.

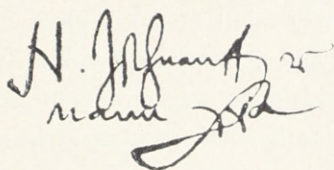
Az átmenés fontossága s megértésének nehézsége azonban annak okában keresendő. Ennek megítélése a lehető legkülönbözőbb volt kortársaitól kezdve a legújabb korig. Verancsics november 10-ikén írja Draskovics zágrábi püspöknek: A mi

¹⁸ Tört. Tár, 1879, 676–677. l.

Forgách Ferenczünk is a minap átpártolt az erdélyihez, hogy a legjobb reménynyel-e, nem tudom, de mindenesetre nem válik diszére. De várjuk be a következőket, mert még mindig kétséges a királytól való elpártolása. Hasonló elpártolások nem szoktak az ember vágya szerint teljesülni, gyakran még a késő bánat is hozzájárul, homlokuk meg van bélyegezve s kevesebbet érnek el, mint hiábavaló sóvárgásukban elképzelték. Hasonló szellemben ír Wis Albert portai követnek s Mihály fivérének is (1569 január 7 és 19-ikén). Nálunk — írja Wisnek, — itt nálunk Magyarországon megismétlik a régi lázadásokat. Ezeket Forgách Ferencz volt váradi püspök és Gyulaffy László kezdték meg, egyik se ér annyit, hogy egy kis tavacska vizét fölzavarják. Mások felől is beszéltek ilyesfélét, de még nem bizonyult igaznak senkiről.¹⁹

Istvánfi úgy itéli meg tettét, hogy felháborodott lélek eltévelyedésével, gögös és ostoba nagyra-vágyásból történt. (xxiv. k. 332. l.)

Az átpártolás lefolyása azonban kizárja, hogy teljesen egyéni okokat vegyünk fel. Habár nehéz is itélnünk oly tett felett, melyről az érdekelt maga hallgat, s pusztán a kortársak ellentétes felfogására vagyunk utalva, mégis annyit kimondhatunk, hogy Forgách átpártolása nem ítélendő el úgy, mint kortársai legtöbbjének önérdeket hajhászó pártoskodása. Nem tehetjük fel róla, hogy a legridegebb önzés volt lelkesítője politikai pályáján, hogy a kapzsiság vett rajta erőt, midőn multját feledve, politikai álláspontját megtagadva, családjá évszázados hűségét elhagyva, átment az erdélyi udvarba. Erdély visszaszerzésének erős pártolója volt, a gondolat tőle eredt. A magyarság egyesítésével a török hatalom kiűzésére törekedett. Most pedig Erdélybe ment át. Jelleme nem tudott középponton haladni, de nem kicsinyes

61. ISTVÁNFY MIKLÓS NÉVALÁÍRÁSA.

¹⁹ Összes munk. ix. k. 262, 267, 272. l.

czélokért lelkesedett. Tehát nem lehet megítélni átpártolását oly czélt véve tekintetbe, hogy püspöki birtokait akarta visszaszerezni. Nagyon téves törekvés lett volna, mert Erdélyben a vallási szempontok ekkor nagyon alá voltak rendelve az állam érdekeinek.

Miksa király trónralépésével az országra nézve káros változás állott be. Az udvarban élő magyar főurak is bizalmatlanságot tapasztaltak a király részéről, tanácsosai pedig a nemzet megkárosítására törekvő politikát honosítottak meg. A változott viszonyok között Forgách nem találta meg a teret jellemének s tehetségének megfelelő működésre, később pedig nem akart azokba belenyugodni. Nemzeti érzései nem engedték, hogy hazája ügyeit feledő aulikus legyen. Az udvari politika irányát ismerhette, betekinthezett a titkos tervekbe. Ez volt az általános ok, mely miatt mások is elhagyták Miksa hűségét. Kortársaival való gyakori érintkezés, a király nem rokonszenves alakja, a haza fájdalmas helyzete, a főurak gyakori színváltoztatásai, anyagi viszonyainak romlottsága, mindez hozzájárulhatott elhatározása kialakulásához. Lehet, hogy a faj féltése, a német udvar politikájának czélzata őt is a nemzeti királyság eszméjének hívévé tették. Méltatlanba helyezte ő is bizalmát, mint János Zsigmond udvarában tapasztalta, s Báthory trónrajutásakor már betegeskedett, rövid pályafutása után ismét külföldön találjuk, hol rideg reménytelenséggel tünődött hazája sorsa felett, mint kortársainak kiválóbbjai.

Mindenesetre bántotta a mellőzés is. Az udvart teljes odaadással szolgálta, méltó volt igénye a kitüntetésre. A király azonban még csak hasonló érdemekkel bíró magyarral se töltötte be a püspökséget, hanem kétes jellemű idegen miatt mellőzte. Mint alkanczellár szintén méltán számíthatott arra, hogy Oláh halála után a király őt nevezi ki kanczellárnak. Ez a kettős oka volt méltatlankodásának. Midőn tehát kortársai hazájuk sorsát fájjalva mentek át az erdélyi fejedelem hűségére, — ekkor már kevesebb volt az érdekhajhászó átpártolás — ne ítéljük

el Forgáchot, hogy nemzete sorsát fájalta, hogy egyéni sérelmei erőt vettek lelkén, s ő meg nem engedett eszközöz folya-
modott lelke előtt kétségtelenül nemes cél érdekében. Nem
azért ment át Erdélybe, hogy Miksát nagyobb adományok
megadására bírja, s nem hízelt János Zsigmondnak, hogy
befogadta udvarába. Átpártolása meggyőződésből eredt, nem
volt önérdék kielégítésére törekvő pártcsere.

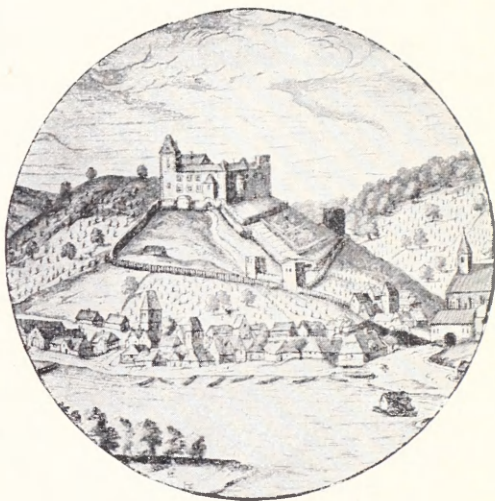
Forgách egyénisége teljesen ellene mond azon felfogásnak,
hogy hazaszeretete, hűsége s ragaszkodása királyához, hogy
nyilvános élete önzésből táplálkozott. Életviszonyaiból már eddig
is láttuk, hogy fáradhatatlan buzgósággal szolgálta hazája ügyeit.

Átpártolása tehát onnan eredt, hogy egyéni törekvéseinek
séreleme mellett nem találta többé megfelelőnek a királyi udvart,
vagy a megváltozott viszonyok elismerésére nem volt rávehető.
A király előtt többé nem volt rokonszenves alakja; az a néhány
év, mióta Ferdinánd meghalt, meggyőzte Forgáchot arról, hogy
erkölcsi befolyása már nem a régi, s most még az elismerés is
hiányzott törekvéseihez. Vaskövetkezetes jelleme felismerte a
változást, és nem tűrt alkut.

Midőn egyéni önérzete csorbát szenvedett, mikor annyi
oldalról megtámadott nemzete jövőjét féltette, és az udvarban
semmi biztosítékot nem látott a magyar törekvések előmozdítá-
sára, ne ütközzünk meg átpártolásán. A csalódás őt is a nem-
zeti ügynek féltésére készítette, mint sok kortársát. A viszo-
nyokkal megalkudni nem tudó lelke új teret jelölt ki számára a
nemzeti eszmét képviselő Erdélyben, és Forgách meggyőző-
déssel követte lelke mind jobban erősödő ösztönzését. Nem volt
ez hosszú megfontolás, mely bizonyos előrelátó számítást mégis
feltételez, hanem a nagy embereknél szokásos gyors elhatározás.
Egyidőre nem valósultak reményei, és átpártolásának eseményei
egyidőre azt mutatták, hogy Verancsics jóslata bekövetkezett.

De az új otthonban nem sokáig volt tétlenségre kárhoztatva.
Rövid két év mult el átpártolása után, mikor Báthory új fényt
borított a kis Erdélyre, és a nagy uralkodó körül csoportosuló

államférfiak első sorában találjuk Forgáchot is. Ő alatta élte államférfiúi pályájának legfényesebb napjait. Forgách korán felismerte Báthory lelki tulajdonait és megválasztása előtt hűségesen ragaszkodott pártjához. Az eseményekbe mélyen bepillantó esze hamar felismerte benne a közel jövő nagyságát.

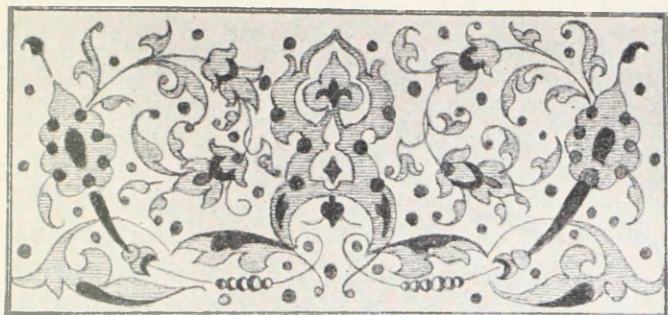

62. POZSONY.

NEGYEDIK KÖNYV

ÚJ OTTHON

63. CZÍMERES LEVÉL DÍSZÍTÉSE A XVI. SZÁZADBÓL.

Miksa nem nézhette tovább egykedvűen a magyar eseményeket. Az elpártolok folyton növekedő száma, a nyílt alakban mutatkozó elégtelenség — a nemesség az országgyűlésen nem akart megjelenni, — továbbá az erdélyi fejedelem nagyobbodó népszerűsége végre gondolkodóba ejtették. Észrevette, hogy nem kellett volna mindenben bécsi tanácsosaira hallgatni. Megkérdezte két magyar tanácsosát: Draskovics György zágrábi és Bornemisza Pál nyitrai püspököt, hogy mi az oka az elégtelenségnek. A mit tudtak, híven elmondták.

Sajátságos valami nemzetünk életében, hogy a nehéz viszonyok nem az összetartozás érzetét ébresztették fel, hanem a társadalmi osztályok ilyenkor egymás rovására fejleszteni törekedtek jogait. Most is a nemzet életének egyik nehéz korszakára hivatkoztak az elégtellenek. Széltében fogadkoztak az országban, ha a király nem tartja meg esküjét s a törvényeket, a hazai törvények és Endre király törvénye szerint ők is föl vannak mentve hűségesküjük alól. Az bántotta a németet legjobban — írja Forgách — hogy az ország szabadságának

megsértése miatt még a királynak is büntetlenül állhatnak ellen. De volt mégis némi összetartás az elégtelenek között. Az Erdélybe átpártoltak élénk eszmecserét folytattak az itthon maradottakkal, egymás segítségétől várták helyzetük jobbulását. Erdély állapota Forgách átpártolása idejében nem volt szerencsésnek mondható. János Zsigmond gyenge király volt, tanácsosainak akarata nyomult előtérbe. Az udvar erélye egyedül a nemzet szabadságainak védelmében nyilvánult, egyébként függő helyzete volt Bécs és a porta között. Az országból átmentek azonban tevékeny szellemet vittek magukkal, mely elől János fejedelem nem térhetett ki. Mivel az országban a fejedelem fegyveres készülődésének híre terjedt el, azért a bécsi kormány nagy figyelemmel kísért mindent, a mi az erdélyi dolgokkal némi összefüggést mutatott. Ha a közérzés nyilvánulását erőszakkal elfojtják, előáll az összeesküvés. Most is úgy történt. A még kevésbé ismeretes események azért érdekelnek bennünket közelebbről, mert az egykorúak Forgáchot is ludasnak mondják bennök.

Az erdélyi átpártoltak fentartották az érintkezést az országban maradottakkal. Sűrű levelezés állott fenn köztök, melyeket titkos követek közvetítettek. Az udvar kémei azonban megtudták a dolgot s a királynak gyors cselekvést ajánlottak. Az udvar haragjának éle főleg Dobó István ellen irányult. Jól sejtették, hogy az ő elméjében fogamzott meg János Zsigmond biztatásának s az ország ellen indítandó hadjáratnak terve. Dobónak volt oka rá, hogy az udvar ellen gyűlöletet szítson. Forgách a dolgot a következőképen mondja el: Perényi Gábor volt ezen időben a gazdag és jól megerősített Sárospatak ura, kitől Dobó a várat törvényes úton követelte mint annak jogos birtokosa. Perényi azonban megvesztegetett egy nemes asszonyt, ki azt vallotta, hogy Dobó István és Ferencz az ő férjét nemes létére bántalmazták. Ebből Perényi vádat kovácsolt ellenök, de a pör lefolyása előtt meghalt. Minthogy benne családjának férfi ága kihalt, a vár a koronára szállt vissza.

Dobó hiába szállt pörbe a fiskussal, mert a király Perényi özvegye által könnyen eszközölhette a pör megújítását. Mégis folyamodott, majd tiltakozott a vár elfoglalása ellen. Miksa tehát, minthogy a vár szépen jövedelmezett, elrendelte, hogy hajtassék végre Dobón a nemes bántalmazása következtében beálló büntetés, a fej- vagy jószágvesztés. A bíróság azonban tudomásul vette, hogy az özvegy s a vádlottak már pénzben kiegyeztek, bár a király vádlói ellenvetették, hogy Dobó még nem teljesítette a kiegyezés föltételeit. Dobó pedig azzal mentegődött,

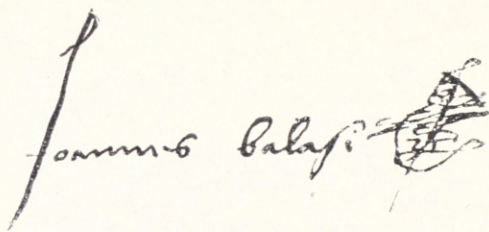

64. LÉVA.

hogy a mulasztás az özvegy hibájából eredt, ki megvesztegetve az ő ellenségeitől, nem akart a föltételeknek helyt állni. A kétes ügy Miksa elé került; a közvádlók a fiskus érdekeinek megővésére sötét színben terjesztették föl a dolgot, mire a király úgy ítélte, hogy a bírák által egyszer már kimondott ítélet érvényes. Erre Dobót a poroszlók elfogták. Szabadulásának föltétele az volt, hogy a kérdéses Sárospatak várán kívül Léva és Végles, továbbá Göncz és Telkibánya birtokáról mondjon le, s hogy a Ferdinánd király által neki adott 30.000 aranyat fizesse vissza. Dobó azonban nem akarta ilyen drága áron megváltani szabadságát. Cselt tervezett tehát; szolgálát felvilágosította a történe-

dökről, fegyvereket rejtett ruhájok alá, hogy erőszakkal törjenek utat fölfedeztetés esetén. Azok előre mennek a város kapujához, ő maga, mint a város nyájának csordása, minden baj nélkül kimenekül Pozsonyból, s váltott lovakon gyorsan haza ér.¹ Ez volt az ok, mely miatt Dobó az összeesküvők élére állott.

Pozsonyból Léva felé menekült Dobó. Nemsokára összekötetésbe lépett — bizonyosan az erdélyi átpártoltak útján — János Zsigmonddal, kinek felajánlotta szolgálatait s biztatta a fejedelmet, hogy gyorsan felkészülődve támadja meg Miksa országát. Erdélyben a terv kivitelét nem tartották lehetetlennek, azért a fejedelem 1569 márcziusában Bocskay Gergelyt küldte

65. BALASSA JÁNOS NÉVALÁÍRÁSA

Dobóhoz, hogy a dolgróltanácskozzanak. Egyben azt is ajánlotta, hogy nagy titoktartás mellett lépjen Balassa Jánossal levélbeli érintkezésbe. Balassa pedig már a

megelőző év elején (1568), mikor János Zsigmond készülődésének híre elterjedt, hasonló ügyben fordult a fejedelemhez. Dobó és Balassa 1569-ben már jó ismerősök voltak. Dobó menekülése után már Léván találkozott Balassával, hogy a teendőket megbeszéljék. A találkozás után Zólyom felé indult Balassa, Dobó meg Szerencsre.

A király vádirata szerint Balassa a Liszkovicz melletti erdőben (Zólyom és Végles közt) Balassa Farkassal és annak Nagy Miklós nevű ügyes szolgájával találkozott. Föltárta előtte a helyzetet, hogy Miksától semmiféle jót sem lehet várni többé, jó lesz más úr után nézni. Miután Balassa és szolgája megesküdött, a legszigorúbb titoktartást ígérve, őket is beavatta a tervbe. Nagy Miklóstra rábízta a Hagymásinak szánt fontos levelet.

¹ 417–418. l.

Nagy vigyázatra intette, megtanította arra is, hova tegye a levelet, ha esetleg elfognák. Nagy elvitte a levelet a kijelölt helyre; Hagymási pedig a levél elolvasása után vele együtt Erdélybe ment Békés Gáspárhoz, kinél Csáky Pállal együtt a fontosabb erősségek ügyét beszélték meg, majd a fejedelemhez mentek át. A tanácskozás eredményét levélben tudatták Balassával, melyet Nagy szerencsésen megvitt. Balassa újabb levelére Hagymási maga ment el Erdélybe, s azt az üzenetet hozta, hogy a háborút a következő évre (1569) határozta a fejedelem.

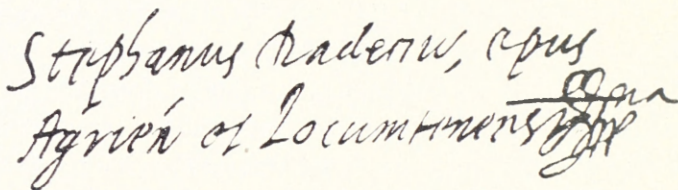
A dolog azonban csak akkor kezdett komolyabb fordulatot venni, midőn 1569 márcziusában Bocskay megérkezett. Szerencsen jöttek össze az érdekeltek. Dobó időközben megnyerte az ügynek Homonnay Gáspár, tehetős fölvidéki nemest is. Ekkor a terv határozott alakot öltött, a vádirat szerint hűséglevelet küldtek Erdélybe, meg is esküdtek, hogy a fejedelmet támogatják. Szélesebb körben indult meg az eszme terjesztése. Bocskay György, Pekry Gáspár, Székely Antal ekkor szereztek róla tudomást. Ördög András és Szabó Domonkos vitték a leveleket Kismarjára, Szerencsre és Munkácsra, amaz Bocskay, emez Székely szolgálja volt. Szorosabb lett a viszony az erdélyiekkel, Gyulaffival s talán már ekkor Forgáchcsal is, a ki minden bizonynyal tudott már a dologról.

Az udvarnak azonban jó kémei voltak. Már 1569 február elején írt Kenderessy István a királynak az összeesküvésről. Hallomás után leírta szándékukat, hogy «ne csak papiroson, de a király szívében is nemes hírében álljon». Jól kiismerte a vállalkozókat. Ajánlja a királynak, hogy a nagybeteg Dobót fogják meg, mert máskép elmenekül. Miksa tudomásul vette Kenderessy tudósítását s Rueber, kassai kapitány figyelmébe ajánlotta. A hitvány hízlgő ekkor aljas tettere határozta el magát. Kivéssette Balassa János pecsétjét, írását utánózva, levelet küldött az ő nevében János Zsigmondnak és Békésnek, melyben följánlotta szolgálatait, tanácsot adott a háborúra, buzdította, hogy használja fel az alkalmas pillanatot, mert hadserege láttára a

magyarok tömegesen melléje állnak.² Krusith terve szerint Horvát Miklós, Balassa Farkas szolgája (a vádirat szerint Nagy Miklós) vitte el Erdélybe, a választ pedig Bécsbe, azt hazudva, hogy a fejedelemnek szóló levelet a két Balassa tette a csizmája sarkába a Végles melletti mogyorós berekben. Ennek előadásából merítette a vádirat már említett állításait. Balassa értesült a dologról, írt sógorának, Bocskay Györgynek, hogy valaki az ő nevében hamis leveleket írt Erdélybe. János Zsigmond ezt elismerte s Balassának első dolga volt Bécsbe vinni a fejedelem levelét. Miksa elfogadta az igazolást, Balassát nyugodtan haza bocsátotta.

A megbocsátás azonban nem meggyőződésből eredt.

Mikor az országgyűlésnek kezdődni kellett volna, már emlí-

66. RADÉCZI ISTVÁN EGRI PÜSPÖK NÉVALÁÍRÁSA.

tettük, hogy Miksa aggodalommal vette észre a nemesek tüntető távol maradását. Tanácsosai javaslatára elhalasztotta az országgyűlés megnyitását s külön biztosító levelekkel hívta meg a rendeket az országgyűlésre. Dobó és társai hittek a komolynak látszó ígéreteknek, elmentek Pozsonyba.

Miksa az országgyűlésen keserű fájdalommal telt szavakkal emlékezett meg a már említettek hálátlanságáról s a hűteleneket azonnal elfogatta. Dobó és Balassa többször írtak a királynak, hogy vizsgálja meg ügyöket, ítéljen felettök. Dobó betegségére is hivatkozott, melyet a börtön csak elviselhetetlenebbé tett. Pedig ő rá nagyon vigyáztak, minthogy felesége közreműködésével már Erdélyből egyszer megszökött. Rotkircher és Pflug kapitányok külön utasítást nyertek Radéczi váradi püspöktől,

² A hamisítást Forgách Simon fedezte fel, mint ő maga írja Forgách művében.

kire a foglyok bízva voltak. Nappal csak két ór volt mellettök, éjjel a beteg és köszvényes Dobó kamrájában kettő maradt, Balassa mellett egy. Ajtóikat mindig nyitva tartották. Magános látogatást nem fogadhattak, az örnek érteni kellett a beszélgetést. Nyilvánosan étkeztek. Jól átvizsgált kamrájukból nem mehettek ki, mert a kevésbbé megerősített várból könnyű lett volna a menekülés. 1569 végén megszerkesztették a vádiratot, melyben 13 pontba foglalják össze az elfogottak bűneit. A már említetteken kívül az is köztük van, hogy Gyulaffyval, Forgách sógorával sűrű levelezést folytattak. Hosszú sort alkot a kihallgatandók jegyzéke. Köztük van Forgách Simon és Imre is. Megemlékezik a vád az egyesek bűneiről is külön-külön; mint főtanú az aljas jellemű Kenderessy szerepel, a kiről ekkor még nem bizonyosodott be hamis eljárása.

Forgáchnak ezalatt meglehetősen egyformaságban teltek napjai Erdélyben. Eleinte szokatlan volt élete, új környezetben, változott viszonyok között találta magát. A király nagyon előzékenyen fogadta, nagy előnyt várt a tudós államférfiú átpártolásából. A környezettel azonban nem tudott megbarátkozni, kivéve az egy Báthoryt, ki anyai ágon rokona is volt, azonkívül régi ismerősök is voltak. Békés Gáspár és párthívei a bécsi udvar oltalmát keresték s alattomban készítették elő Békés uralmát János Zsigmond halála esetére, Forgách tehát még elvben sem egyezhetett meg velök. Az átpártoltak javarészával ő is Báthory híve volt, tőle várta a szomorú állapotok megjavítását. Érdekes tudósítást közöl az erdélyi udvar életéből Radéczi váradi püspök. 1570 január 29-ikén írja a királynak, hogy valami Gurgurics Ferencz nevű szigetvári katona megszökött fogságából Konstantinápolyból, azután Thráczian és Bulgárián át egy hónapig Erdélyben időzött. A fejedelem Forgáchcsal a szentháromság titkáról vitatkozik — írja a püspök — s minthogy a szultán megtiltotta neki (János Zsigmondnak) a tervbe vett háború kivitelét, hadat üzent Isten fiának és a szentháromságnak. Gyulaffy szakállat növeszt; a katona kérdezősködéseire azt

felelte, hogy a sors és a kicsinyes németek miatt ment át Erdélybe, azt meg rosszallotta, hogy a török szultán megakadályozta a háború megkezdését. Kevés ideig hallgatagon nézett maga elé, azután lyrán oszlatta el fájdalma kitörését. Az összeesküvők elfogását általában nehezteléssel fogadták, csupán a szászok hallgatnak. Giczzy azzal okolta meg átpártolását, hogy hiába kért a királytól adományokat. Kamuthit és Forgách Pált az említett katona nem látta. Az átpártoltak szolgálai pedig kilátásba helyezték, hogy még a tavasz elején visszatérnek a királyhoz.

Külön bizottságot is kiküldtek már az összeesküvők ügyének megvizsgálására, amikor Balassa váratlanul megszökött börtönéből. 1570 márczius 9-ikén este nyolcz órakor a kiszolgáló fiú be akart menni Balassa börtönébe, de a rab nem engedte be, hanem a szokásos kilencz órára hivatkozott, a mikor magánimádságait végzi. Azalatt benn egy félreeső hely fölött lyukat vajt a falba, a bizonyosan neje által odakészített hágesón leszállt, azután lóra ült és gyorsan elvágtatott. Mikor a fiú visszatért, üres börtönt talált. Rotkircher éppen vacsoránál ült, mikor a dolgot jelentették. Balassa levelet írt öreihez s azt börtöne ajtajára függesztve, bezárta maga után az ajtót, azután elszökött. Radéczi az örök mulasztását okozta a rab megszökése miatt, azért azokat Rotkircherrel együtt elfogatta. Szökésével súlyosbította Dobó helyzetét, kit most annál jobban őriztek.³ Forgáchnak tudomása volt az összeesküvésről, sőt bátran föltehetjük, hogy némi része is volt benne. Már álláspontját tekintve, sem lehet föltennünk, hogy egykedvűen nézte a dolog fejlődését, mely Erdély állapotára olyan fontos befolyással ígérkezett. Forgách egyénisége mindig a tevékenységet kereste, s az idő alkalmas volt arra erdélyi tartózkodása kezdetén. Gyulaffy sűrűn levelezett a főbekkel, s Forgách valószínűleg az ő útján szerzett a dologról tudomást. Különös valami, hogy az összeesküvés fölfedeztével jónak látta mégis, hogy mentegesse magát a király előtt. Azt írta levelében, hogy tudomása sem volt a dologról. Levelére

³ Tört. Tár 1879, 672–706. l. és Forgách 417–422. l.

Trautsohn 1570 december 11-ikén felelt. Azt válaszolta ura nevében, hogy Miksa Forgách mentegetődző levelét megkapta, de a kezei közt levő, különböző emberekhez intézett izgató

67. BÉKÉS GÁSPÁR.

iratok megczáfolják mentegetődzését. Egyébiránt ígérte, hogy a királynál lehetőleg mindent megtesz érdekében.⁴ Valóban nehéz okát adni, hogy miért mentegetődzött Forgách az amúgy is

⁴ Tört. Tár, 1879, 702. l.

ellenséges udvar előtt. Alig lehetett reménye, hogy a király jó indulatát megnyerheti, bár meglehet, hogy a királynál levő iratok nem tőle eredtek. Ez azonban nagyon kétséges, mert művének szelleme is inkább az ellenkezőre enged következtetést. A dolog lényege egyébként az, hogy a király nem fogadta el mentegetődzését, azért a két ember lelke még jobban elvált egymástól.

Néhány hónap alatt Békés Gáspár a legfőbb politikai tényezőnek küzdte föl magát. Számításba vette, hogy a betegeskedő János Zsigmond halála után a koczka jobbra vagy balra dőlhet. A bécsi udvar érintkezésbe lépett vele, törekvésük meg egyezett. A király jónak látta Békés támogatását, mivel jó szolgálatot tehetett az udvarnak, ha támogatásával elnyeri a fejedelemséget. Békésnek pedig erős pártja volt Erdélyben, tehát magyarországi szövetségeseik után nézett. Ilyennek ígérkezett Kenderessy, ki az összeesküvés elárulásával jó nevet szerzett az udvar előtt. Bocskay György elfogatta Kenderessynek 1569 nyarán Erdélybe küldött szolgáját s november végéig már fogásban volt, amikor Békésnek az a gondolata támadt, hogy föl is lehetne saját érdekében használni. A fejedelem megbízásából visszaadta szabadságát azon feltétel alatt, hogy az erdélyi udvar szolgálatába szegődik mint kém. A halálos beteg ember készségesen megígérte. Békés azután elküldte ura után. Igért a szolgának tizenkét faluból álló nemesi birtokot, ha Kenderessyt ráveszi az átpártolásra. Buzdította, hogy beszéljen jól a lelkére, figyelmeztesse, milyen hálátlan a bécsi udvar az ő szolgálatai iránt, míg a fejedelem javai visszaállítását, sőt újak adományozását helyezte az átpártolás esetében kilátásba. Kenderessy nem volt előrelátó politikus. Nem tudta kihasználni a kínálkozó előnyös alkalmat. Ahelyett, hogy kezet fogott volna az udvartól támogatott Békessel, a bécsi udvar előtt csábítással vádolta, akihez színleg jó volna csatlakozni, ha a király beleegyezik. Így saját előnyére akarta Békés helyzetét kihasználni. Az udvar azonban nem igen törődött Kenderessy kicsinyes szolgálataival,

Békés tervét nem ejtette el, nyíltan pedig nem vallotta be, hogy már az ő szolgálatában áll a csábítgató.

Az udvar útját Békés a béke létrehozásával akarta megnyitni. A királyt körülhálózta beszédével, akaratát teljesen lebilincselte. 1570 január 1-jén a rendek összegyűltek Medgyesen. Előrelátható volt, hogy Békés indítványa nagy vihart idéz elő, mégis megtette. Hosszú és heves szóvita után elhatározták, hogy Miksához követet küldenek a béke megkötése érdekében. A feladatot azonban senki sem akarta magára vállalni, minthogy a szultán akaratával ellenkezett, másrészt féltek János Zsig-

*Adomus Longinquus & fideles Bem conferre Matiam
V. Bem Cassovia. 1. february 1569
Matias V. Cas. fidelis servitor*

Shpsams Kenderassy
[Signature]

68. KENDERESSY ISTVÁN KÉZÍRÁSA.

mondtól, a ki mindenben Békés véleménye szerint intézkedett. Továbbá a házasság ügyét is rendbe kellett volna hozni, de a fejedelem gyöngye egészségét tekintve, a király felesége nem felelt volna meg mindakét párt igényeinek. A követség elinté-
zése tehát mintegy kényszerítő alakban Békés vállaira neheze-
dett, a ki örült neki, legalább alkalma nyílt a közvetlen érintkezés megkezdésére az udvarral. Miután Miksa biztosító levelét vette, április 12-dikén elindult Gyulafehérvárról. A király parancsához híven mindenhol ünnepi díszben fogadják, az ország határán pedig ágyúkat is elsütnek tiszteletére. Április végén hozzá csatlakozott Conarsky Ádám is, Zsigmond Ágost lengyel király követe.

Prágában nem tárgyalták a béke ügyét, mert a király a speyeri gyűlésre sietett. A követek az udvarral együtt mentek Németországba, ott kötötték meg a békét, mely hivatva volt a két ország viszonyát állandóan szabályozni. Megírták az oklevelet, a követek meg is esküdtek megtartására. De nem számoltak le a török gyámsággal.

A béke hírére Szelim követet küldött Lengyelországba és Erdélybe. Az erdélyi követ szavait Csáky Mihály tolmácsolta a fejedelemnek. Intette a szultán a köztük fönnálló viszonyra, óva intette a tervbe vett házasságtól. Harmadik követe Franciaországba ment, hogy a király nővérét nyerje el János Zsigmond nejeül. A szultán nevében intette Miksát, hogy a fönnálló békepontok szerint nem szabad a fejedelemmel tárgyalnia. A dolgot azonban már nem lehetett félbehagyni. Békés befejezte küldetését, s miután magánügyeire is biztatást nyert az udvartól, szeptember közepén visszatért Erdélybe. Minthogy útközben megbénult kezére és lábára, a fejedelem az ő házába hívta össze a három nemzet tanácsát. Csáky Mihály megfontolás nélkül elfogadta a béke előterjesztett pontjait, esküt ajánlott. Parthívei mellette voltak, helyeselték szándékát. Óvatosabb volt Báthory, ki oly feltétellel egyezett a béke megkötésébe, ha Szatmárt és birtokait a németek visszaadják. A fejedelem ennek kivívását megígérte. Forgách bizott a legkevésbé a béke tisztaságában, azért ahhoz kötötte hozzájárulását, vajjon üdvös lesz-e, így összefér-e az ország törvényeivel? Békés pártjának érdekében állt a béke szentesítése; az ellenkezők aggodalmait azzal osztatták el, hogy a szultán kibékítését bizonyosan remélik; e mellett szemökre lobbantották ellenfeleiknek, hogy ilyen fontos körülmények között is önző szempont vezérli őket. Ha valamit a dologhoz szóltak, csak azt hajtogatták, hogy védekezzenek Szelim ellen, de a haza megvédésére éppen nem gondoltak — írja Forgách. Minthogy azonban a Békés-pártiak a várak őrségét Miksa hűségére esketni kezdték, nem lehetett jobbat tenni a béke elfogadásánál. Újra megkezdődött az erőltetett

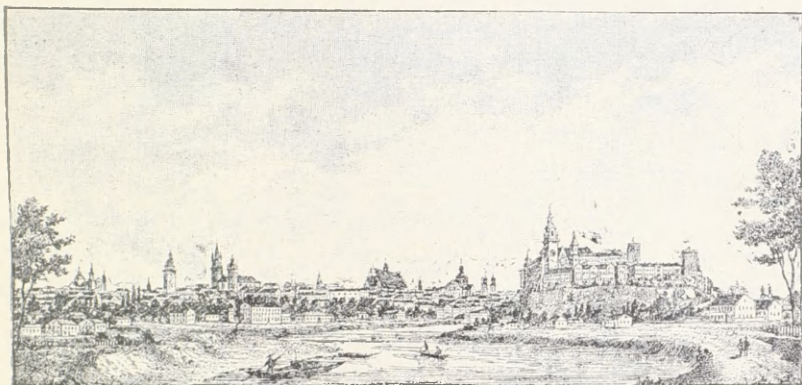
69. SPEYER

alkudozás, hogy ki vállalja el a békepontok közvetítését. A fejedelem attól félt, hogy Békés nem bírja ki az út fáradalmait. Érdemei elismeréséül szépen felkantározott lovat küldött neki ajándékol. Minthogy az előkelők közül senki sem akarta a követséget elvállalni, a fejedelem alsóbbbrangúakat kezdett biztatni, minél inkább húzódtak tőle, annál jobban. Mert János Zsigmond megelégedett volna ugyan az eredménnyel, de Békés sehogysem, azért a fejedelemnek sem lett volna elég. Hasonló mértékben félelmes volt Csáky Mihály befolyása is.

A bizalom tehát kényszerűségből újra Békésre irányította a fejedelem figyelmét. Könyörgött neki, hogy legalább ő ne hagyja el szorongatott helyzetében, ilyen nagy tett dicsőségét ne engedje át másnak. Békés szokása szerint mennyre-földre esküdözött, hogy még járni sem tud, hogy már eleget fáradozott s az út halálos veszélyvel járna rá nézve. Néhány nap telt el ilyen kínos bizonytalanságban. Közben betegsége enyhült s a király mindennapos látogatásának kényszerítő hatása alatt végre könyezve elvállalta a tisztséget, csak arra kérte urát, hogy távolléte alatt senkinek tisztséget ne adományozzon, mert fél tőle, hogy távolléte alatt igazságszeretete és hűsége miatt meggyűlölik. Mikor a fejedelem megígérte, még arra is rávette, hogy másokkal ne igen barátkozzék, hogy kívül ne higgyen senkinek. Az udvarba rendelt öccsének meghagyta, hogy az ellenpárt vezéreit (a két Báthoryt, Forgáchot, Bánffy Pált, Gyulay Mihályt) be se engedje a fejedelemhez. A két udvari orvostól nem kellett tartania, mert hívei voltak. Miután így minden lehető eshetőségről gondoskodott, jól felszerelte magát lovakkal, drága öltözetekkel, prémekkel és pénzzel, továbbá a jegyes számára viendő prémekből és a drága gyöngyökből álló ajándékot magához vette, a kiválasztott nemesek kíséretében karácsony harmadnapján elindult Kassán keresztül Prágába, a hol Miksa a speyeri gyűlés óta tartózkodott. A rendes útvonal Krakón ment át, minthogy a zord időkben nem volt tanácsos rövidebb úton menni, ők is átmentek a városra. A várt ünnepélyes fogadta-

tás elmaradván, siettek útjokat folytatni, s még január közepe táján a kitűzött helyre érkeztek.⁵

Forgách tehát ki volt zárva az udvarból. János Zsigmond pedig szívesen beszélgetett a mély tudású történetíróval, főleg vallási kérdésekről. A fejedelem ezen időben már erősen kételkedett a vallási igazságokról, közel állott hite elhagyásához. 1570 február 25-ikén Benessa Péter megküldi a fejedelemnek Tubero művének letisztázott másolatát, melyet 1569-ben Forgách nála látott Raguzában s a fejedelem számára megrendelte. Az átpártolt történetírót a fejedelem szívesen fogadta, még 1569-ben

70. KRAKÓ.

neki adta a híres kolozsmonostori apátságot, azonkívül a királyi tanács tagjává nevezte ki. Mint ügyes politikus hamar észrevette az erdélyi udvar két pártjának irányát; minthogy a politikai semlegesség hálátlan állapot, teljes elhatározással csatlakozott Báthoryhoz. Békés észrevette Forgách állásfoglalásának fontosságát, azért befolyását teljes erejével gyöngíteni törekedett. János Zsigmond életében a két párt harcza elfojtott volt, csupán egymás befolyásának ellensúlyozására szorítkozott. Az egyes politikai eseményekből hol az egyik, hol a másik párt fölülkerekedésére lehetett következtetni, de látszott az is, hogy

⁵ Forgách, 442—450. l.

a másik párt nem engedi át küzdés nélkül a harcsteret. Olyan megvillanás volt minden fontosabb esemény, mint a nyári zivatart megelőző villám fénye, melyből annak kitörésére következ-tethetünk.

A pártharczban csak akkor állt be szünet, amikor Békés eltávozott Erdélyből. Forgách ilyenkor megszokott foglalkozá-sához látott: okleveleket kivonatolt, adatokat gyűjtött megírandó munkájához. Közbe haza is utazott családi birtokára. Ilyen eset volt 1570 május és szeptember között, hogy elment a nógrád-megyei birtokára, a már többször említett Komjátiba. Itt érdekes dolog történt. Már említettük ugyanis, hogy atyja pro-testáns volt s fivérei is mindnyájan. Nem jól itélné meg a xvi. század szellemét, aki merev határokat vonna az emberek közé tisztán a vallás szempontjából. A meggyőződés higgadt-sága akkor is megvolt az emberek között s a műveltebbek akkor is bizonyos tisztelettel hajoltak meg egymás vallásos meggyőződése előtt. Így történt, hogy a Forgách testvérek is szépen összefértek a vallásbeli különbség daczára is. Simon és Imre amellet buzgó protestánsok voltak, Ferencz pedig nem habozott, ha vallási meggyőződésének kifejezést kellett adni. Littudományi képzettsége mellett jó vitatkozó képessége is volt, azért kedvelte János Zsigmond is a vele való eszmecserét, noha felfogásuk teljesen eltérő volt. Határozott meggyőződésének még urával szemben is kifejezést adott. Munkájának meg nem dönthető előnye mégis, hogy a kellő tárgyilagosságot a vallási ügyeknél oly nemesen megőrizte. Fáj neki az ország politikai megoszlására bekövetkezett vallási megoszlás. Ferdinánd utolsó szavaiban ezt a fájdalmat fejezi ki: «Nem a munka tett tönkre, hanem szerencsétlen sorsom és az, hogy Miksa lutheránus érzelmű.» Nemes szívére mutat azonban, hogy fivérei vallási nézeteiről sehol sem emlékezik meg. Pedig Simonról 1569 május 15-ikén is azt írta Verancsics a királynak, hogy erőszakos eret-nek, ki az egri káptalan tagjainak házaiba szállásolta a katoná-kat, a plébánost és egyházfit kizárta a főtemplomból, azonkívül a

birtok jövedelmének felét lefoglalta. Írt ezen ügyben már a veszprémi püspöknek is, jöjjön a király a szorongatottak segítségére.⁶

Még kassai főkapitány korában oda vetődött Forgách Simonhoz Huszár Gál vándor könyvnyomtató. Forgách Simon pártfogásába vette, s csak az ő befolyásának köszönhetette, hogy Verancsics üldözését és a fogságot kikerülte. Később Komjátiba került, a hol nyomdáját berendezte. A védelmet és támogatást Forgách Imre vállalta el, ki ekkor még Nagy-Idán lakott. Később átköltözött Gimesre; mindvégig lelkes hitújító volt, az ő védelme alatt gyűltek egybe a

prédikátorok 1580 október 9-ikén a trencsényi zsinatra. Mikor Forgách 1570-ben Komjátiba jött, ott találta Huszárt. Valahogy összeszólalkoztak, aminek az lett a következménye, hogy Forgách a könyvnyomtatót bántalmakkal illette s birtokáról kiűzte. Nem is térhetett Huszár vissza többé Komjátiba.⁷ Ipolyi Arnold azt vélte (Veresmarty Mihály, I, 54. l.), hogy a később élt Forgách Ferencz bíboros a történetíró udvarában nevelkedett s

71. JANOS ZSIGMOND CZIMERE.

az ő behatása folytán lett katolikussá. A föltevés nem valószínűtlen, mert megtérése oly homályba burkolt, mint a történetíróé, a szülei háznál pedig a már említett okok miatt nem történhetett, hiszen anyja, Pempflinger Orsolya, az újító Pempflinger Márk, nagyszebeni királybíró leánya volt, atyja pedig Forgách Simon. Vallási meggyőződésének erőssége mellett pályája elején Oláh pártfogása, később Verancsics barátsága és levelei tanúskodnak.

Az eseményekben annyira fontos 1571-ik év elején erős várokozás volt tapasztalható. Az emberek nem igen mozdultak ki,

⁶ Katona. xxv. 67–68. l.

⁷ Fabó A.: Monum. Evang. III. 98–160. l. és Századok, 1867, 148–149. l.

legfőlebb vadászat kedvéért, melyre az időjárás nagyon kedvező volt. A beteges fejedelem január 1-jére hívta össze a rendeket gyűlésre Székely-Vásárhelyre. A zord idő daczára elég szép számmal gyűltek össze. Néhány nap előleges tanácskozással telt el a béke pontjairól, majd megajánlották a szokásos adót. Január 6-ikán a szász egyetem bemutatta hódolatát, ajándékol a fejedelemnek 115 frt 20 d. értékű kupát, Csákynek 51 frt 32 d., Bornemisza Farkasnak, Forgáchnak és a többi jelenlevő tanácsosoknak bort, fűgét, borsot és sáfrányt, mindössze 17 frt 60 d. értékű ajándékot adott. A gyűlés további folyását a vallási ügyek tárgyalása töltötte be. A fejedelem azt ajánlotta, hogy az unitariusok gyalázóit büntessék meg törvényes rendelkezéssel. A javaslat minden oldalról ellenzéssel találkozott, bár a tervet

Georgius blandratai

72. BLANDRATA NÉVALÁÍRÁSA.

Blandrata és Csáky adták a javaslatához.

Különösen Blandrata, a ki gyulafehérvári pap volt, lutheránus lett, öregségére pedig unitarius (arianus). A tanácskozás helyéül szolgáló templomban nagy vitatkozások folytak a szentháromságról, de kevés hallgatóság előtt, annyira bűnösöknek találták a hirdetett tanokat. A fejedelem hosszabb beszédek is tartott az egyes tételeknél, élénk érdeklődéssel kísérte a tárgyalást. Forgách bizonyos borzongással ír róluk.⁸ — Istentelenségöket nem lehet elmondani — írja — de azt hiszem, elég, ha csak ennyit mondok: az evangéliumot nem fogadják el, sőt meg szeretnék semmisíteni, emberi műnek tartják, nem is tanítják összejöveteleikben. A szentségekkel nem élnek, sem a keresztséggel, úrvacsorával, se a házassággal, az asszonyokat érzékiségök szerint változtatják. A többi szentséget pedig éppen nem fogadják el.⁹

Január végén a fejedelem hosszabb időre terjedő vadászatot rendezett a szomszédos várak területein. Korán reggel fényes szánokra ült a társaság. Útközben azonban a fejedelem elszé-

⁸ 457—458. l.

⁹ U. o.

dült, majd átszállt megszokott négyesére. Alighogy Vecse várhoz értek, hányt, majd déltájt egészen visszavonult a társaságtól. A vadászlakoma a szomszédos teremben volt fölterítve s János Zsigmond apródja jelentette, hogy urát a hideg leli, de azért költsék el vidáman az étkeket. Ő maga nagyon szerette a borozást. Ha valaki nem ivott ismételt kínálására, nagyon megsértette, viszont jó indulatát is meg lehetett nyerni borozás közben. Így tehát a társaság a késő éji órákig együtt maradt.

A fejedelem hátralevő napjai folyton megújuló kínokkal teltek el. Néhány nap múlva az említett esemény után déltájban elindult a társaság Görgénybe, hol az út mellett folyó vadászatot terveztek. Vad azonban nem igen akadt, a fejedelem pedig nagyon kimerült a lovaglásban, este felé a várba érve, olyan erős gyomorfájdalmak lepték meg, hogy arcza és szája eltorzult a kínokban. Őrei azonban Békés utasítása szerint senkit sem bocsátottak hozzá, azt mondták, hogy csak a lába fáj. Majdnem február végéig beteg volt, a mikor egészsége némileg helyreállt, kocsin Gyulafehérvárra ment. Itt két napig tűrhető állapotban volt, harmadnapra azonban (február 27-ikén) öltözködés és mosdás után szokása szerint a tűzhely mellett a könyörgő iratokat intézte el, miközben betegsége hirtelen meglepte és szánalomraméltó módon gyötörte. Fájdalma között nyelvét összeharapdálta, úgy, hogy két hétig már beszélni sem tudott, csak a szeme fejezte ki, hogy még él. Végre a Teremtő megkönyörült a sokat szenvedett emberen; márczius 14-ikén éjjel két órakor az utolsó Szapolyay megszűnt élni.

Forgách igazán tacitusi sorokat szentel elhunyt ura emlékének. Fejedelmi erényeket keresett benne, de nem sokat talált, azért meggyőződése szerint jellemezte a fejedelmet. Minden szava megfontolt, a maga komolyságával hat meg bennünket. Ment a hizelgéstől, s bár sötét színei részben egyoldalúak, mégis közelebb állnak az emberi élethez, mint a hizelgők idealismussal telt leírásai. A történetíró pártatlan szigorúsággal ír a fejedelemről, a ki mint menekülőt befogadta országába. Nem az alattvaló

kegyeletes megemlékezését írta le évkönyveiben, hanem a történelemnek eseményeken alapuló igazságos ítéletét.

Valami hihetetlenül rossz viszonyok között volt az ország az anya és fiú uralma alatt. Amaz szabados életet élt, fiát pedig rosszul nevelte, sohasem volt rábírható, ámbar az ország rendei együtt is kérték, hogy szoktassa hozzá fiát a tanácsokhoz, hogy okos férfiakra bízva nevelését, csak azon okból, mert az uralkodást önmagának akarta megtartani. Így rossz gyerektársak, romlott életű lengyelek közt nevelkedett föl, s ilyen volt élete mindvégig. Tanítóinak könnyelműségét, tudatlanságát és iszákosságát sajátította el első sorban. Annyira szerette a jéghideg bort, hogy ágyában is vele volt éjjel, a mit szintén anyjától sajátított el. Ennek a szenvedélynek romboló hatása, hogy emlékezőtehetsége alig volt, úgy vitatkozott, mint a gyermek szokott, hogy tagjai épségét élete végén mind elvesztette. Homloka alacsony, szemei kicsinyek voltak, karcsú termetű, szakálla ritka, vörhenyes színű, majdnem meg lehetett számlálni az egyes szalakat. Arcza szomorú; idegenek előtt tartózkodó volt magatartása. Mindezt szerencsétlen sorsa azzal tetőzte be, hogy három elvetemült ember közé jutott. Mintha az egész világból lettek volna kiválogatva. Csáky Mihály kancellár, volt pap, irigységből és nagyravágyásból rontotta. Békés Gáspár a kegyetlenséget táplálta benne, nemcsak arra ösztönözte, a mire akarta, de uralkodott is rajta, akaratának sohasem mert a fejedelem útjába állni. Isten oltalmazta meg a két Báthoryt, hogy Békés ki nem végeztette őket. Az előkelő családokat meggyűlöltette a fejedellemmel, hogy távol tartsa őket az udvartól. Senki sem volt az országban, a kit szóval vagy tettel meg ne sértett volna.

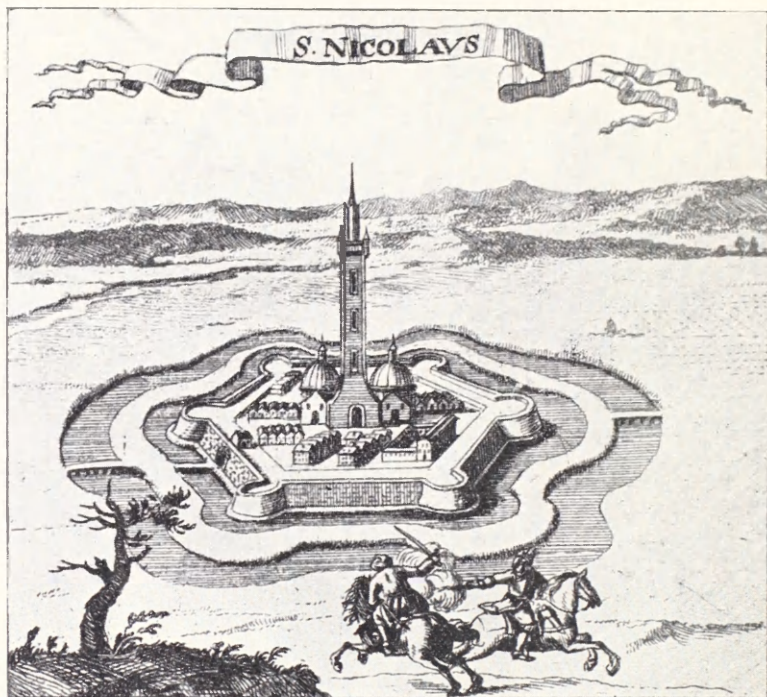
Harmadiknak Blandrata csatlakozott hozzájuk. Ez az ember annyira a hatalmon érezte magát, hogy Brassóban nem akarta a halálosan beteg fejedelmet gyógyítani, míg az unitárius tanokra meg nem esküdött. A Nagybánya és Kővár ellen intézett hadjáratkor váltig erősítette, hogy az egy Istent hívők nagy győzelmet aratnak, mert megigérte, hogy az ő tanítványai csodákat

Iam d. Secundus de gracia Electus Rex Hungar. Dalmece. Croacie. Slavonie. Nis. Egoz. arg. Nis.
 libens de endationibus decimarum nostram moderari atq. futuris pro tempore constitutis vel componendis. Significavit vero Egoz.
 Joanni Episcopo Avenditor. de curavim nostram moderari. solum et gram. Episcopo hanc et. Manifesta. m. ter. Magnificum pr. monum.
 porgach de Gymes consilium nostrum nobis facere. Electum et nemadmodum cum p. d. d. decimis facere. p. m. m. Mitter.
 propter quod et in p. d. avon. Magnificum acc. p. m. ab. p. p. g. r. a. t. o. s. a. v. e. m. a. t. o. r. m. s. u. p. e. r. d. i. g. n. i. t. e. s. p. r. o. m. o. n. e. n. s. a. t. q. z. e. m. o. l. u.
 menta qm. habuisset qm. qz. habere sperasset. simul cum omni fac. r. m. o. r. e. i. n. q. u. e. r. e. a. b. e. p. r. o. n. o. z. R. g. i. o. n. b. u. s. a. d. n. o. s. v. e. n. i. r. e. n. o. n.
 dubitasset. tunc vero ep. singulari. n. s. a. R. g. i. a. c. l. e. m. e. n. t. i. a. n. o. s. c. a. p. e. l. l. u. m. s. e. l. i. c. i. a. m. a. d. b. a. t. a. l. e. m. C. o. l. o. m. o. n. o. s. t. o. r. v. o. c. a. t. a. m. i. n. c. a. d. u.
 C. o. l. o. s. u. s. t. e. p. r. o. p. t. m. e. d. i. a. l. i. a. r. u. m. h. a. r. u. m. n. o. t. r. a. r. u. m. p. r. i. n. c. i. p. a. l. i. c. i. a. m. a. t. a. r. u. m. s. i. m. u. l. c. u. m. v. i. n. e. r. s. i. t. e. p. u. s. p. r. o. m. o. n. e. n. t. i. b. u. s. v. e. l. i.
 t. i. b. u. s. a. t. q. z. e. m. o. l. u. m. e. n. t. i. s. q. u. e. i. m. q. z. n. o. m. i. n. e. v. o. c. a. t. e. n. e. r. a. d. i. d. e. m. e. t. a. n. d. e. m. p. r. o. d. a. n. t. i. b. u. s. e. m. a. n. u. b. u. s. h. i. n. s. R. e. g. i. b. s. i. b. i. p. r. e. d. i. c. t. i. b. u. s. q. z. s. u. b.
 d. e. s. s. i. m. u. l. a. t. q. z. c. o. n. t. r. a. s. s. i. m. u. l. i. t. a. t. i. s. e. t. q. u. o. r. u. m. p. a. c. i. f. i. c. o. d. o. m. i. n. o. d. i. t. a. v. i. n. u. s. a. m. r. e. s. o. l. u. t. i. o. n. e. m. e. x. a. t. p. e. r. e. t. e. m. i. n. c. o. z. e. x. p. e. r. i. e. n. t.
 Nihilominus tunc scitur videri notis. in decimis p. r. e. m. i. n. e. m. p. u. s. d. e. m. C. a. p. e. l. l. a. s. e. u. c. u. r. a. i. p. s. i. m. m. o. l. e. p. a. r. e. a. t. a. n. s. s. i. t. e. l. l. e. d. o. z.
 S. u. p. p. l. i. c. a. m. e. x. g. o. h. u. m. l. i. t. e. r. M. a. t. t. e. n. o. s. t. r. e. v. i. n. o. b. i. s. i. n. s. u. s. s. u. r. b. u. s. d. o. n. a. t. i. o. n. e. z. m. a. d. R. g. i. a. v. p. s. i. m. c. l. e. m. e. n. t. i. a. m. a. m. t. u. n. e. e. t. a. n. s. e. r. v. a. r.
 d. i. g. n. a. t. e. m. m. Q. u. o. r. u. m. s. u. p. p. l. i. c. a. t. i. o. n. e. d. i. s. c. l. e. m. e. n. t. i. a. e. x. a. u. d. i. t. a. c. u. m. n. o. s. t. a. m. C. a. p. e. l. l. u. m. s. e. u. c. u. r. a. m. C. o. l. o. m. o. n. o. s. t. o. r. v. i. d. e. a. m. B. p. r. o. m. o. n. e. n. s.
 v. a. l. i. t. a. t. e. e. t. e. m. o. l. u. m. e. n. t. i. a. p. r. o. s. e. n. t. i. a. m. v. i. n. e. r. s. i. t. a. s. d. e. c. i. m. a. s. v. i. n. o. s. t. r. a. m. p. r. u. g. i. u. m. e. t. o. m. n. i. a. m. B. l. a. d. o. m. i. n. i. a. c. A. p. p. m. a. d. d. o. m. i. l. l. o. r. u. m. a. l. i. o. r. u. m. q. z.
 o. m. n. i. u. m. q. u. e. i. m. q. z. d. e. m. i. r. e. v. e. l. d. e. c. o. n. s. u. e. t. u. d. i. n. e. d. e. c. i. m. a. r. s. i. n. t. s. o. l. u. t. a. e. p. e. o. d. i. m. o. p. p. o. s. e. t. d. i. c. t. i. c. a. p. e. l. l. i. s. e. u. c. u. r. a. C. o. l. o. m. o. n. o. s. t. o. r.
 a. l. i. o. z. p. o. s. s. i. b. i. l. i. t. a. t. i. b. u. s. a. d. i. d. e. m. e. t. a. n. d. e. m. p. e. r. t. i. n. e. n. t. i. b. u. s. p. r. o. m. o. n. e. n. s. d. e. b. e. n. e. d. i. c. t. i. s. f. r. a. n. c. i. s. i. t. o. p. o. g. a. c. h. d. e. G. y. m. e. s. p. r. e. d. i. c. t. i. b. u. s. q. u. e. n. o. s.
 d. e. d. i. s. s. e. a. t. q. z. d. o. n. a. s. s. e. i. n. t. e. l. l. i. g. a. m. u. s. s. i. n. o. d. e. d. i. m. u. s. d. a. m. n. o. z. a. t. q. z. d. o. n. a. m. u. s. N. e. a. r. g. o. e. r. a. m. f. u. e. r. i. t. t. e. m. p. o. r. i. b. u. s. a. l. i. q. u. i. b. u. s. d. e. p. r. e. d. i. c. t. i. s.
 d. e. c. i. m. i. s. d. a. d. i. t. a. t. i. o. v. i. l. l. a. e. p. o. r. r. u. t. p. o. s. s. i. t. d. i. b. i. J. o. a. n. n. e. s. c. h. i. a. n. a. d. y. a. l. i. o. z. q. z. a. r. e. n. d. i. d. o. n. b. u. s. d. e. m. o. n. e. t. o. z. q. z. q. u. e. i. m. q. z. t. i. m. p. o. r. i. b. u. s. s. u. r. e. p. r. a. i.
 f. u. e. r. i. t. h. u. i. u. m. s. i. n. e. p. e. r. m. i. s. s. i. m. e. c. o. m. m. i. t. t. i. m. u. s. e. m. a. n. d. a. m. u. s. q. u. a. t. i. n. u. s. d. i. b. i. s. f. r. a. n. c. i. u. m. p. o. g. a. c. h. d. e. n. o. s. o. z. e. n. s. i. n. p. r. e. d. i. c. t. i. s. d. e. c. i. m. i. s.
 v. i. n. e. r. i. t. e. p. r. u. g. i. u. m. B. l. a. d. o. m. i. n. i. u. m. o. m. n. i. u. m. A. p. p. m. e. t. a. g. n. e. l. l. e. r. i. n. i. a. l. i. o. r. u. m. q. z. o. m. n. i. u. m. q. u. e. i. m. q. z. v. i. p. r. e. f. u. e. r. i. t. d. e. m. i. r. e. v. e. l. d. e. c. o. n. s. u. e. t. u. d. i. n. e.
 d. e. c. i. m. a. r. s. i. n. t. s. o. l. u. t. a. m. o. l. e. s. t. a. r. e. e. t. t. u. n. b. u. r. e. c. o. n. t. r. a. h. u. i. u. s. s. e. r. v. i. n. i. m. u. n. d. i. u. s. v. i. g. o. r. u. m. n. e. q. u. a. z. a. u. d. i. t. a. t. i. s. e. t. p. r. i. m. a. h. i. b. i. s. g. r. a. t. i. a. m. e. x. p. r. e. s.
 s. a. m. a. t. q. z. o. m. n. i. o. d. a. m. n. r. a. m. d. o. n. a. t. i. o. n. e. m. v. o. l. u. n. t. a. r. i. o. z. e. x. e. q. u. i. t. u. m. S. e. c. u. n. d. o. e. r. g. o. a. g. e. r. e. n. o. n. p. r. i. m. a. h. i. b. i. s. p. r. e. l. e. s. t. i. s. e. x. p. r. e. b. e. n.
 r. e. p. r. e. s. e. n. t. i. b. u. s. d. a. m. n. i. s. i. n. o. p. p. o. s. i. t. o. d. n. o. t. h. o. r. t. a. v. i. d. e. l. i. c. i. t. a. d. i. e. M. e. n. s. i. s. M. a. y. a. n. n. o. d. i. m. M. e. l. l. i. o. e. m. a. g. i. s. t. r. o. d. e. p. r. a. s. i. m. e.

Joannes Episcopus
 R. g. i. s.

Michael Chyckia
 Cap. p. p.

fognak művelni. Azért olyan szerencsések a törökök. — Hasonló vallási lelkesedéssel buzdította övéit Karácson Gergely Szolnok, Debreczen és Szent-Miklós ostromakor. De rajtok is fogott a török golyója.¹⁰ — Folytonos rábeszélésével elhitette a fejedelemmel, hogy a tévtanok elfogadása képezi jövőendő boldogságának alapját. Annak, a ki azóta a fejedelemtől valami kegyet kért, hozzájok

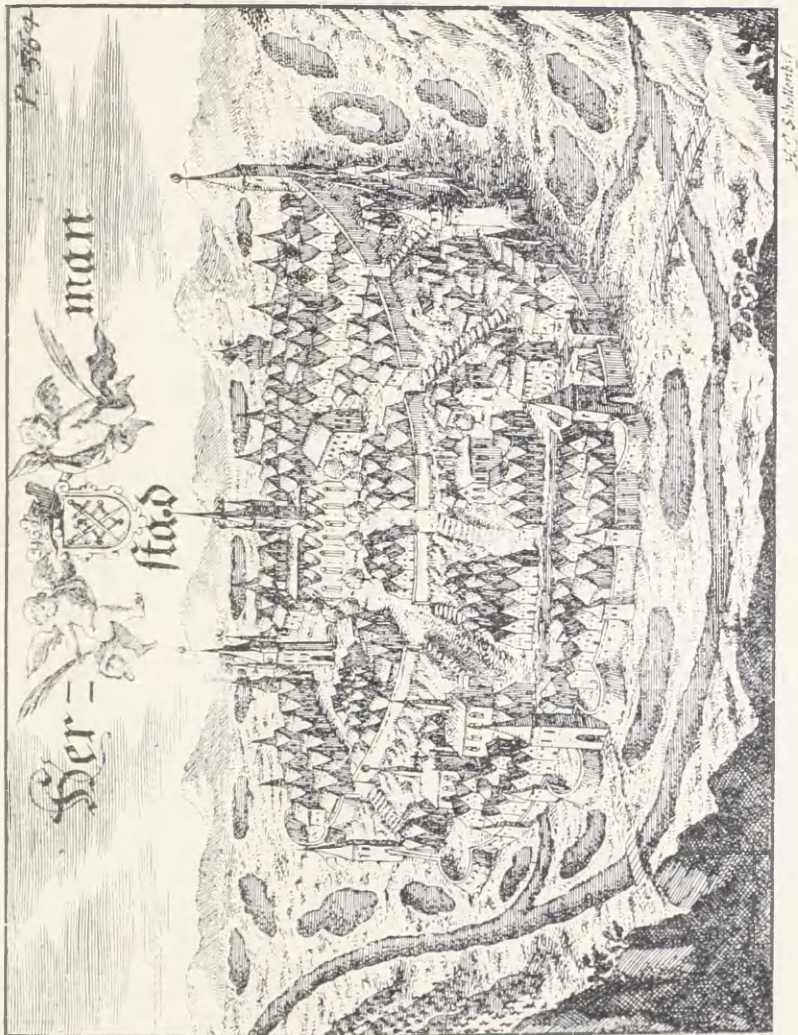

74. SZENTMIKLÓS.

kellett csatlakoznia. Így tértek sokan félelemből, mások érdekből, ismét mások a pártfogás reményében a tévtanokhoz: Nisovszky Szaniszló, Hagymasy Kristóf stb. Most már szervezni kezdték a hívők sokaságát. Blandrata két olasz zászlót hozatott Erdélybe Raguzán át, katonákat és tiszteket toboroztak, de Békés félt, hogy ezek összecsődítésével veszít hatalmából. Végre fölismerték egy-

¹⁰ 453—455. l.

más kiváló tulajdonságait. S ekkor hallatlan merészséggel a közös koncznak tekintett ország megszerzését tűzték ki törekvéseik czéljául. Csáky tekintélyét, Békés a hadat, Blandrata az

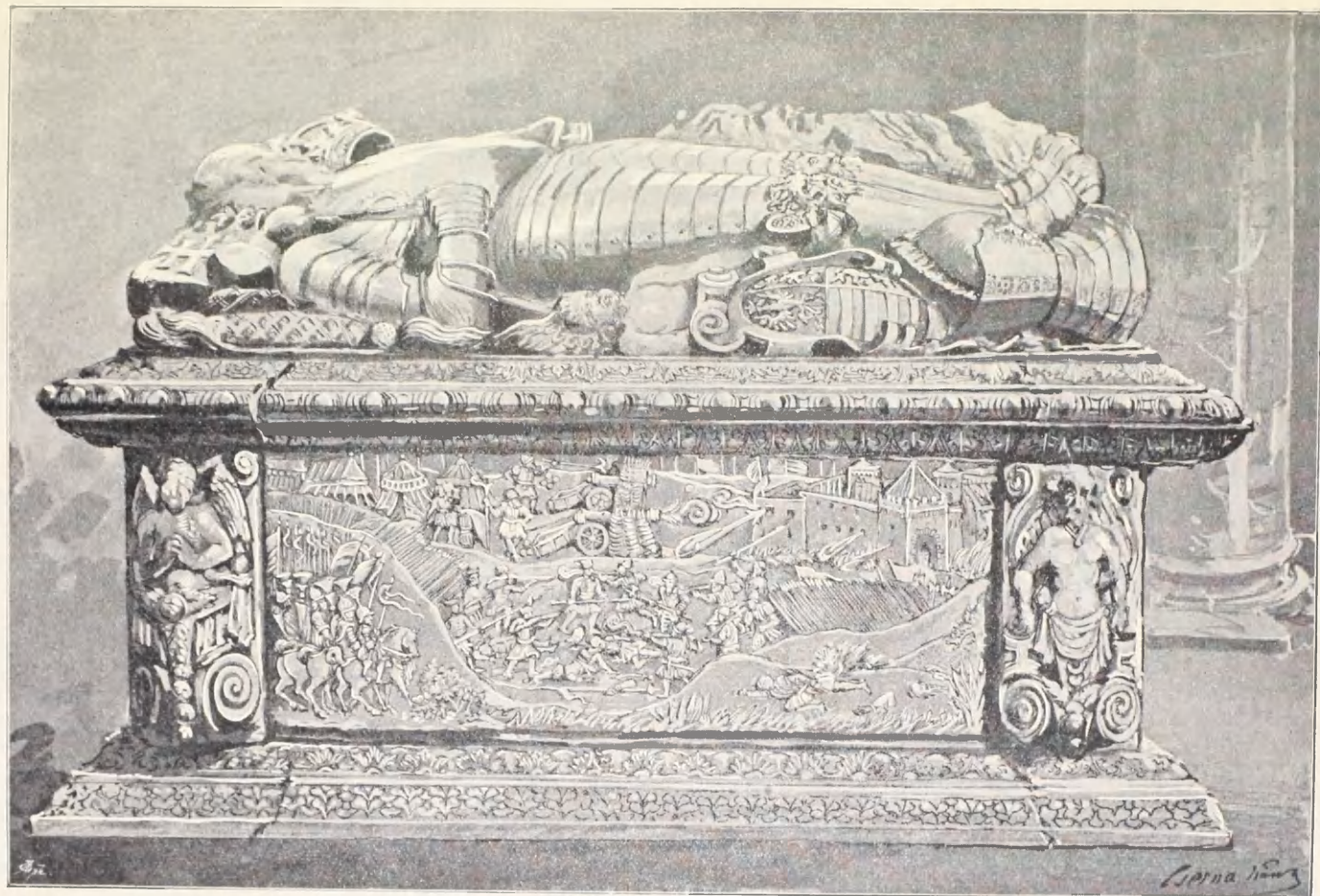

olasz katonák erejét vetette latba az ügyért. Közvetlenül Szeben elfoglalását tűzték ki czélul, a mi annál könnyebb volt, mert őrségét hamar felválthatták olaszokkal. Nem alaptalanul remél-

ték, hogy a városból Erdély uralmát nem lesz nagy feladat megszerezni.

Tervük kivételére nagyon ügyesen felhasználták a fejedelem szánandó állapotát. Kivülök más tanácsadó nem mehetett az udvarba, a fejedelem pedig ösztönszerűleg került minden érintkezést alattvalóival. Egyedül étkezett. Csak a vadászon érintkezett másokkal, de akkor is a kérdésekre jó volt, ha egy szóval válaszolt. Az ország minden ügyét a három emberrel intézte el. Kedélyvilága erősen melancholikus volt, napokon át ült egy helyben, szemeit egy pontra szögezve, még a ház mellett sem sétált, testi vagy lelki szórakozást nem használt egyebet a vadászon kívül, ha ebben is a betegség nem akadályozta meg. Beteggyáiban mindig Békést hívta. Később olyan lelki szomorúságba esett, hogy nem beszélt, néha sóhajtott vagy nyögött, a míg nyelvét és érzékei épségét el nem vesztette. Istenről vagy szent dolgokról sohasem tett említést. Szentségekkel anyja halála óta nem élt; úgy látszott, mintha a vallás minden szikrája kialudt volna belőle. Minden bizalma Békésben volt s utolsó óráiban is azzal foglalkozott, milyen előnyös lesz a Miksával létrejövendő rokon kötelék. Élete delén halt meg, 31 éves volt. Forgách gondviselészerű időben történtenek mondja halálát, mert Szelim megtudta a békealkudozást, s csapatai már fegyverkeztek Erdély ellen. A hadjárat nagy kárt vitt volna a már annyit szenvedett országra, ha a szultán nem is foglalja el egészen, újabb pénz- és véráldozatba, néhány ezer fogolyba került volna.

A szultán aljas eszközökhöz nyult bosszúsága kielégítésére. Ajas béget megmérgezett ruhákkal küldte, ha Békés a béke létrejöttét hozná hírül urának. Jól tudta mindenki, hogy Szelim megtorolja a tettet, de senki sem mert a veszélynek szemébe nézni. Ilyenek voltak az emberek, ilyen az idő — írja Forgách. Még János Zsigmond utolsó óráiban jött meg Békés lehangolt levele. A bajor választó nem adja unitarius emberhez leányát; máshol kapna ugyan leányt, de nem szép. Ezek a hírek még növelték a beteg fejedelem fájdalmát. Olyan különös dolog — írja törté-

76. JÁNOS ZSIGMOND SÍREMLÉKE.

netirónk — hogy atyja, anyja és ő egyforma körülmények közt halt meg: mindhárom erősen várta a béketárgyalás kimenetelét, de egyik sem tudta vágya teljesülését elérni.¹¹

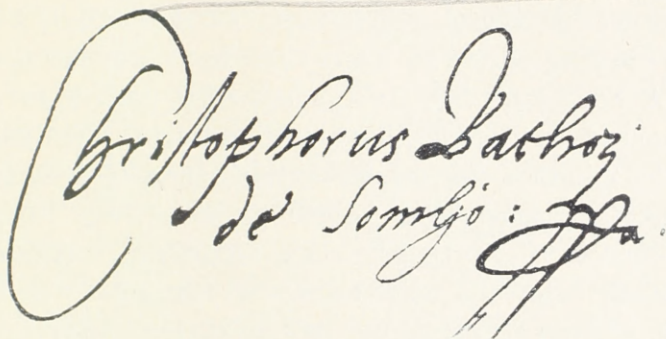
János Zsigmond halála után azonnal egybegyűlt a tanács, mely az esetet hírül adta Szclimnek és Békésnek, a kinek megparancsolták, hogy a tárgyalást szakítsa félbe, tudassa a királlyal a fejedelem halálát, beszélje meg a szultánnal való közös eljárást, azután jöjjön vissza az országba. Minthogy egészsége nem volt jó, kocsira ült s reményekkel telve hazafelé indult. A helyzet kialakulása úgy kezdődött, hogy a két párt küzdelme nem a trón elérésére, de egymás megsemmisítésére törekedtek. Bár az ellentétnek a két párt közt régi alapja volt, csak most tört ki. Forgách onnan származtatja, hogy Huszt eltulajdonítása volt a harc kitörésének közvetlen oka. A szigetvári csata évében János Zsigmond betegen került Brassóba, annyira, hogy állapotát végveszélynek tartották. Békés és Csáky ezt tekintetbe véve, föl akarták használni, azért a fejedelem beleegyezésével — a mire könnyen rávették — végrendeletet írtak. A gyűlésen minden ellenkezés daczára keresztülvitték, hogy érvényesnek fogadják el, csupán azt kötötték ki a rendek, hogy az országból senkinek se adjon a fejedelem semmit, továbbá, hogy a fejedelem utódát közmegegyezéssel kell választani. Erre megesküdtek a jelenvoltak, s minthogy a szultán oklevéllel adta hozzájárulását, misem látszott a dolog jó kimenetelét akadályozni. A családi birtokokból a török és lengyel királyoknak, a királyné három nővérének jutott a megillető rész, azonban a szövetségesek nem feledkeztek meg magukról, azért a végrendeletben Huszt várát 30,000 aranyért a saját javukra iratták. Békés a zsoldosokra s magyarországi híveire támaszkodva, ment a küzdelemben, Báthory ellenben gazdagságát, a haza szabadsága és üdve érdekében tett érdemeit vetette latba a küzdelemben.¹²

A válság tulajdonképen még Békés távollétében dőlt el,

¹¹ 459—464. l.

¹² Forgách, 465. l.

midőn a hadsereg vezetését az április 1-jén tartott részgyűlésen Báthory Kristófra bízta. Ebben az előleges intézkedésben rejtett Békés Gáspár bukása. Erős küzdelem indult meg ez állásért, s az ellenpártnak pótolhatatlan kára volt, hogy vezér hiányában nem volt egységes. Elleneztek sokáig a többség döntését, de végre megadták magukat, talán abban bízva, hogy Békésnek lesz még ereje a határozatot megváltoztatni. 2500 ember toborzását rendelte el a gyűlés, melynél azonban jóval nagyobb volt Báthorynak saját serege, mely készenletben várakozott ura szavára Tordán. — A tárgyalás második viharos pontja volt, hogy Miksához és Szelimhez egyszerre küldjenek

74. BÁTHORY KRISTÓF NÉVALÁÍRÁSA.

levelet a szabad választás megengedése érdekében. A Békéspártiak elleneztek, hogy a szultánt újra tudósítsák. A két levél mégis elment. A szultán újra kedvező választ adott, csak a hozzá való hűségre intette őket. Igérte, hogy követét hamarosan elküldi Erdélybe. A Miksának küldött levélben elmondták a portához való viszonyukat, egyúttal jelentették neki, hogy a fejedelmi széket választással töltik be. Miksa válaszában kijelentette, hogy nem vágyik az uralomra, melyet úgy sem tudna megvédeni, beleegyezik a szabad választásba, csupán egyetértésre intette őket, hogy a török sereget ne zúdítsák az országra. Megnyugvással fogadták a király válaszát, de fenyegető hangok hallatszottak, ha valaki említést tett Miksa jelöltségéről. Fontos volt a két elismerés különbsége. Miksa a speyeri pontok alapján

fenhatósága alatt álló vajda szabad választását ismerte el, míg a porta önálló — bár adófizető — fejedelmet kívánt Erdély trónján látni. Különös volt, hogy politikai célból a katolikus bécsi udvar Békést pártfogolta, a török porta pedig a katolikus Báthoryt, a ki két évig fogoly volt már Bécsben, mert az önálló politika híve volt, melylyel ellenkező párt élén János Zsigmond állott. Ezek napja azonban az utolsó Szapolyay napjával együtt aldozott le.

A gyűlés nem kevésbé viharos harmadik tárgya a fejedelemség választás közelebbi meghatározása volt. A székelyek és a nemesség többsége a nemzetgyűlés összehívását pártolták, a mi azonban az okosabb embereknek nem tetszett. Félték a székelyek erőszakos megjelenésétől, a kik a levert lázadásért készültek bosszút allni. A belátás győzött, azért a székekből küldtek fel meghatározott számú követeket, hogy a régi szokáshoz híven minden járt tudó nemes fegyveresen jelenjék meg a választásra. A választás színhelye fölött is erős vita indult meg, Torda és Gyulafehérvár közt oszlottak meg a vélemények. Amazok a város alkalmas fekvését vették első sorban figyelembe, a Báthorypártiak azonban Gyulafehérvár mellett küzdöttek, minthogy a hadsereg zöme ott állomásozott, azonkívül pedig a város falai védelmet nyújthattak az esetleges erőszakos befolyás érvényesítése ellen. Tehát az utóbbit fogadták el, egyszersmind őrizet alá vették a fejedelmi kincseket. A testőrség szokás szerint Báthory Kristófnak hűséget fogadott. Így gondoskodtak törvényes úton mindenről, hogy Békésnek uralomra törő vágyai kibúvót a törvényes rend alól ne találjanak, erőszakot ne vehessen alkalmazásba.

Békés Gáspár a fejedelem váratlan halálának híre idejében már elemében volt. Miksa támogatását sikerült megnyernie, azért szövetségesek után látott. Legjobbnek ígérkezett, ha a király különös védelmébe veszi a Békés által ajánlott egyéneket, ha Békés pártjára állanak s az udvar jelöltjét támogatják. Forgách nem emlékezik meg az alkuról, melyet a bécsiek Békessel a

támogatás fejében kötöttek, de sejtenünk lehet, hogy Erdély önállóságának erősebb pontjai benne voltak az alkuban. A bécsi tanácsosok bátorsága tovább ment ennél is. Ott volt az erdélyi tanácsosok közt Forgách, a ki nagy tekintélye s politikai befolyásával nem kis gondot okozott a számítani tudó bécsieknek. A nehézséget úgy oldották meg, hogy a király nevében megbocsátó levelet küldtek a bűnösnek, melyben Miksa neki is mint a többi erdélyi hűségen levő főnemesnek megbocsátotta mindazt, a mit a fejedelem szolgálatában ellene tettek, s biztosította őket, hogy bosszút nem áll érte (január 31-ikén). A dologban egyébként semmi rendkívüli nem volt, a béke pontjainak gyökeres megvalósítása kívánta így. Azonban mégis közeledést jelentett az udvar részéről, bár Forgách érdemeinek ilyen negatív elismerése nem eredt önzetlen forrásból.

Ügyeit Békés rendbe hozván, április közepén tehát sietett haza, hogy az előkészületeket elvégezze. Alig volt valami sejtelve arról, hogy már mindent elvégeztek. A közmeggyőződés gyűlölettel gondolt Békés útjának eredményére, szó volt arról, hogy mikor a Báthoryak birtokán átvonul, fogják el Annyira közmegvetett volt néhány nappal a fejedelem halála után annak mindenható embere. Báthory egyes kémei által mindenről értesült, tudta előre Békés minden lépését. Tudta, hogy fél tőle. A nemesen gondolkodók elhatározásával szívesen fogadta birtokán, elébe ment, előzékenységével akarta a jó ügynek megnyerni. Már akkor nem igen tartott tőle, nem érezte vele, hogy egészen hatalmában van. Mikor Gyulafehérvárra ért, szövetséges társai értesítették a veszni indult úgyról. Békés azonban jellemileg makacs volt, utolsó lehelletig védte a már felvett álláspontját. Miksa útravalóval ellátta, jó tanácsokkal, azonkívül 18 szereplő emberhez írt leveleket, hogy Békés pártjára birja őket. A szövetséges társakon kívül azonban senki sem fogadta el, olyan megvetés környékezte — mint Forgách írja — a végrendeletesek pártját. E levelek közül a Forgáchhoz írt is megmaradt.

Emlékezetébe hozza Miksa, hogy a békepontok megtartására

ő is megesküdült, minthogy pedig azok megtartása által az ország jóléte és üdve szíven fekszik a királynak, hozzá és a többiekhez küldi Békés Gáspárt, kedves hívét. Adott neki bőven utasításokat, hogy mi a nézete a tartomány további békés állapotáról, meghagyta neki, hogy Forgáchcsal és a többiekkel mindent közöljön. Inti tehát a történetírót, hogy az ő (Miksa) nevében előadandó dolgokat fogadja el, a mint a hűség szavánál fogva kötelezve is van. Inti, hogy a beléje helyezett bizalomnak most is feleljen meg az országnak és a királynak teendő szolgálataival.¹³ A dolog azonban tárgytalanná vált, mert a békepontok úgy sem voltak érvényben János Zsigmond halálával, tehát a királynak tett hűségesküre hivatkozni ebből a szempontból is hiábavaló volt, másrészt meg Békésre senki sem hallgatott, annyira gyűlöletes volt Miksa befolyása a rendek előtt. Érthető, hogy mind a két párt lázasan várta az élet-halálharcz kezdetét.

Végre földerült a nagy nap. Május 20-ikán már előzetes tanácskozások folytak, hiába akarták a német párt hívei a választás idejét elhalasztani. Másnap, hétfőn a szabad királyválasztó Gyulafehérvár ünnepi szint öltött. Sajátságos képe volt a városnak: minden főúri ház erőddé alakult át, katonák őrizték. Csáky Mihály kancellár 200 lovas és 200 gyalogos katonát toborzott össze és álutakon házába szállásolta el őket. Az ország serege is talpon volt Tordán. A zibongó tömegben volt a lengyel király és a szultán követe, kik a történendőket kíváncsian várták. A gyűlés megkezdése előtt János Zsigmondnak adták meg a végtisztességet. Nagy tömeg kísérte utolsó útjára a fejedelmet, midőn a várból anyja mellé vitték. A szertartás megdöbbenő hideg volt: az unitarius szokások szerint egyházi férfiak segédkezése nélkül ment végbe, a harang szava nem adta tudtul, hogy a nép urát temeti. Miután Csáky Mihály kancellár a koporsót lezárta, feketébe öltözött harcosok sorfala között vitték a korán elhunyt fejedelem holttestét, melyet világiak és papok nagy tömege kísért. A menetet feketeruhás

¹³ Bevezetés, LXXII—LXXIV. l.

MAXIMILIANVS

secundus diuina fauente clementia, Celsus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germania, Hungaria, Boemia, Balmatia, Croatia, Sclauonia & Rex. Archidux Austriae, dux Bur-
gundiae, Stiriae, Carinthiae, Carniole et Wirtembergae, Comes Tyrolis. Recognoscimus et notum facimus, tenore presentium, quibus expedit, vniuersis. Quod cum iam inter nos, ex vna
et nomine Serenissimi Principis, Domini Joannis, Serenissimi olim Joannis Regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae & filij, Principis Transyluaniæ et partium Hungariae, conuanguinei &
affinis nosri charissimi per dilectionis suae supremum Cubicularium, Consiliarium et Oratorem, Magnificum Casparum Bekes de Kornath, ad id pleno cum mandato et potestate mis-
sum, altera ex parte, conuentum sit: Quod nos proprijs litteris Dominos Primores, Summates, in genere autem Nobiles, ac alios Status et ordines Transyluaniæ et partium Hungariae,
quas Serenissimus Princeps possidet, nos pro hereditumq; nostrorum nomine assecurabimus. Quod ob fidelis seruitutis ipsi serenissimo Principi moderno praestita, eos non infestaturi, neq; impedituri,
neq; iniurias nobis aut nostris forte illatas, ullo unquam tempore ulturi, neq; in bonis, Juribusq; possessionarijs, aut in personis ob id ipsum quoquo modo interturbaturi, atq; hac de re litem
nostras assecuratorias, ita ut omnes Primores, Summates singuli suas proprias, et Nobiles, Status et ordines in quoquoq; Comitatu, itidem sua, obtineant, expediturimus. Idcirco volentes hanc con-
ditioni satisfacere, ex certa nostra scientia, animo benedoliberato, ac omni meliori modo et forma, quibus potuimus et debuimus, Magnificum Franciscum Forgach, pro nobis et hereditibus
nosris assecurauimus et certificauimus ac rigore presentium assecuramus et certificamus. Promittentes sub fide et verbo nostro Capax Regis, pro nobis et successoribus nostris, nos ob
fidelis seruitutis per eundem Franciscum Forgach ipsi serenissimo Principi moderno praestita, cum non infestaturos, neq; iniurias, nobis aut nosris forte illatas, ullo unquam tempore
ulturos, neq; in bonis, Juribusq; possessionarijs, aut in personis ob id ipsum quoquo modo interturbaturos esse. Harum testimonio hanc, manu nostra subscriptam, et sigilli nosri
appensione munitam. Dat. & in Aede nostra Regia, Praga, die vltima mensis Ianuarij, Anno Domini, Millesimo quingentesimo septuagesimo primo, Regnorum nostrorum
Romani nono, Hungarici octauo, Boemici uero Vigesimo secundo.

Maximilianus

Assecutorie pro Francisco Forgach

Joan: Zeschyus, E.
Vesprimien, 1571.

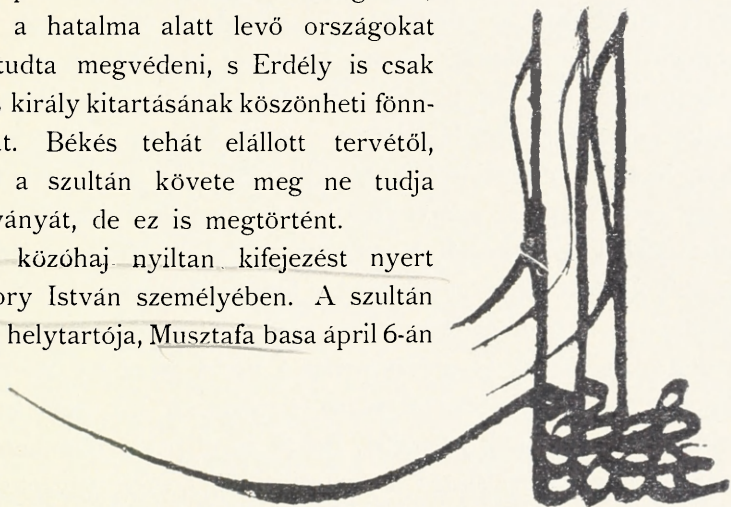
MIKSA MEGBOCSÁTÓLEVELE FORGÁCH FERENCZHEZ. 1571. JAN 31.

(Eredetije a M. N. Muzeum Forgách-levéltárában.)

lovag zárta be, ki felfordított pajzsával hirdette a Szapolyay-család magvának megszakadását.

Békés elhamarkodott lépéseivel mindig jobban rontotta ügyét. A jelenlevők között alattomban, majd nyíltan azt a nézetet terjesztette, hogy Miksa Gyulafehérvár s a főbb várak átadását követeli. A szűk látkörű ember azt hitte, hogy e túlzó követelése teljesülésével Miksa Erdély kormányzójává teszi. Viharban tört ki a méltatlankodás, fenyegető mozdulatokkal tolongtak a szövetségesek köré, csupán Báthory erélyes nyugalma tudta őket lecsillapítani. Mindenfelől emlegették, hogy a hatalma alatt levő országokat sem tudta megvédeni, s Erdély is csak János király kitarásának köszönheti fennállását. Békés tehát elállott tervétől, hogy a szultán követe meg ne tudja indítványát, de ez is megtörtént.

A közóhaj nyíltan kifejezést nyert Bathory István személyében. A szultán budai helytartója, Musztafa basa ápril 6-án

78. MUSZTAFÁ BUDAI BASA NÉVALÁÍRÁSA.

mar a szabad választás megengedéséről ír az esztergomi bégnek. «Hanem mostan my azon kérönk — írja hozzá — hogy az végbelijeknek feokeppen Erdelyhez keozel waloknak ereossen megh parancsolyatok, hog vesztetegsegben legyenek, myert hogj Erdelys az my kegyelmes Feyedelmonk yozaga.» — Ha békébe nem lesznek az erdélyiek, a szultán parancsára 50—60,000 tatár tör be az országba, minthogy a szultán jóakaratiából önmaguk közül választanak fejedelmet, a ki hű embere lesz a portának.¹⁴

¹⁴ Magy. Nemz. Múz. törzsgyűjt.

Az ellenpárt azonban nem tudott a változatlan dologba belenyugodni. Ellenállt, kért, ígért, vesztegetett, máskor Miksa neheztelésére hivatkozott, de ez is hiábavaló volt. A török követeknél minden kísérlet megghiúsult, különösen Békésre nehezteltek; majd oláh és török fegyveres segítségre gondoltak a németpártiak, azután a főbb katonák megvesztegetése jutott eszökbe. Báthory Kristóf azonban erősen örködött rájuk, a sereg a várostól egy mértföldnyire táborozott Tuis faluban. Mégis magához hívatta éjnek idején Sasa János és Vadas Mihály vezéreket, nagy ígéretekkel csalogatta őket hűségre. Ígért birtokokat az esetleg bekövetkezhető vérontásért kárpótlásul, de a katonák kitartó hűséggel tagadták meg, hogy magánember ügyeiért kardot rántsanak. Aznap Békés haraggal és bosszúsággal telve bocsátotta el őket. Másnap éjjel országos ügy intézése céljából újra hívatta őket, de azok értesültek, hogy cselvetéssel el akarja őket tenni láb alól. Tehát éjjel nem mozdultak ki a táborból, hanem másnap előzőnlőtték a fejedelmi palotát, őrséget állítottak fel minden fontosabb helyre. Az előkelők néhányra és a köznemesség a vár alatt levő templomban helyezkedett el, a főbbek javarésze pedig a várba ment föl. Az őrség illő tisztelgéssel fogadta a várba sietőket, a kik nem tudták mire vélni a katonák jelenlétét. Békés hívei pedig félni kezdtek, érezték, hogy a választás kedvezőtlen kimenetele végzetes baj lehet részökre. Békés híveiben az előrelátás eszméje lépett előtérbe. Elhatározó lépéssel Báthoryt is meghívták a tanácskozásra. Kérték, hogy csillapítsa le a katonákat. Belenyugosznak megválasztásába, csak a fejedelem végrendeletének végrehajtását engedje meg, titokban tegye le a hűségesküt Miksának, azután minden várat átadnak Báthorynak. A két párt ebbe belenyugodott, azután Báthory a katonákat békére intette, noha erősítették, hogy az ő életét is féltették, azért léptek fel nyíltan Békés ellen. Az ügy kimenetelére döntő mértékben az folyt be, hogy Békés eltávozott Erdélyből, éppen a legfontosabb pillanatban. Kiment Rueberhez Kassára, onnan Bécsbe, hogy erősebb támogatást

eszközöljön ki Miksától. A vezér nélkül maradt párthívek között felbomlott az egyetértés. Első sorban Csáky kancellár hagyta el Békés zászlaját, a méltatlanság érzete ébredt föl benne. — Hagyja ott a fogát, a hol fente vagy fenette. Ha a római császár jobban bízott Békésben, mint bennem, ám lássák kegyelmetek, itt a koncz, elnyeli más — mondta Hagymásinak a választás előestéjén.¹⁵

Május 25-ikén végre közmegegyezéssel Báthory Istvánt Erdély fejedelmévé választották.

A Békés-pártiak Miksához írt levelökben panaszkodnak a választás ellen, azonkívül Báthoryt a király ellenségének mondták. Miksa azonban örült, hogy Békéstől megszabadult, azért nem is méltatta feleletre levelöket. Arra törekedett, hogy a fejedelemmel a jó viszonyt fentartsa. Meleghangú levélben üdvözölte Báthoryt a fejedelmi székben, hiszen követi minőségében volt alkalmá a királynak megismerni kiváló tehetségét és békeszerető hajlamait. Azért jó reményeket fűz megválasztásához. Az udvar öröme nem volt ugyan meggyőződészerű, de ekkor közel állt ahhoz. Békés megválasztásának keresztülvitele sok nehézségbe ütközött volna, azt az udvar már régen belátta; hozzá még a főbb urakat jobban elidegenítette volna magától, a kik minden úton megakadályozták volna, hogy Békés nagy szolgálatokat tegyen az udvar támogatásának meghálálására. A bécsi spanyol követ azt jelenti haza, hogy a kedélyek Erdélyben Báthory megválasztásában megnyugodtak. Miksa király örül a választásnak, de a török miatt nem meri mutatni, hogy az támadást ne intézzen, azért a szertartások és a fogadtatás is titokban ment végbe.¹⁶ Igazi nehézség abban merült fel, hogy Miksa nem volt hajlandó Báthoryt souverain uralkodónak elismerni, a mit a várak átadásának megtagadásával világosan kifejezett. Bámulatraméltó tapintattal és évtizedek óta gyakorlott ügyességgel kérte ez Miksát, adassa át az ország várait, hogy

¹⁵ E. O. E. II. 398. l.

¹⁶ A Tört. Bizotts. okl. másolatai.

a török gyanúját eloszlassa, a kinek jó indulatát nem akarja nagyobb mértékben igénybe venni. Az ország nagy része nem tud a hűségesküiről, pénz sincs a kincstárban. A török követé még mindig várta a dolog lefolyását, az átadás megtörténte előtt nem akart elmenni Gyulafehérvárról. Báthory tehát a rendek ígéretére támaszkodva, megnyugtató felelettel bocsátotta haza, biztosítva urát ragaszkodásáról és hűségéről.

A választást a pártok megegyezése szerint a végrendelet nyilvánossá tétele követte. János Zsigmondnak szép kincstára volt, a hír szerint Mátyás kincseiből is volt benne szép számmal. Mindezt a már említett módon osztották föl; Szelimnek kevés értékű jutott belőle, Miksának semmi sem. A bosszús párt ezután a palota felszerelésére vetette magát. Forgách méltatlankodással írja róluk, hogy ellenséghez sem méltó módon elpusztítottak mindent: diszitést, szőnyeget, bort, a konyhafelszerelést, minden helyen megrongáltak valamit, úgy, hogy semmi sem jutott épen Báthoryra, a ki mindezt nyugodtan eltűrte. Végre megrakták a társzekereket a lengyel királynak szánt dolgokkal, melyeket követé vitt magával, a király nővéreinek szánt dolgokat pedig egyidőre Huszton helyezték el. A közvélemény jónak látta, hogy a megegyezés szerint vegye át az ország a Békés által említett várakat, hogy a történhető cselvetésnek elejét vegyék. De Báthory annyira jellemes ember volt, hogy annyi rosszat nem tudott elleneiről föltételezni. Így tehát csak a várakban levő készleteket iratta össze. A János Zsigmond halálát megelőző gyűlés elfogadta ugyan a király végrendelező jogát, de kimondták, hogy az ország várait magánembernek ne ajánlák.

Békés mégis erősítette, hogy Huszt várát a fejedelem neki adta 30,000 arany fejében, s ebbeli jogához erősen ragaszkodott. Báthory a törvényes intézkedés alapján állva, jogosan követelte tehát, hogy a várat bocsássa rendelkezésére, azonkívül Miksa levelére is támaszkodott, ki helyeselte követelését. De változott a kép. Békés bécsi befolyása nagy volt, a király környezete

útján rávette Miksát, hogy a vár birtokában erősítse meg. Noha a kérés maga, nemkülönben annak megtevése alkotmány sértés volt, Miksa mégis megtette, a mi által kényszerítette Báthoryt,

79. BÁTHORY ISTVÁN.

hogy szakítson eddig tanúsított mérsékelt irányú politikájával. A harcz újra kitört, még pedig veszedelmes alakban, minthogy a pártoskodókat törvényes úton megválasztott fejedelem ellen támogatta a külföldi hatalom.

Báthory székének megerősítéséhez a török porta járult méltó módon. A fejedelmválasztó országgyűlés ugyanis háromtagú követséget választott, mely a portának hírül vitte a választás kimenetelét s a szultánt biztosította Báthory hűségéről a szokásos adó átadásával. Azonkívül elvitték a János Zsigmond végrendeletében neki hagyott kincseket is. A szultán legkedvesebb emberét, Mehemet agát bízta meg a válasz megvitelével. Kétszáz fényes csatlós kísérte a szultán követét, nagyszámú tevéket is vittek magukkal. Augusztus idusán érkezett a fényes küldöttség Gyulafehérvárra, kik elé Báthory egy mértföldnyire előre ment. A találkozásnál aranyozott hegyű lándzsát nyújtott át a fejedelemnek, miután előbb megcsókolta, s a fejedelem hasonló módon fogadta el. A városon keresztül így mentek együtt a fejedelem palotájáig. Augusztus 18-ikán fogadta Báthory ünnepélyesen a követet, ki átadta magasztaló beszéd kíséretében a szultán ajándékát: aranyos ruhákat, díszes szerszámmal nyergelt lovakat, kormánypálczát és koszorút. Azután az előkelők közül 25 számára hozott kaftánokat adta át, melyeket azok felöltvén, a követ a fejedelemhez való hűségre intette őket. A megerősítés lefolyása után a szultán másik követe a lengyel király részéről tett panaszt adta elő. Zsigmond Ágost panaszkodott, hogy nem adtak meg neki mindent, a mi a rokoni köteleknél fogva is megilleti. A szultán tehát óhajtotta a rokoni kötelék kimutatását, azonkívül a végrendelet másolatát kérte. Forgách megrójjá ezen eljárása miatt a lengyel királyt. A rendek úgyis megtagadták, hogy az ősi királyi kincseket kivigyék az országból (1400 font ezüstneműt követelt Zsigmond Ágost), hiába vesztegette meg a király a kapzsi főurakat az ország felháborodásának elnyomására. Azon tettevel, hogy a szultánhoz fordult panaszával, nemcsak keresztény királyhoz nem méltó módon járt el, hanem kapzsi hajlamait is kimutatta, a mellett még nevetségessé is tette magát.¹⁷

Az ajándékok viszonzása után a követek augusztus 29-ikén eltávoztak Erdélyből. Mehemetnek a kincstár 8000 aranyat adott,

¹⁷ Forgách, 476. l.

mivel pedig szörnyen panaszkodott, hogy az ő ajándékához mérten többet remélt, még küldtek neki ezer aranyat és ezüst edényeket; a másik követnek szintén ezer aranyat és ezüstneműt adtak, a többi között pedig méltóság szerint vagy 5000 aranyat osztottak szét. Nagyon zokon esett nekik az is, hogy az aranyos kaftánért csak Báthory Kristóf és Forgách adtak viszonzásul ajándékot, a többi nem.

A fejedelmválasztó gyűlésen a szász egyetem is bemutatta hódolatát. Az egyetem jegyzőkönyvében fel vannak sorolva a tisztelegés közben átadott szokásos ajándékok is; ez reánk első sorban azért fontos, mert sokat vitatott kérdést dönt el. Kitűnik ugyanis, hogy Báthory megválasztatása után azonnal kinevezte Forgáchot az erdélyi udvar kancellárjává (május 31-ikén). Annyi bizonyos, hogy 1571 augusztus 12-ikén már az volt. A jegyzőkönyv ugyanis így sorolja fel az ajándékokat: Báthory Kristófnak adtak 56 frt 32 d. értékű, Forgách Ferencz kancellárnak 34 frt 77 d. és Bánffy Pálnak 25 frt 73 d. értékű kupát.¹⁸ A küzdők tehát végre mégis elérték céljokat, s a lefolyt küzdelemre megnyugvással tekinthettek vissza. A Békés-pártiak napja leáldozott, csupán a bécsi udvar alattomos fondorkodása meg a dacz tartotta még benne néhány évig a távozni készülő lelket. Báthory helyzetének javulásához nem kis mértékben járult a szultán jó indulata.

Szelim ugyanis már Békés első útját nehezteléssel hallotta, a második út hírére pedig haragra gyuladt, minthogy Békés könnyelmű módon már előre dicsekedett sikereivel. A tatár seregből 50,000-et Oláhország határához rendelt, a két vajdának egyenkint 40,000-et kellett fölszerelnie, s e seregekhez még néhány görögországi csapat is járult. Csak arra vártak, hogy milyen üzenetet hoz Békés Bécsből. Azért írja Forgách, hogy a gondviselés által rendelt időben halt meg János Zsigmond.¹⁹ A veszélyt ki akarván kerülni, a Gyulafehérvárott egybegyűlt rendek Vajda István gyors követtel megírták a szultánnak, hogy a fejedelm

¹⁸ Erd. O. E. II. k. 408. l.

¹⁹ Forgách id. m.

meghalt, ők a régi hűségben akarnak megmaradni, egyszersmind kérték a szabad választás megengedését. A diván hozzájárult a kéréshez, különösen Mehemet aga pártolta, a ki tudtára adta a rendeknek a válaszszal visszaküldött Vajda útján, hogy a porta óhaja szerint Báthoryt jelöljék ki fejedelemnek. Ugyanezzel az

81. MAGYAR KATONÁK A XVI. SZÁZADBAN.

utasítással jött később az aga is követségbe. A választás lefolyását már láttuk.

A török sereg azonban nem oszlott szét, hanem követeket küldtek a lengyel királyhoz azzal a kétségtelenül jogtalan követeléssel, hogy szövetségek értelmében adja meg minden embernek a megállapított zsoldot és a prémes ruhát. Zsigmond védekezett, hogy a szövetség szerint csak akkor tartozik az

említett dolgokat megadni, ha a sereg az ő szolgálatában állott. A tétlen tömeg nem alkudozott tovább, csapatostul betörték Moszkva területére és portyázó csapataik elől a tartomány hercege kénytelen volt háza népével együtt elmenekülni. A tatár hordák erre megrohanják a várost, kirabolják, felgyújtják, azután a védtelen falvakra rohannak, a szörnyű zsákmányon kívül vagy 100.000 embert raboltak el a török piacok számára, vagy szétoztották őket a tatár falvak lakói között. Mikor a tatár sereg Bizánczba ért, akkor ért oda az évi adót vivő magyar követség is, a kik látták az elrabolt szörnyű embertömeget. Ezek a követek (Gyulay Mihály, Tompa István, Várffalvi Gergely) hozták meg a porta megerősítő oklevelét, mely által Erdélyt Báthorynak adományozta.

Igy tehát az egyik nagyhatalom irányában biztosítva volt a kis erdélyi hatalom. Báthory ügyes lépéssel ment tovább, hogy a bécsiek gyanúját eloszlassa, titokban hűségesküt tett Miksának, a mivel a másik hatalom részéről érhető támadások ellen iparkodott védekezni. Nagyobb baj volt azonban az, hogy a belső ellenséggel még nem sikerült egészen megbirkóznia. A székek már a fejedelemválasztást zavarossá akarták tenni, hogy szabaduljanak a János király által rájuk rakott terhek alól. Alig volt fejedelem, — írja Forgách — a ki ellen ne támadtak volna, de olyan sem, a ki rajtuk ne bosszulta volna meg a sérelmeket.²⁰ János király először leverte őket, ellenőrzésül két várat épített székeik közé, azonkívül korlátozta a kereskedés terén megvolt szabadságaikat is. Most ezektől szabadulni óhajtottak, azért a lófők titokban, majd nyíltan biztatták a szegényebbeket, hogy értsenek egyet. A fejedelem előtt mentegetődztek, hogy óvatosságból tesznek előkészületeket valami nagyobb baj elhárítására. Ezalatt Csik és Gyergyó székekben megkezdik a szervezkedést, ezren összeállnak, innen kiindulva a falvak használható embereit maguk mellé vették és a tömeg lassú előhaladással mindig jobban növekedett. Báthory levelekkel, követekkel kísérelte meg

²⁰ 478—479. l.

a már fenyegető arányú lázadást lecsillapítani, de a székelyek minden közeledést visszautasítottak. A fejedelem kész csapataival erre Udvarhelyre ment, a hová a főbbeket rendelte, maga is nagyobb sereget szervezett s a lázadók tábora ellen vonult, melyet körülfogott. A harci dühtől elvakult emberek még most sem adták meg magukat. Október 3-ikán éjjel sötét volt nagyon, s ezt a fölkelők a kivonulásra akarták felhasználni. A fejedelem katonái ellenálltak, váratlanul még az éjjel erős csata fejlődött ki köztök, mely sok székely vérébe került, míg sok a sötétség leple alatt az oláh határ felé menekült, mások fogságba kerültek, a kik fölött a fejedelem tanácsa szigorú ítéletet hozott, s azt intő például végre is hajtotta. A székelyek kifolyó piros vére nehéz jövődönnek előjele volt; úgy látszott, hogy a hamis ügy mátyrjainak vére is termékenyítő volt, mert Báthorynak még erős küzdelmet kellett vívnia honfitársai ellen, hogy uralmát velök elismertesse.

A szentpáli csata fordulópontot jelent a különálló Erdély történetében. Báthory bebizonyította, hogy a belső ellenséggel is meg tud küzdeni.

Egyidőre figyelmen kívül hagyja Békést és pártját, és a lengyel viszonyokat veszi megfontolás alá. A trónválság, mely ~~in~~ Zsigmond Ágost magtalan halálával beállott, erősen gomyogva indult meg, a megválasztandó személye felől teljes bizonytalanságban voltak maguk a lengyelek is.

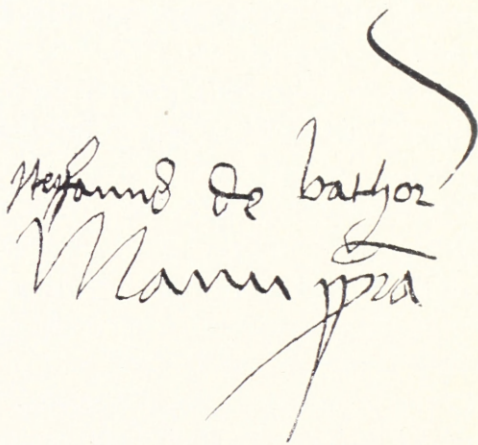
Báthorynak volt reménye a trón elnyerésére. Mint erdélyi fejedelem a nemzeti törekvéseknek hivatott megtestesítője volt, ilyennek látták őt a lengyel köznemesek. Az a bámulatos gyorsaság és körültekintő tapintat, melylyel uralmát kifelé és befelé elismertette, azt a reményt ébresztette fel a jövőn aggódó lengyelekben, hogy Báthory erős keze talán kiragadhatja őket a pusztulásból. Másrészt fejedelmi tulajdonsága volt az is, hogy határozott katolikus érzülete mellett a vallásbékét nem engedte megzavarni. A katolikus Lengyelországnak ilyen uralkodó kellett.

Hogy a lengyel dolgok felől közvetlen értesítéseket szerezzen,

kiválasztotta Blandratát, az udvari orvost, és elküldte Lengyelországba bő utasítással, tág felhatalmazással és sok pénzzel. Blandrata a követségre alkalmas volt: Bona királyné udvari orvosa volt hosszú ideig, s ismerte a lengyel viszonyokat. Már augusztus első felében Krakóban van, és megkezdte Báthory pártjának szervezését. Dudics méltó ellenfélnek tartja, figyelmezteti Miksát, hogy jó lesz működését ellensúlyozni.²¹

Míg Blandrata kifelé érvényesítette ura törekvéseit, Báthory következetesen haladt tovább a megkezdett úton. Az erdélyi ügyek intézésében mellette látjuk Forgáchot, a ki később Blandrata munkálkodását is folytatta Lengyelországban.

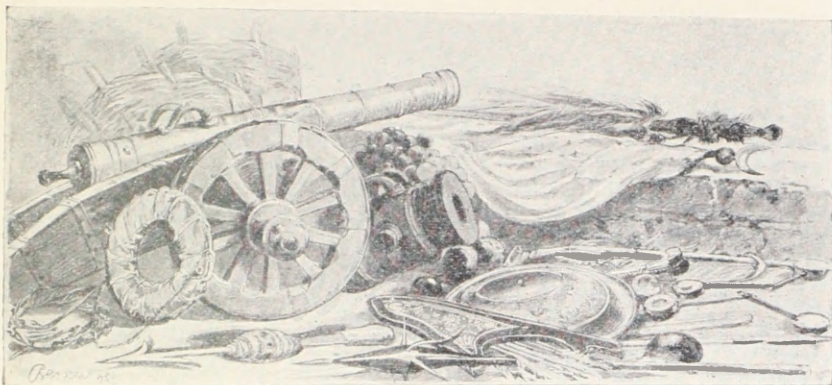
²¹ Szádeczky: Báthory lengyel kir. választ., 172–173. l.

A handwritten signature in dark ink, likely a cursive script. The text appears to be 'István de Báthory' followed by a large, stylized flourish or signature mark.

82. BÁTHORY ISTVÁN NÉVALÁÍRÁSA

ÖTÖDIK KÖNYV

A PÁLYA DELELŐJÉN

83. TÖRÖK FEGYVEREK

BÁTHORY István hívei között méltán nevezhetjük Forgách Ferenczet a leghívebbnek; kettős kapocs fűzte a fejedelelemhez, rokona volt, másrészt törekvésük egyezésében állott lelkük rokonsága. Báthory már régóta ismerte Forgách politikai és vallási felfogását, a bécsi béketárgyalásokon többször találkoztak. Többnyire Forgách vitte a közvetítő szerepét, így szerzte meg politikai jártasságát. Eleinte azonban aligha volt köztük mélyebb viszony. Megbecsülték egymást, mint magánemberek valószínűleg jó barátok voltak, de eszméjük aligha állt közös alapon. Forgách a bécsi udvar híve volt, tőle eredt az Erdély elfoglalására szolgáló terv, melylyel a töröktől szabad területek egyesítésére törekedett. Martinuzzi politikájához sok tekintetben hasonló volt az övé. Báthory ellenben a béke embere volt, s bár az erdélyi fejedelem gyenge akaraterejét ismerte, nem akart lemondani hazája függetlenségéről, törekvéseiben megvolt a xvii. század nagy embereinek eszméje, kik Erdély függetlenségét a nemzeti alkotmány megóvására tartották szükségesnek. Volt rá eset, hogy a békét ura akarata ellenére is szorgalmazta, a miért le is csukták Bécsben.

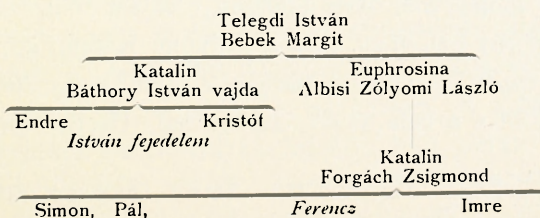
Később nem ment követségbe Báthory, helyét a fejedelem udvarában Békés foglalta el, ki a gyenge János Zsigmond alatt párthiveivel mindenre kiható uralmat szerzett magának. Erre az időre esik Forgách politikai gondolkozásának, majd pártjának megváltoztatása is. Lehet, sőt valószínű, hogy Báthory és Forgách levél útján érintkeztek egymással, de nem lehet föltételeznünk, hogy Báthorynak döntő befolyása volt rokona pártcserézésére. Forgách határozatlan életcéllal ment Páduába, még nem tudta magát elhatározni, hogy mit tevő legyen. Lelke tevékeny életre vágyódott, önmaga férfias erejének tudatában volt, tehát nem tudott a nyilvános élettől elvonulni, a melynek csábító varázsa újabb tért mutat az arra hivatott elé, s csak kevesen vannak, a kik nagy csalódások után vagy anyagi függetlenség híjával korán lemondanak a politikai pálya küzdelmeiről. Forgách tehát bizonytalan helyzetben volt. A bécsi udvarba nem akart visszatérni többé, de nem is állt módjában, mivel helyét Radéczivel hamar betöltötték, a kért állásokat szintén mások foglalták el. Megalázva tehát nem akart visszamenni az udvarba, a honnan önként száműzte magát.

Tépelődései között megváltó mentő eszköznek bizonyult az erdélyi fejedelem közvetett vagy közvetlen meghívása. Bizonyos, hogy Forgách nem ment vaktában Erdélybe, nem tehette meg a határozott pártcserét, a míg az ellenpárt jóindulatáról meg nem volt győződve. De a fejedelem meghívása nélkül nem is mehetett volna be Erdélybe. Nagy valószínűség rejlik abban, hogy Forgách meghívását Báthory eszközölte ki János Zsigmondtól. Ha nem volt semmi politikai célja a behívás kieszközlésével, bizonyosan az a meggyőződés vezette, hogy a tör-ténetíró bő tapasztalatai és politikai pályára való hivatottsága hasznára lesznek az erdélyi udvarnak. A Békés-pártiak aligha ellenkeztek az átpártoló behívásával, nem is volt valószínű, hogy Forgách a fejedelem életében sok befolyást hódítana el tőlük, vagy esetleg veszélyes emberré válnék terveik megvalósításában. Föltévesükben azonban csalódtak."

[illegible]

Báthory nemes szíve, vonzó modorú egyénisége és jellemének kiváló tulajdonságai hozzá láncolták nemcsak Forgáchot, de az átpártoltak legnagyobb részét is. Természetökbén volt sok hasonló vonás. Forgách is határozott föllépésű politikus volt, kitartó állhatatossággal küzdött az egyszer kitűzött és helyesnek vélt cél eléréseért. Beszéde komoly megfontolást, tette határozott jellemsszilárdságot bizonyított. Hamar fölismerte az udvar kettős irányát, s hogy Báthoryhoz csatlakozott, nemcsak megváltozott politikai felfogásának következménye volt, minthogy Báthory a nemzeti alkotmány védelmét tűzte ki célul a török, de főleg a német hatalom ellen, hanem fölfogásának mélységére is bepillantást enged, mert hamar fölismerte az életre hivatott eszmék képviselőjét, a kihez azután élete végéig rendületlenül ragaszkodott. Gyulaffy a katonák közé állt be, Forgách pedig az állam életében keresett teret, hogy figyelemmel kísérje az ellenpárt mozgulatait és erejétől kitelhetőleg ellensúlyozza azok törekvését. Politikai törekvéseik és egyéni tulajdonságaik egyezése mellett ott volt még a rokoni kötelék is, melyre Forgách is, Báthory is több alkalommal bizalmasan rátér, viszonyuk ennek alapján mélyebb volt a baráti szeretetnél. Forgách bizonyos aprólékos gondossággal — utódai emlékezetére — összeállította a családi leszármazás azon ágait, melyekből a fejedelemhez való rokonsága kitűnik:¹

Báthorynak Forgách iránt való jóindulata még megválasztása évében két adományozásban nyilatkozott meg. Forgách még János Zsigmondtól nyerte Kolozsmonostort adománykép. Itt terjedelmes szőlői voltak, a melyekkel határos terület,

Kányamál, vagy másként Hajtásvölgye, pörös darab volt, nem tudták eldönteni, hogy Szászfeneshez vagy Forgách birtokához tartozik-e? Erőszakos betolakodással már évek óta gyalui katonák bitorolták. Forgách kérésére vizsgálatot indított a fejedelem, melynek eredménye az volt, hogy a terület Kolozsmonostorhoz tartozik, tehát Forgáchot illeti meg annak tulajdonjoga. Szeptember 22-dikén meghagyta azért Lastyánszki Horvát István gyalui kapitánynak, hogy katonáit az említett területből telepítse ki, azután a szokásos szertartások közt adja át a birtokrészt a kancellárnak.²

A másik adományozás kevesebb anyagi haszonnal járt, de fontosabb volt, mert erkölcsi elismerését tartalmazza Forgách fáradozásainak. Báthory megerősíti Forgáchot a János Zsigmondtól nyert kolozsmonostori birtokokban: Bács, Kajántó, Tíborcztelk, Bogártelke és Jegenyé falvak birtoklásában, még azokat a jobbágyságot is hozzá értvén, a kiket a fejedelem saját szolgálatára rendelt és kivett az új birtokos joghatósága alól. Mindezt azért teszi, mert méltányossággal és tisztelettel gondol Forgách Ferencz rokonának, kancellárjának és tanácsosának már kezdetben, de főleg a fejedelemmé választás érdekében kifejtett törekvésére és tetteire, a ki minden szolgálat megtételére kész volt.³

Az égiek rendelése szerint nincs öröm fájdalom nélkül. Politikai eszméinek győzelme felett érzett öröme és biztosított anyagi viszonyai következtében előállott megnyugvása között fájdalom érte. Anyja még 1571 végén meghalt. Halálózási éve sokáig bizonytalan volt, de egy augusztus 30-ikán kelt levelére Simon fia rájegyezte, hogy: Utosso levele az zegeni aniamnak. S mivel a következő időben már nem találunk említést róla, bizonyosan még az év végén halt meg. Albişi Zólyomi Katalin kora művelt női közé tartozott. Jölelkű, családjához ragaszkodó nőnek tűnik élénk leveleiből s a róla szóló emlékekből. Utolsó idejét bete-

² Forgách Ltár a M. N. Múz.

³ 1571 decz. 6. U. o.

geskedés tette fájdalmassá, meg a rokonok viszálkodása. Állandóan Forgách Simon családja körében tartózkodott, a kinek feleségét és kis unokáit nagyon szerette. Időközben átment Pál fiához Diószegre. Forgách Pál feleségével együtt Erdélyben volt, a házat pedig Gyulaffy emberei őrizték. Azok beeresztették a beteges özvegyet az udvarba, de másfél napi tartózkodás után átment a pap házába, minthogy Senyei Zsigmond részéről sok bántalmat kellett elszenvednie.

„Senyei önmagával elégedetlen ember volt, erőszakkal elvette Forgách Pál diószegi majorságát. Ezt akarta az özvegy elintézni, de hiába fáradt, mert Senyei újabb pusztításokkal tetézte erőszakosságát, nemhogy a békés kiegyezés útjára lépett volna. Forgách Pál, Báthory Kristóf is írtak Rueber kassai kapitánynak, hogy a törvényes úton kényszerítse Senyeit a birtok visszaadására, de Rueber mélyen hallgatott. Kéri fiát utolsó levelében, hogy vesse ő is latba befolyását, eszközölje ki a királytól az ügy törvényes elintézését. Senyei a saját vagyonát se tudja megbecsülni, nemhogy a másénak gondját tudná viselni. Levele végén néhány kedves sort szentel kis unokáinak. — «Azomba zerelmes fiam azt en teneked meg nem írhatom, ennekem mely igen nehéz, hofi az apro germekeket nem lathatom. Hallottam, hofi az fejedelmek megírjak egymasnak kepeket, bolondsagnak weltem az elet, de most csak az kepeket latnam is az germekeknek, keonyebb wolna sokkal. Kerlek zerelmes fiam, iry ennekem gakorlatossaggal a mikor lehet, mit wattok mynd menjem s mind az germekek.» — Forgách Ferencz levelei között nem találtunk említést anyját illetőleg. Levelei azonban mind abból az időből valók, a mikor már régen elkerült a szülői háztól, életét pedig az állam javának szentelte. Bizonyosan szerette anyját, a mint rokonait is. Ritkán találkozott vele, papi élete is önálló életre utalta, s az özvegy is szívesebben tartózkodott többi fia családi körében, a hol szerető családi kör és kedves unokák várták. Életét férje halála után ezeknek áldozta. Élete csendes, áldásdús volt. Egyike volt ama század

névtelen nagyjainak, a kikről keveset tudott a világ, s az utókor a legnagyobb dicséretet mondja el róluk, midőn azt írja emlékökre, hogy betöltötték a nő egyetlen helyes, de magasztos hivatását: jó hitvesek voltak.

Folytassuk azonban Forgách erdélyi pályájának leírását.

1572 február 6-ikán jött Erdélybe a renegát Amhát. A fejedelem Szebenben fogadta tekintélyes kísérettel. Az egyetem ősi szokás szerint újra megadta az ajándékot: Báthorynak 119 f. 97 d. értékű kupát, egy másikat, kivert kardot, vitört s egyéb apróságot 145 frt 83 d. értékben, Bánffi Györgynek ezüst kannát, Bánffi Pálnak, Nisovszkynak, Forgách kancellárnak, Apafi Gergelynek, Gyulaffy Lászlónak, Wesselényi Miklósnak egy-egy kupát, másoknak szőnyegetek s egyéb apróságot.⁴

Körülbelül ezen időtájban mentek szét a meghívók a magyar országgyűlésre. Forgách nem volt jelen, tudósítását Simon bátyja elbeszéléséből meríthette. Nagyon komoly ítéletet mond a gyűlés lefolyásáról: Hercules ucsce, szégyenlem és restelem elmondani az országgyűlés lefolyását, melyben semmi magasztosabb nem volt, hogy a terjedelmes ország elveszett dicsősége fölött sajnálkozzanak, melynek már a képe se volt meg.⁵ — A rendek felterjesztésének első pontja a rég óta húzódó Dobó-Balassa ügy elintézésére vonatkozott. A király márczius 28-ikán tudatta Rudolf és Ernő főhercegekkel, hogy a kérés elintézését jóindulattal fogadta. Elküldi nekik a bűnösöket terhelő iratokat, melyek megvizsgálására hívják össze a magyar tanácsosokat s már az ügy kezdetekor kijelölt előkelőket véleményadásra, vajjon tanácsolják-e a még bezárt két fogoly kibocsátását. A többi irat között a főhercegek különös figyelmébe ajánl két magyart, melyek egyikét Forgách Ferencz, volt váradi püspök, másikat pedig Gyulaffy László írta, melyekben az ügy kezdői ellen súlyos vádak foglaltatnak, főleg Balassa János ellen. Ezeket is vizsgáltassák meg a magyar tanácsosokkal, azután a többi irattal

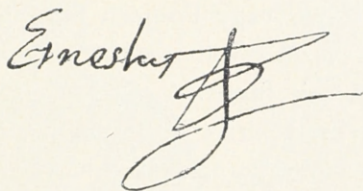
⁴ E. O. E. II. 419. l.

⁵ 512. l.

együtt küldjék vissza neki. Minthogy nem bizonyos, hogy Balassa megjelenik-e az idézésre, Forgách és Gyulaffy műveinek adataiból csak azokat tárgyalják, a melyek Dobóra és Homonnayra vonatkoznak.

Forgách és Gyulaffy tehát valóban írtak az összeesküvés dologáról. Nagy kár, hogy a már említett «lázító» iratoknak s a jelen két értesítésnek nyoma veszett, sok érdekes mozzanatot tartalmazhattak az ügy lefolyására, a mellett Forgách egyéniségére is érdekes világot vetettek volna. Körülbelül mellékes, hogy milyen szempontból ítélte meg Forgách az eseményeket, de fontos az, hogy a király érdekes irodalmi terméknek tartja a Forgách röpiratszerű munkáját is, melyet magyar tanácsosai elé terjeszt.

A tanácsosok véleménye a kegyelmet ajánlotta, de két alakban. Egyik részök úgy látta jónak, hogy a király a rendek és főherczgek közbenjárását megemlítve, azon reményben bocsássa őket sza-

84. ERNŐ FŐHERCZEG NÉVALÁÍRÁSA.

badon, hogy a haza javára ajánlják fel szolgálatukat. Nem kell azonban említeni, hogy a király ellen vétettek, mert honfitársaik lenéznék, talán megvetnék őket. A többiek pedig azt vélték, hogy a kegyelem hírüladása után vigyék őket fel Bécsbe, ott fogadtassák meg velök, hogy készek a királyt hűségesen szolgálni s úgy bocsássa őket alkalmas időben a király szabadon. Minthogy Balassa még a biztosító levélre se jelent meg, ügyének tárgyalását halasztják el a következő országgyűlésre, de ha akkor se jelenik meg, a király saját belátása szerint ítéljen makacssága felett.

Miksa a tanácsosok azon véleményét fogadta el, hogy a foglyokat alkalmasnak látszó időben bocsátja szabadon, mint-hogy azonban Dobó nagyon beteg, hadd maradjon régi helyén, helyette a fia legyen a királynál kezes. Balassát nem akarta

tovább is reménytelenségben hagyni, azért megbízta a főhercegeket, hogy a király kegyelmét helyezték előtte azon esetre kilátásba, ha bűnbánatot fogad és a király bocsánataért esedezik. Dobót április 16-ikán bocsátották szabadon, miután írásban is megfogadta, hogy a királyhoz minden időben és körülmények között hű marad. Nem volt alkalma bebizonyítani, mert sorvasztó betegsége nemsokára elemésztette.⁶ Balassa pedig kegyelmet nyert nemsokára, majd Homonnayt is szabadon bocsátották.

Az országgyűlés tárgyai között a törvénykezés idejét határozták meg. A IV. §. a felső megyék és a Tiszántúliak idejét Szent György oktavájára mondta ki, s időtartamát 40 napra határozta. A törvénykezés vezetését a leleszi prépost végezte egy egri kanonokkal, a bárók közül Révay Ferencz, Draskovich Gáspár vagy Forgách Imre jelenlétét kívánta meg a törvény. Nevezetes volt továbbá, hogy újra tiltakoztak a győri püspökségnek fizetendő tized ellen, mely Delphino Zakariás kezében volt. A király kívánságára augusztus havában Rudolf főherceget megkoronázták magyar királylyá. A koronázás fényes ünnepek közt ment végbe. Forgách Simon érdekes részleteket mond el a koronázást követő ünnepi játékokról, melyek hasonlítottak a Miksa koronázásakor végbementekhez. A Duna mellett elterülő mezőn tágas favárat építettek, a melybe teljes fegyverzettél vagy 50 német katona bevonult feleségestől. Az asszonyok állatbelekkal és vérrel bekenték ruhájokat, mintha valóságos vérengzés lett volna. Puskákkal, ágyúkkal ostromolták a várat, — de fagolyóbissal, kiket mind az vár felett bocsáttak — írja Forgách Simon. Katonás rövidséggel mondja el a játékot. Az várból kilövedeztek, sok puskások kívül belől, kik egymáshoz lövedeztek. Az várból kiűtöttek; ismét kívül reájok mentenek, kopjákat törtenek, harcoltak lovan, gyalog, az álgylövés számtalan volt, végre megostromlák és az fokokról vér csorgott le, hogy már az viadaltul megvevék, hamis fejeket rakának fel és csinált embereket akasztának fel az fokokon.

⁶ Tört. Tár, 1879. 709—714. l.

Egyszer menének zászlóstul az asszonynépek alája, tekenőkkel, ásókval sánczot ásának, hozzájuk lövedezének. Akaratjukval

85. RUDOLF MAGYAR KIRÁLY.

hullani kezdének és elfutamának. Az várbeli kapitánokat királ eleibe kötözve hozák, térdre esének; királ megkegyelmeze nekik.

Az vár vivása alatt az magyarok egymással sok kopját törének, játékra csinált kopjakat. Az várat meg nem égették, hanem épen hagyák, azután az község hordta el.⁷

Báthory István a fenyegető székely mozgalom leverése után hozzáfogott Erdély belső ügyeinek rendezéséhez. Helyzete a középút megőrzésére utalta, hogy ellensúlyozhassa a német és török hatalom befolyását. Egyiktől sem fogadott el többet a másik rovására, meg országa helyzetének súlyosbitására. Leg-erősebb küzdelem a testamentumos urak ellen indult meg, a kik Miksa védőszárnyai alatt külön államterületet akartak alkotni. Minthogy a király október 13-dikán Huszt várat beiktatta a három embernek birtokába, Báthory a nemzet bizalmához fordult a baj orvoslására. Bár nehéz volt Miksa ellen állást foglalni, mivel titokban letett hűségeskűjét a rendeknek nem árulhatta el, mégis november 19-ikére Kolozsvárra országgyűlést hirdetett Miksa megkérdezése nélkül. November elején már sorba járt a szállásosztó a város utczáit, hogy az egybegyűlő uraknak helyet készítsen. Garay Tamás értesítette a fejedelmet és Forgáchot az ellenpárt magatartásáról és a megtörtént előkészuletekről. Miksa jónak látta figyelmeztetni Báthoryt, hogy az országgyűlésen méltassa kellő figyelemre az ő tekintélyét, — hiszen Erdély Isten után ő nélküle nem állana fenn.

Békés Gáspár nem jelent meg az országgyűlésen, hanem Monorón várta be a történendőket. Legtöbb vitára adott okot Csáky kancellár felelősségre vonása, mivel a székelyvásárhelyi gyűlésen megszavazott adót Forgáchnak beszolgáltatták, de ez számadás hiányában nem vehette át. Csáky szeretett volna kibújni a felelősséggel járó beszámolás alól, de népszerűtlensége miatt sem mentették föl alóla. Fontos volt továbbá Huszt várának kérdése. A rendek felháborodtak azon, hogy Miksa elrendelte a végrendeletesek statualását a vár birtokába. Báthory higgadt eljárással akarta a dolgot elintézni. Minthogy azonban a török is gyanakvással nézte az ügyet, a rendek kötelességévé

⁷ Forgách, 511—512. l.

tették a Békés távollétével mentegetődő szövetségeseknek, hogy a legrövidebb idő alatt intézzék el Békéssel az ügyet és folyamodással kérjék Miksától a vár visszaadását. Egyéb bizalmatlansági kérdések is napirendre kerültek. Miksa szatmári kapitányának panaszára Gyulaffy László ellen tett vádat, hogy Szatmárhoz közel Cseh faluban erődszerű házat épített, a mit ő nem lát szívesen. Bár az országgyűlés nem fejezte ki határozottan, hogy Miksa híveiről van szó, Bécsben mégis észrevették, hogy a törvény éle őket érinti első sorban.

Megemlékeztek János Zsigmond törvényéről, mely szerint más országba a fejedelem engedélye nélkül nem szabad volt menni; most ők is megtiltják az ilyenfajta levelezést, tekintettel a zilált viszonyokra. A távolmaradtaknak elnézték, hogy nem jelentek meg, de ismétlődés esetére hatalmat adtak a fejedelemnek a távolmaradók megbüntetésére. Elrendelték végül a lázadás bűnében elmarasztalt székelyék megbüntetését is, a főbbeket a fejedelem büntesse, míg a községbelieket Váradon végzendő kényszermunkára ítélték. De ha valaha újra feltámadnának, hűtlenség bűnébe esnek (29. §.). December elején oszlott szét az országgyűlés.

Miksának sok minden nem tetszett. Bántotta Huszt visszaadásának sürgetése, hű alattvalóinak szorongatott helyzete. A vár visszaadásába nem volt hajlandó beleegyezni, azonkívül Csáky felelősségre vonását is helytelenítette. Alaki hibának tüntette fel azt is, hogy a rendek fejedelemnek nevezik Báthoryt. A fejedelem nyugodt hangon felelt a király levelére, melynek végén a török magatartását azzal jellemzi, hogy Békés megöletését kívánta tőle. Minthogy azonban nem tapasztalta mindaddig ellenségének, a nemtelen kívánságot visszautasította.⁸

Az erdélyi ügyek így lassan haladtak előre. Báthory éppen nem akart erőszakkal fellépni a Békés-pártiak ellen. Ide-oda gomolygó felhőtömeg borult Erdélyre, nem lehetett tudni, mit hoz a jövő. A bécsi udvar jobb terv híjával Báthoryt vette

⁸ E. O. E. II. 419. l.

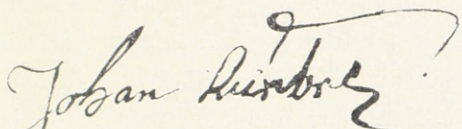
pártfogásába, de ellenfeleit sem utasította ki az udvarból. Báthory panaszkodik e miatt a győri püspökhöz írt levelében, a ki levelét deákra fordítva, elküldte Miksának, hogy a fejedelem panaszát megérthesse, annál is inkább, mert Báthory a király utolsó leveleiből azt gyanította, hogy Békés hívei újabb befolyást szereztek az udvarban. — «De az mi a dolgokat illeti, nem mondhatok egyebet — írja a püspök Báthorynak márczius 9-ikén — hanem ha vannak, kik az kegyelmed hívséges és tekéletes jámbor szolgálatját calumniálják, nem jól cselekesznek, nem is dicsérhetem; de a féleknek ő fölségénél kevés vagy inkább semmi hitele nincsen, mert bízik ő fölsége az kegyelmed tekéletes emberségébe, a miről ő fölsége utolsó levelébe írt volt kegyelmednek, arra nem egyebűnnen indultatott, hanem az kegyelmed leveléből és az országtul szerzett articulusból, a mint kegyelmed ő maga is meggondolhatja.»

Békés Gáspár pedig még mindig remélte, hogy a király támogatása uralomra segíti. Bár látta, hogy az erdélyi rendek gyűlölik, nem hitte, hogy bárkit szívesebben láttak volna a fejedelmi székben, mint az erőszakos Békést. Február 23-ikán fogadta Miksa az erdélyi ellenpárt követét, Földváry deákot, a ki Békés nevében kérte, hogy támogassa urát Erdély elfoglalásában. A török nagy veresége Lepantónál alkalmat nyújt, hogy kiverjék a magyar területről. Miksa azonban óvatosan fogadta a tervet, nem osztotta a követ vérmes reményeit. Azt üzenté küldőinek, hogy még egy ideig kegyes lesz Báthoryhoz, azután bizonyosan segíti őket.⁹

Elmúlt majd egy éve, hogy Báthoryt megválasztották, Miksa segítsége egyre késett. Közbe jött Zsigmond lengyel király halála, s a két fél figyelme Lengyelország felé fordult. Miksa jónak látta a jó viszonyt Báthoryval tovább is fentartani, újra elejtette Békés pártolását. Keserű szemrehányás hangján ír ezen időben Békés Rueber János kassai kapitányhoz (október 2-ikán). A király meghagyásából Erdélybe küldte embereit, Báthory

⁹ E. O. E. II. 420—421. l.

azonban nem ismerte el küldetésök jogosságát, elfogta és kivallatta őket, némelyiket tüzes fogókkal is megkínzott. Ésrevette, hogy a királynak semmi gondja sincsen reá, nincs más hátra, -- minthogy már minden pénzét elköltötte, hogy halálával bizonyítsa be hűségét. Arra is el van szánva. Fáj neki, hogy Miksa nem bizik már benne, semmi pénzbeli segítséget még nem adott. — «Mikor ő felsége engemet alá bocsáta Prágából, tiz személyt nem találtam ez országban, ki idegen nem lőtt volna az ő felsége hűségétől az egy Csákytól és Bornemisza Farkastul megvalva. Ez egész ország ellen fejemet szerencsére vettem, éjjelnappal futottam, mindeneket az ő felsége hűségére intettem, nem

86. RUEBER JÁNOS NÉVALÍRÁSA.

kéméllettem sem életemet, sem költségemet, bizván, hogy ő felségének is gondja vagyon én reám; az Úristennek kegyelmességéből arra hoztam az dolgot, hogy akkor nem lön kedvek és akaratjok szerént azoknak ez dolog, az kik liber princepst akarnak vala választani; kiért én minemű gyűlötségben, nyomorúságban legyek, nyilván vagyon nagyságodnál» — írja Ruebernek. Kéri régi jóakaróját, járjon közbe ügye érdekében a királynál, mert ő már nem mer leveleivel alkalmatlankodni.¹⁰

A király ugyanis a megfigyelő szerepét szánta Békésnek, azért támogatta eleinte. Később belátta, hogy Báthoryt nem lesz tanácsos bolygatni a fejedelmi székben, mert a török erős védőbástyáját képezi. Ha eddig Békés hűségesküjére támaszkodva nem akart Báthorynak meghódolni, még igazolhatta magát. Minthogy azonban az országgyűlés törvényeinek sem akart enge-

¹⁰ Tört. Tár, 1879, 730—731. l.

delmeskedni, elhagyta a törvényes alapot, melyen addig állott. Báthory nem nézhette tovább tétlenül, hogy országa területén belül tőle független várak álljanak, a mi a töröknek is feltűnt. Miksa viszont nem támogathatta nyíltan Békést, akármennyire nem bízott Báthoryban, de az mégis törvényesen választott fejedelme volt Békésnek, azonkívül az ő hűségesküt tett alattvalója.

1572 februárjának végén Báthory fontos lépést tett, a midőn Mayláth Margit útján tiltakozást emelt Békés ellen Fogaras várának birtoklásában azon a címen, hogy Mayláth Gábor, az ő testvére, nem kínálta őt meg a vár megvételével. Békés a legérzékenyebb ponton érezte magát háborgatva. Tudta, hogy Mayláth Margit mögött Báthory áll. Május 23-ikán írja a kassai kapitánynak, eszközölje ki, hogy személyesen mehessen Miksához az ügy elintézésére. Reá bizza a döntést, mert a «vajda» — így nevezi Báthoryt állandóan — nem lehet bíró és vádló egy személyben. A vádirat megjelenésével egy időben írt Báthory levelet Listhy János magyar kancellárnak, hogy a kolozsvári országgyűlés végzései felől felvilágosítsa. Rátér levelének több helyén — célzás alakjában — a Békés-féle ügyre is. Említi, hogy János Zsigmond gyenge akaraterejét mennyire behálózták. Hosszú időt venne igénybe, ha mindazt le akarná írni, hányszor ingerelték fel ellene hamis vádakkal a fejedelmet, a bölcs Istennek köszöni, hogy életben maradt. Olyan hitetlen emberektől minden kitelik. Krisztust istenségétől, a Szentlelket az essentiától fosztották meg. A gyermekeket keresztség nélkül üdvöztik, a praedestinációt meg változtatlanul hiszik. Csak az a baj, hogy sokat törődnek a más dolgával és nem várják meg, míg a praedestinatio szerint rájuk kerül az uralkodás sora vagy pedig azt is elvesztik, a mijük van.¹¹

Minthogy a szomszédos Oláhország mozgolódott, Miksa pedig Huszt és Fogaras ügyében önhatalmúlag intézkedett, Báthory a rendeket május 25-ikére Tordára hívta össze. A négy napig tartó

¹¹ E. O. K. II. 522—527. l.

rövid gyűlés megszavazta a szokásos adót, felelősségre vonatták Csáky kancellár örököseit, megtiltották, hogy Bogdán vajda táborában szolgálatot vállaljon valaki Erdélyből. A szász egyetem

87. RUEBER JÁNOS.

a fejedelemnek, Forgáchnak meg Bánfi Pálnak adott ajándékokat. A nyár folyamán Báthory harmas követséget küldött szét. A portának megszavazott adót Kemény István vitte el, kit

később Kendy Sándor követett, hogy az időközben felmerült határsértési ügyeket elintézzé. E mellett sikerült kivinnie a magas portánál, hogy a szultán beleegyezzék Báthory azon kérésébe, hogy családjában a fejedelmi szék örökölhető legyen, a mi a legfontosabb dolog volt nemcsak Báthory családját illetően, de Erdélyország viszonyait is szabályozta a jövőben mindakét hatalomhoz.

A fejedelem másik követének, Tamás deáknak, hivatása az volt, hogy a két uralkodó viszonyát szorosabbá tegye, egyrészről Békés követét ellensúlyozza, másrészt meggyőzze Miksát Báthory szándékainak őszinteségéről. Földváry ugyanis azt aján-

88. LISTHY JÁNOS NÉVALÁÍRÁSA.

lotta Békés nevében, hogy nevezze ki a király valamelyik öcsjét Erdély fejedelmévé, a hozzá vonzódó szászok, oláhok úgyis szívesen fogadják, az erdélyi rendek se igen ellenkeznek, mert nem kedvelik Báthoryt, a törököt némi pénzzel meg lehet nyerni a tervnek. Békés azonkívül az előkészületek megtételére megbízást kért Miksától. Minthogy azonban az udvar tudta, hogy Báthorynak erős pártja van Erdélyben, azonkívül a török is pártfogásába vette a fejedelmet, nem tartotta jónak Békés pártolását. Ott volt a küszöbön álló lengyel kérdés is. Miksa tehát többszörösen jónak látta, hogy Báthory jóindulatát megőrizzé. Elutasította Békést kéréseivel, intette, hogy alkalmaz-

kodjék a körülményekhez, sőt ha teheti, tegyen le Báthory iránt érzett haragjáról és ellenszenvéről.

Békés azonban nem tudott a körülményekben megnyugodni, hiába utalták azok passzív magatartásra. Miksa elutasítása után is jártak követei Erdélyben, hogy összetartsák hű embereit. Báthory még mindig nem tartotta szükségesnek, hogy határozottan lépjen fel ellenfeleivel szemben. Megelégedett annyival, hogy Miksa követeit elfogatta, meg hogy Békés követeitől elszedte a leveleket, vivőiket néha kínzás útján vallomástételre kényszerítette. A levelek titkos jegyekkel voltak írva, de Forgách azok kulcsát megszerezte s így el tudták olvasni az üzeneteket. Mikor Miksa tiltakozott a levelek elfogása ellen, Báthory azzal védekezett, hogy az országgyűlésen hozott törvény szerint idegen csak engedélylyel jöhet be Erdélybe, egyébként még veszedelmesebb volna, ha a török fogdosta volna el a leveleket.¹²

Báthory István harmadik követe szeptember közepén indult el egy magánügy elintézésére Rómába. Ez Forgách Ferencz házasságának ügye volt.

Forgách lelkében élete utolsó éveiben gyökeres változás ment végbe. Politikai pályájának kezdetén nagy egyházi kitüntetések érték, de élete olyan természetű volt, hogy egyházi életének bensősége nem fejlődhetett ki. Püspöki egyházmegyéjét sohasem foglalhatta el, a pornói apátság csak jövedelmeinek szaporítására szolgált, minthogy az egeri kanonokságot püspökké történt kineveztetése alkalmával elvesztette. A pozsonyi prépostsággal járó kötelezettségek alól nem mentette fel a király, de felmentette élete, mely szorosan az udvarhoz fűzte, foglalatosságát alkanczellári és tanácsosi állásának betöltésére irányította. Nagymérvű elfoglaltsága között tehát kevés időt szentelhetett az ő életére ügyis másodrendű alakban befolyó vallási dolgokra, a menyenyiben az egyéb kérdésekkel össze nem függött. Katholikus érzülete azonban nem változott, egyformán kitartó küzdelmét mutatják emlékeink Miksa és János Zsigmond korából. Habár

¹² E. O. E. II. 426. I.

Oláh tanítványa volt, tehát benne is megvolt a katolikus egyház tekintélyének visszaszerzésére való törekvés, nem volt az még olyan erős, hogy önmagukon is keresztül tudták volna hajtani a szellem, felfogás és lelkület átgyúrását; nem volt olyan tevékeny, hogy igazi egyházi lelkület mellett papi életet is tudott volna teremteni. Érezték a reformok szükségét, de a jobb kor kezdetét nem önmaguk megjavításával kezdték meg.

Az erdélyi udvar unitarius hajlamú élete szintén nem nyújtott táplálékot papi lelkülete kifejlődésére, az ehhez szükséges ténykedéseket nem volt alkalma kifejtteni, másrészt a fejedelem és környezőinek rideg élete beláttatták vele, hogy az Istenben való hit szükséges az élet nyugalamához. A hitetlenség romboló hatásának szemlélete alatt jobban ragaszkodott egyháza tanaihoz. Különben egész világi életét élt, papi voltát sehol sem említik fel ezen korra vonatkozó adataink. A fejedelem kolozsmonostori birtokadományozása is inkább azért történt, hogy Forgách tanácsosi méltóságát anyagilag is kiegészítse a fejedelem. Kedvelte Forgáchot, habár ellenkező vallási felfogása volt s vitatkozások alkalmával bátran szembeszállt János Zsigmond kedves embereivel is.

Ezen időben az a meggyőződés ébredt fel lelkében, hogy leteszi papi méltóságát, melyet úgy sem volt alkalma gyakorolni, de főleg az utóbbi évek alatt holt tőkéje volt lelkének. Az ügy komoly megfontolást igényelt és Forgách lelke győzedelmesen került ki a harczból, vallásos meggyőződése nem szenvedett csorbát. Miután Báthory hozzájárulását megnyerte, 1572 szeptember 15-ikén levelet írt XIII. Gergely pápához, melyben kérte, hogy mentse fel szüzességi fogadalma alól, hogy az egyház törvényei szerint megházasodhassék. Kérése mellett azt hozta föl, hogy egyházi ténykedést soha nem végzett. Báthory szintén még aznap írt a kéréshez saját nevében egy másikat, melyben dicsérő módon emlékezett meg Forgách hitbuzgóságáról és vallásos életéről. Éppen indulófélben levő követének, Berzeviczy Mártonnak pedig meghagyta, hogy terjeszsze az ügyet a bibornoki testület elé.

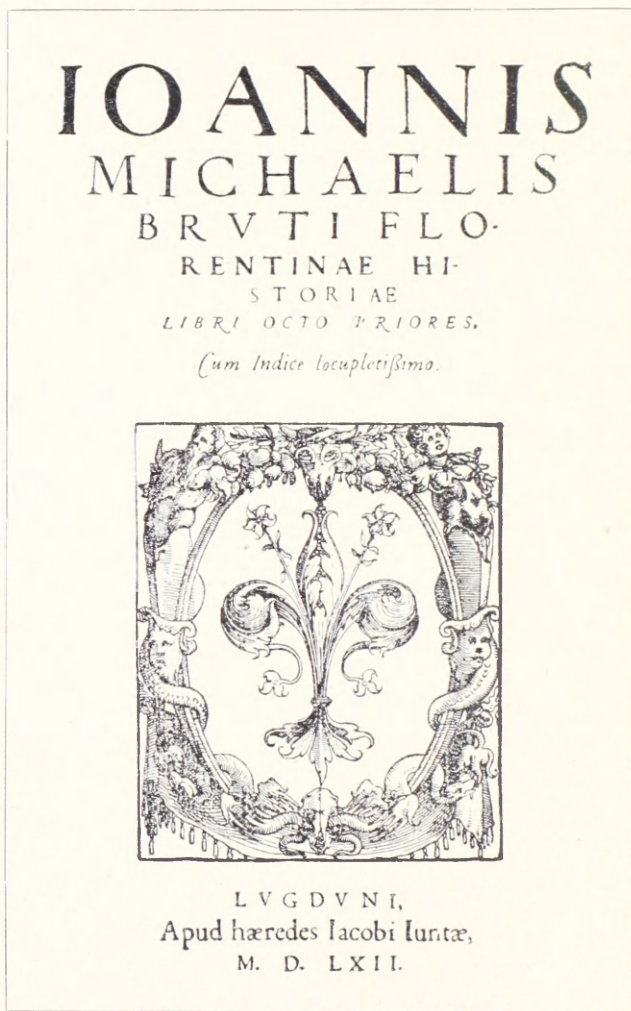
Berzeviczy deczember 12-ikén adta elő az ügyet Rómában, de sem ebből, sem a nála levő levelekből nem tudta a pápa kivenni, hogy Forgách fölszentelt pap-e vagy sem? Báthory kérésére mégis megtette, hogy különös jóindulatának jelül fölmentette az alszerpapság (subdiaconatus) és szerpapság (diaconatus) rendjének kötelezettségei alól, áldozó papi rendje alól azonban nem menthette fel. Atyai hangon intette azonkívül a pápa, hogy Istentől kérje az egyházi pályához szükséges kegyelmeket. Egyéb-
ként ne higgye, hogy a gondoktól megszabadul, ha majd neje és gyermekei is lesznek.¹³

Pedig Forgách szabadulni akart, de más gondoktól. Évek óta alig érintkezett övéivel, anyja halála óta megszűnt az összekötő kapocs is. Távol volt rokonaitól, barátai nem igen voltak, tehát éppen nem volt különös, hogy az egyedüllét érzete ébredt fel benne. Vallási életének bensősége, az egyházi rend méltóságának érzete pótolhatták volna az egyedüllét hiányait legalább részben, de ezeket régen nem alkalmazta önmagára. Az egyedüllét érzésével rokon s vele gyakran együtt jár — főleg a férfikor végét élőknel — az a bántó gondolat is, hogy utód nélkül hálnak el. Forgáchnak úgyis hajlama volt arra, hogy erősebben érezze életének ridegségét, mint előnyös oldalait. Ezekről a sötét gondolatokról akart szabadulni s azt remélte, hogy ifjú kedélyű nő változást hoz életébe, felvidítja szomorúságokra hajló kedélyvilágát.

Bár a felmentés szintén ritka eset az egyház életében, Forgách nem alkalmazta önmagára. Ennek közvetlen oka talán örökre megfejtethetlen marad. Dudicshoz írt levelében (1573 november 26.) ugyan azt írja, hogy a felmentést alkalmazhatta volna önmagára, de nem házasodik meg, mert — még mediocriter magához illő nőt sem talál Erdélyben. Forgách fölszentelt pap volt, tehát mint katolikus nem nősülhetett volna meg. A levélben felhozott ok tehát nem állhat meg. Valószínű, hogy nem akart más érvet felhozni az apostata pécsi püspök előtt, a ki ezen időben

¹³ Turul, 1899. 146. l. Századok, 1880. 757. l.

már családi állapotban volt. A dolog lényege az, hogy Forgách nem nősült meg. Oka lehetett vagy az, hogy körülményei nem voltak kedvezők — a mit nehéz róla feltenni Báthory korában

89. BRUTUS JÁNOS M. "FLORENTINA HISTORIA"-JÁNAK CZÍMLAPJA.

— vagy pedig mint hitű ember a pápa felmentése nélkül nem tartotta lehetségesnek a nősülést. Forgách egyénisége, a hitben mutatott állhatatossága az utóbbit teszik valószínűbbé.

Más részről azonban vágyainak legszebbike megvalósult még az év folyamán: Báthory megbízta őt az egykorú magyarországi és erdélyi események megírásával. A megbízásban egyrészt elismerés rejtett Forgách tehetségeinek, másrészről a támogatás mellett biztatás is volt a nagy munka megkezdésére. Forgách még a nyár folyamán hozzá látott a dologhoz, hogy a már nagy számmal együtt levő adatait rendezze, a munka tervét összeállítsa. Adatgyűjtését már jó korán megkezdte, a mint életének előbbi éveiben láttuk. Az anyag rendezése mellett érezte, hogy egyrészt a külföldi események megismerésére forrásműveket kell beszereznie, másrészt pedig a mű tervének kivitelében, főleg a könnyű stílus elsajátítására segítségre szorul. Eszébe jutott az akkori Európa vándor történetírója és latin tudósa, Brutus János, kivel még Paduában ismerkedett meg s már akkor meghívta magához. De saját jövőjével sem volt még tisztában, talán feltételei sem voltak kedvezők s a törekvő tudós nem kötötte le magát hozzá, a magánemberhez, hanem elment Párisba, hogy tudományát tovább fejleszse. A körülmények most újra felhívták reá Forgách figyelmét.

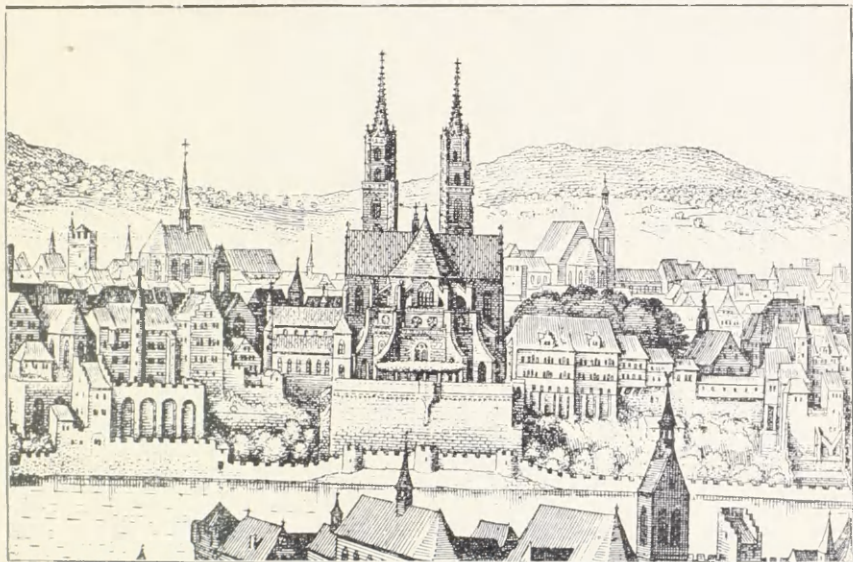
Valószínűleg még 1571-ben ajánlotta Báthorynak, hogy hívja meg melléje kisegítő társnak Brutust. A fejedelem örömmel engedett Forgách kérésének, a ki most újra meghívta Brutust Erdélybe. A feltételek kedvezőbbek voltak az elsőknél, azonkívül Brutus örömmel fogadta a meghívást Báthory nevében, mert a fejedelmi erényekkel bíró Báthory udvarában előnyös helyzetre volt kilátása. Forgách ajánlása szerint Ulmig kocsin ment, onnan Bécsbe hajón. Itt volt 1572 elejéig, mert a terv szerint márczius 22-ikén kellett volna Pozsonyba indulnia, a hol Purkircher vendége lett volna, a ki Forgáchnak jó barátja volt. A kilátásba helyezett pénz azonban nem érkezett meg, azért Bécsből visszafelé indult, s május 1-jén már Lyonban volt. Itt érte utól Crato János orvos barátjának levele, mely szerint május 1-én ment hozzá Forgách embere a megállapított száz arannyal. Brutust a dolog megnyugvással töltötte el, csak az ütött szeget a fejébe — írja

Forgáchnak (II. levelében), — hogy olyan sűrűn küldött leveleire választ nem küldött szolgájával. Leveledet nemcsak azért öhajtottam volna olvasni, — írja, -- mert előttem igen kedveseknek tűnnek fel, hanem mivel izzadok, ha saját dolgaimra gondolok; különösen az bánt, hogy műved megírásánál, úgy látom, nem érzed hiányomat. Nem tudom magam elhatározni, hogy mit tegyek, haragszom magamra is s az élet csekélyebb csapásai is ezért tűnnek fel nagyoknak előttem.

Forgách pótolni akarta embere késését. Kovacsóczy Farkast márczius 23-ikán elküldte Paduába, azt híván, hogy Brutus oda ment. Újra biztosította, hogy a Magyarországon és Erdélyben történt dolgok megírásában akarja igénybe venni segítségét, csak jöjjön bátran, a fejedelem elfogadta meghívását. Brutus Forgách levelére már harmadnap felelt s Delbei nevű florenczi kereskedő vitte válaszát Erdélybe.

Crato üzenete és Forgách levele meggyőzte a dolog komoly voltáról és mivel Forgách bizonyos ügyek elintézését bízta reá a nürnbergi gyűlésre, június elején Baselbe ment. Előbb azonban előre küldte holmiját, könyveit, melyeket annyira becsben tartott, hogy csak életével együtt tudna tőlük megválni. Elküldte azonkívül Erdélybe Caesarnak maga rendezte kiadását is, melynek nyelvtani jegyzeteit és egyéb észrevételeit ajánlotta Forgách gondjaiba, mert tanulhat belőlük. Baseltől elindult tehát úgy július hónapban, átutazott Frankfurton, hol végignézte a híres vásár lefolyását, azután elintézte a rábízott ügyet Nürnbergben s már augusztus végén újra Lyonban találjuk. Itt kipihente az út fáradoalmait, megtette előkészületeit az utazásra, azután szeptember 15-én elindult új hazája felé. Forgáchhoz írt leveléből az vehető ki, úgy tervezték az utazást, hogy Forgách és Brutus Bécsben találkoznak. Minthogy azonban Báthory 1573 január 1-jére a rendeket gyűlésre hívta össze, Forgách Erdélyben maradt. Brutusnak Forgách elmaradása rosszul esett; november 23-ikán ért Bécsbe. Itt várta újból Forgách emberét, ki az utazás folytatására szükséges pénzt hozza. Minthogy az ember újra késett,

tíz nap múlva Semptére ment át gróf Salm Gyulához. Az utazás, a kiállott fáradoalmak és a jövője iránt való aggodalom amúgy is megviselt testi erejét megemésztették, Brutus beteg lett. Másfél hónapig ápolta Salm és családja egész odaadással. Végre február közepén visszatért egészsége, mivel barátja jóindulatát nem akarta tovább is igénybe venni, visszatért Bécsbe, a hol két hétig Monti Fülöp vendége volt. Ez a királyi zenészek feje volt és már régi

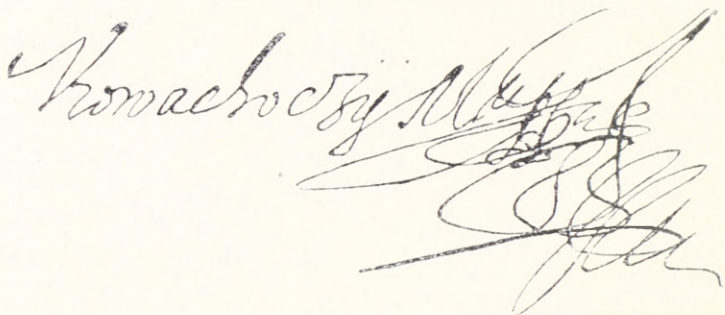
90. BASEL.

idő óta jó baráti viszonyban állott Brutussal. Kérte Forgáchot, hogy írjon, mert a bizonytalanságot nem tudja tovább elviselni.

A válasz újra késett; télen a közlekedés a gyakori hóviharak miatt gyakran megakadt, de máskor is lassú volt, az izgatott kedélyű Brutus tehát február végén csakugyan másodszor hagyta el Bécset, hogy másfelé alapítsa meg jövőjét. Ekkor Báthory maga vette kezébe az ügyet. Újra meghívta Erdélybe és elküldte neki az utazáshoz szükséges költségeket is. Brutus ekkor újra Lyonban volt, 1573 június 1-jén felelt a fejedelemnek. Elfogadta a meghívást, hamarosan felkészült, hogy még a tél beállta előtt

érhessen Erdélybe. Útközben itt is ott is késett, azonkívül lassan kellett utaznia gyenge egészségére való tekintettel, úgy hogy csak 1574 február 7-ikén vonult be Kolozsvárra. Forgách ekkor már nem volt Erdélyben, mivel Báthory a lengyel trón ügyének elnyerése érdekében kiküldte az országból. Eltávozása előtt azonban gondoskodott Brutus sorsáról: a fejedelmen kívül Blandrata figyelmebe is ajánlotta, a ki távolléte alatt csakugyan pártfogásába vette az idegen földről Erdélybe szakadt író- és tudóst. Innen kezdődik Brutus magyar élete, kit a nagy fejedelem nagy tettei nagy dolgok megírására ösztönöznek.¹⁴

Mint már említettük, Báthory 1573 január 1-ikére gyűlést hívott össze. A rendek már megsokalták az egyenatlenséget, olyan

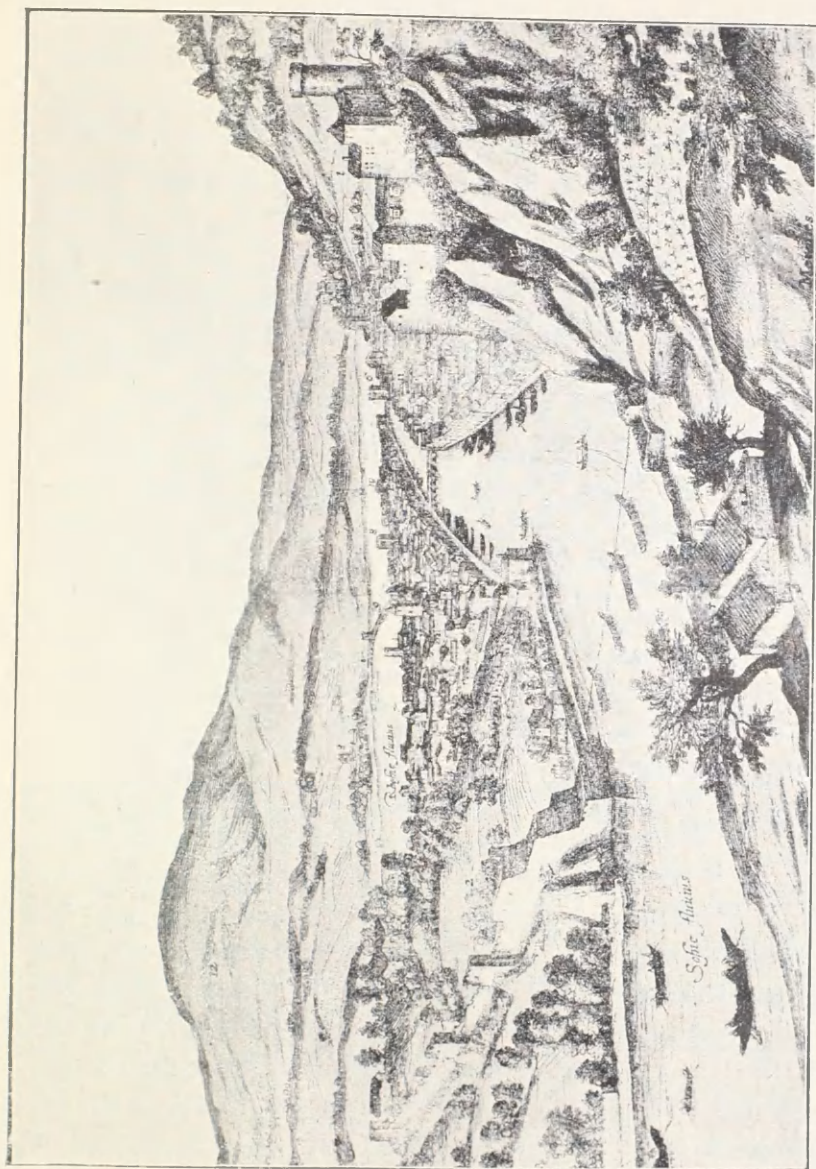

91. KOVÁCSÓCZY FARKAS NÉVALÁÍRASA.

indítvány is merült fel, hogy tél idején semmisítsék meg a németbe kapaszkodókat, ne tápláljanak kígyót a testükön. Rábízták a fejedelemeire, hogy saját belátása szerint intézze az ország ügyeit, óvja meg a veszedelemtől. A kifejlés pedig gyorsan közeledett.

Báthory belátta, hogy a bécsi udvar nem szíveleli, a házassági viszonyra küldött gúnyos válasz is bantotta. Annál jobban biztatták Békést, a ki Fogaras váráért (mivel Csáky Mihály meghalt) pénzt ajánlott cserébe Báthorynak. A fejedelem intette alattvalói viszonyára s a Miksához benyújtott fölebbezést nem fogadta el. Miksa fellépése szemrehányással kezdődött, mivel

¹⁴ Toldy: Forgách és Brutus műveinek bevezetése.

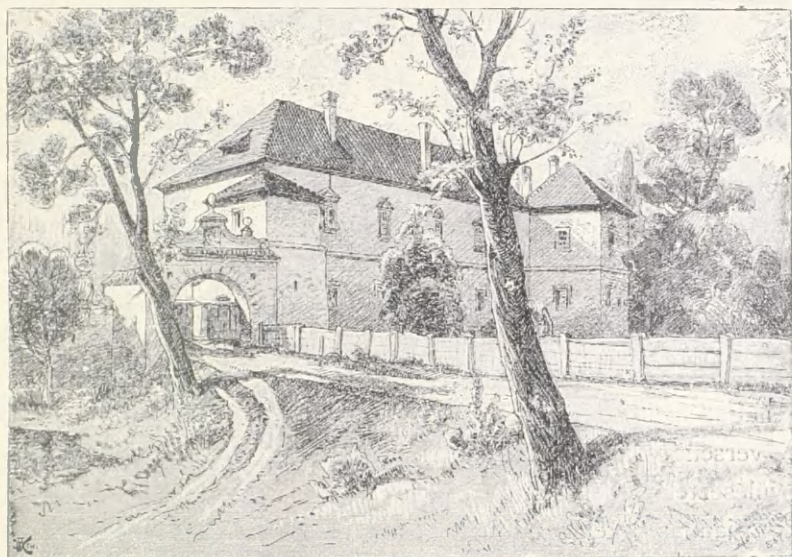
92. LYON.

Báthory követe Rómában (a ki Forgách házassági ügyében járt ott) róla mint fejedelemről beszélt, másrészt pedig követe által a portán áskálódott Báthory ellen. A szultán környezete azonban hű gyertyának nevezte Báthoryt, kit ő gyűjtött meg, tehát illik ápolnia. Készülődött is védelmére. A fejedelem május 24-ikén újabb gyűlésbe hívta össze a rendeket, a hol elrendelték a táborba szállást, hogy az ország had nélkül ne maradjon szükség idején. Érezték a jelenvoltak, hogy fontos események előtt állnak. A végvárok őrzését is kiváló gondjaiba ajánlották a fejedelemnek.

Az előre látott veszély nem váratott sokáig magára. Bécsben érettnek tartották a diót, hogy leverjék fájáról. Miksa törvényt és jogerős ítéletet sértve 1573 június 3-ikán megerősítette Békés Gáspárt Fogaras birtokában, azonkívül hitelezett neki, hogy a yöröskői uradalmat megvehesse. A Békéshez hajlani kész és megvesztegethető fő embereknek birtokokat adott, a kassai kapitánynak meghagyta, hogy legyen készen Békés támogatására. Azt hittek, hogy Báthoryt meglepik. A fejedelem azonban mindenről értesült, hívei — a kik még Bécsben is voltak — minden mozzanatot megírtak neki, azonkívül Békés és hívei leveleit elfogdosta. A szerzett értesülésekből látta, hogy meg kell előznie ellenfeleit. Három követe szaladt háromfelé: egyik a portára, jelentette, hogy Békés lázad, a szultán küldjön gyors segítséget; a másik a budai pasától kért támogatást; a harmadik Teuffenbach szatmári kapitány útján jelentette Miksának, hogy Békés ellen fegyverhez nyúl. Mikorra Bécsben tette gondoltak, Báthory már végrehajtotta szándékát.

Mig az év harmadik gyűlésébe egybehívott rendek október 15-ikén Medgyesre összegyűltek, a fejedelem hadai Békés két várát: Alvinczet és Enyinget elfoglalták, Bánffy Pál pedig Fogaras várát vette ostrom alá. Békés maga alig tudott a várból kimegynekülni, lovának patkóját megfordítva veretvén fel, hogy ne tudják követni. Október 4-ikén a vár be volt kerítve, az ostrom megkezdődött s mielőtt az urak Medgyesről szétmentek volna, már feladta magát. A gyűlés csendesebb volt, mint némelyek

remélték. Teuffenbach követei nem mertek fellépni, mivel a Békés-pártiak egy része csendesen otthon maradt, a többi pedig meghúzódott. A rendek így egyhangúlag fogadták el a fejedelem előterjesztéseit, szabad kezet engedtek neki Békésre és pártjára nézve; a fölkelőket rövidesen megbüntetheti, akár erdélyi birtokos, akár nem. A török kész volt a segélynyújtásra, a nagyvezér meghagyta azonkívül, hogy az árulót vasra verve küldjék a portára. Báthory azonban nem akarta igénybe venni a török

93. AZ ALVINCZI MARTINUZZI-KASTÉLY.

jó indulatát. Megírta, hogy a főbűnös megmenekült ugyan, de mély csend jár a futó nyomán, semmi vészes jel nem látható az országban.¹⁵

Miksa tanácsosai tehetetlenül álltak az események nem várt fordulatával szemben. A német kapitányok ugyan erősítették, hogy a béke csak ideiglenes, mert a király hívei csak a német hadakat várják az országba, Miksa nem mert újabb kísérlethez fogni. Hiába küldte Paczót Jánost Erdélybe Báthory meginté-

¹⁵ Szádeczky: Békés G. 48. l.

sére. Fogaras várának zsákmányai között sok érdekeset talált a fejedelem. Ezek voltak Miksa és Rueber lázító levelei Békéshez. Paczót nem jó hírekkel tért vissza urához. Báthorynak még a bécsi udvarban is voltak hívei, a kik mindenről tudósították, azonkívül a fejedelem határozottan kijelentette, hogy egy maroknyi földet sem hagy olyan kézben, a ki vele egyet nem ért. Husztról Hagymásy lemondott a fejedelem javára, a ki más birtokkal kárpótolta, az őrség Békés Gábor nevű fivérét nem eresztette a várba. A fejedelem azonkívül adományozással békítgette ellenfeleit — köztük Gyulaffyt is; — a dühtől és tehetetlen haragtól elfogott udvar semmit sem tehetett. Miksa félt a török bosszújától, azonkívül újra felmerült a lengyel kérdés.¹⁶

1572 július 7-ikén meghalt az utolsó Jagello, Zsigmond Ágost lengyel király. Azóta Lengyelország folytonos zavarok színhelye volt. A nemzet történetében új korszak vette kezdetét, midőn a szabad királyválasztással a lejtőn indultak lefelé, melynek végén három ország osztozkodott a szerencsétlen nemzet fölött.

Az ország két pártra szakadt, a katolikusok Uchanski Jakab primás, a protestánsok pedig Firley János nagymarsal (nálunk a nádor méltósága felelt meg ez állásnak) körül csoportosultak. A versengés az egész őszen és télen át tartott, a pártok külön gyűléseztek. Végre az a megállapodás jött köztük létre, hogy 1573 január 5-ikén Varsóban tartják meg a választásra vonatkozó előzetes tanácskozásukat. A gyűlésen a lithvánok is előtérbe léptek. Minthogy azonban önmagukban ezek is, a protestánsok is kisebbségben voltak, a végeredmény a katolikusoknak kedvezett, mert Varsót jelölték meg a választás székhelyéül. Ebben nagy fontosság rejlett, mert a többségüket a választásnál is kifejthették. A tartomány (Masovia) nemesei katolikusok voltak, s az előző választásnál is ők játszottak döntő szerepet. Zsigmond két törvénye (1530 és 1538.) alapján személyesen vehettek részt a választásban, azért nem is késtek jogaikat érvényesíteni az oligarcha főurakkal és főpapokkal szemben. A nemesi rendek

¹⁶ E. O. E. II. 438. I.

viszonya ugyanaz volt, a mi nálunk Albert és Ulászló alatt. Mindegyik saját hatáskörét szélesbítette a másik rovására és a közügy hátrányára. A köznemesek ügyét Zamojski János képviselte. Meggyőződése szerint mondott beszédeit magáévá tette rendje, melyek hatása alatt kimondták, hogy egyhangú és általános választás döntsön a trón betöltésénél. A vallásszabadságot is kimondták, azonkívül elhatározták, hogy az új király előbb esküdjék meg a törvények megtartására, csak azután koronázzák meg. Minthogy a főpapság nem egyezett bele a vallásszabadság kimondásába, a világi rendek aláírták és a királyválasztó országgyűléssel fogadtatták el.

A trónért az osztrák ház jelentkezett elsőnek, számítva arra, hogy nem akad tekintélyes ellenfele. A lengyelek pedig nem feledték el, hogy már a század elején (1514), I. Miksa szövetséget kötött a csárral, melynek főtörekvése bizonyos lengyel területek felosztása volt. E mellett nem tudtak megbarátkozni az örökös tartományok gondolatával. Még eddig nemzeti királyaik voltak, a császári hatalom pedig a cseh és magyar alkotmányt is fenyegette. A megalakuló pártok abban egyeznek meg, hogy nem választják meg az osztrák jelöltet, még ha maga Miksa lépne is fel a trón megszerzése érdekében. Az út a szokott módon elő volt készítve, mert Zsigmondnak két felesége osztrák főhercegnő volt. Minthogy utód nélkül halt meg, megkezdődött a versengés a lengyel trónért. Miksának volt a legnagyobb pártja, a ki Ernő főherceget óhajtotta a lengyel trónon látni. Három ember készítette elő a főherczeg útját: Rosenberg Vilmos, a meghalt király Hedvig nevű nővérének veje, Pernstein Wratishlaw cseh kancellár és Commendone bíboros. A pártot a lengyel főpapság és a lithván főnemesek támogatták és a porosz nemesek. A többi jelölt eleinte nem látszott veszedelmes ellenfélnek: III. János svéd király, Iván moszkvai nagyfejedelem és Báthory István voltak ezek. Hirtelen negyedik csatlakozott hozzájuk, a francia trónörökös Valois Henrik személyében. A katholikusság örömmel csatlakozott a hugenottairtó francia jelölt köré, a

pápa követe is pártolta a jó viszony ápolását s Henrik 1573 májusában csakugyan lengyel királyllyá lett. A választás nem volt szerencsés. Nagy ünnepségek közt koronázták meg 1574 február 21-ikén, de erős csalódás követte hamarosan az ünnepeltetést. Henrik nem volt hajlandó Jagello Annát nőül venni, a törvényeket nem erősítette meg, rövid uralkodása alatt mindig jobban távolodott a nemzet rokonszenvétől. Szerette az élvezeteket, de csak kedvelt francziái közt érezte jól magát. Az ellentét nagy volt, a királyi vár épületeinek falára gúnyos képek kerültek az udvar léha mulatozásairól, a lengyelek közt szokatlan szabados viselkedésről. Közben (június 14-ikén) meghalt IX. Károly francia király, anyja Medici Katalin Henriket Párisba hívta a trón elfoglalására. Június 18-ikán éjjel elszökött a király, bár udvarmestere utána vágatva a határról is hívta visszafelé, Henrik tovább száguldott és Velence felé kerülve szeptember elején érte el hazája határát. Így ért véget az első választás. A csalódást szégyen követte, a közbejött interregnum pedig új mérkőzés előkészülete volt. A pártok újra fegyverkeztek, mert előrelátható volt, hogy az új választás nagyobb küzdelembe kerül.¹⁷

A szökés első hatása azokat érte, a kik Henrik megválasztását keresztülvitték. A királynak is küldtek szemrehányó leveleket. Végre abban állapodtak meg, hogy augusztus 24-ikén (1574) összehívó országgyűlést tartanak Varsóban, melyre minden vajdaság küldje el a maga követeit.

A gyűlésben újra két párt alakult meg. Az egyik nem vette tudomásul a király szökését, sőt előnyösnek tartotta az országra nézve, hogy Henrik a francia trónt is elfoglalta. Különösen a főpapok védték e párt álláspontját. A köznemesek azonban a szökést lemondásnak minősítvén kimondták az interregnumot és új választás kitűzését sürgették. A senatorok nem tudtak többséget szerezni, azért a köznemesség akaratát emelték határozattá. Az országgyűlés folyamán bemutatkoztak a külföldi követek. Miksa óvakodott az elhamarkodástól, nem küldött követeket.

¹⁷ Szádeczky : A Habsburg-ház lengyel törékvése a XVI. sz. 1—7. l.

Dudics András — a ki mint a császár titkárja és követe élt Lengyelországban 1567-ben történt házassága és hitehagyása

94. ERNŐ FÜHERCZEG.

óta — egyengette a párt útját és ura nevében tiltakozott a vád ellen, hogy a király szökésében része van. A svéd király követe

az ország tartozásainak megfizetését sürgette, a czár embere pedig egyesekkel alkudozott ura megválasztása érdekében. A szultán követe, Achmet csasz két dolgot intézett el. Ura nevében intette a rendeket, hogy tartózkodjanak a moldvai kérdés elmergesítésétől (ahova néhány lengyel nemes rablási szándékkal betört), Mehemed fővezér pedig Kostka sandomiri vajdát, a svéd királyt és Báthory István erdélyi fejedelmet ajánlotta a királyságra.¹⁸ Báthoryt utolsó helyen említi, de a kitüntető jelzők mutatják, hogy őt óhajtja a trónon látni: a szultán hű embere, becsületessége és okossága által tündöklő férfiú, bölcs és derék uralkodó.¹⁹ A köznemesek akaratának kifolyásaként levelet küldtek Henriknek; ha 1575 május 12-ikéig nem tér vissza Lengyelországba, megtartják a királyválasztó országgyűlést.

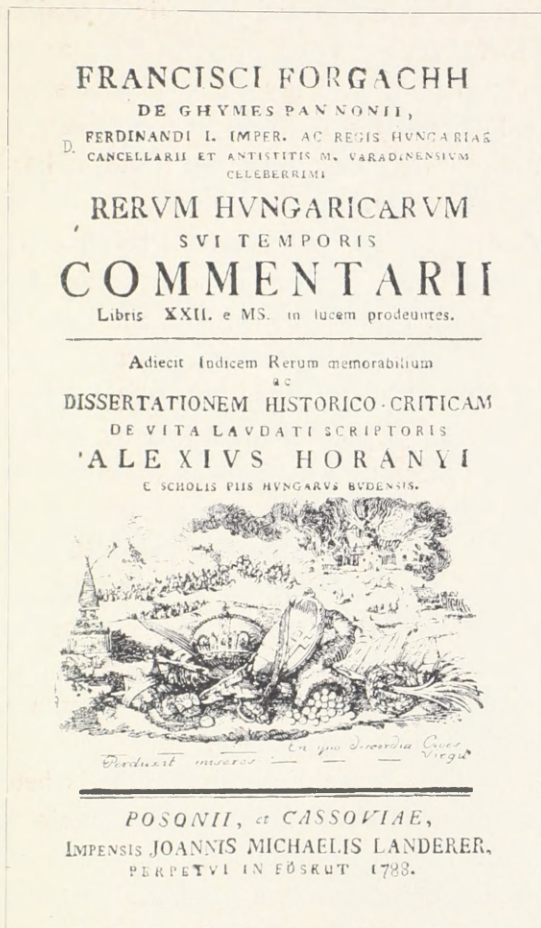
Az osztrák párt gyöngesége és bukása kettőn fordult meg: Miksa nem fogott a megfelelő gyorsasággal a dologhoz, továbbá, hogy az udvar nem tudott kellő pénzmennyiséget előállítani. A lengyel pénztár hiányát kellett volna fedeznie, megvesztegetni a hangadó főurakat és haderőt szervezni a párt támogatására, — ez volt Dudics terve. Mindennek véghezvivésére pénz kellett volna, több, mint a mennyit a bécsi udvar adni tudott. Ez a kényes kérdés egyenetlenséget támasztott egyrészt a csalódott főurak és a vesztegetést végző császári követek, másrészt ezek és az udvar között. Hozzájárult még az is, hogy a megválasztandó személyére nézve sem tudtak megegyezni. A császár Ernő főherceget ajánlotta, de a lengyelek fiatal kora, részint Spanyolországban lefolyt neveltetése miatt nem láttak szívesen. Ferdinand főherczeg jelölésével pedig Miksa nem rokonszenvezett.

A ferrarai herceget (II. Alfonzot) mesés hirben álló gazdagsága tette jelöltté. Tetemes pénz küldése mellett a szultánhoz fordult támogatásért, de a porta megmaradt jelöltjei mellett. III. János svéd királynak tekintélyesebb pártja volt az első választásnál, mint most. Bár előnyös lett volna a két ország

¹⁸ Amurát levele is hasonlót ír. 1575 szept. 30. — A Tört. Biz. oklevél másolatai.

¹⁹ Szádeczky: Báthory I. 77. l.

egyesítése az orosz hatalom ellen, nem volt reménye a királyságra szűk anyagi helyzete miatt. Követe sem egyengette elég tapintatossággal a jelöltség útját. — Az ország legszegényebb választóit a csár akaratereje és hatalma nyerte meg, ennek meg-

95. FORGÁCH MŰVÉNEK CZÍMLAPJA.

választása mellett kardoskodtak. Iván csár azonban várta, hogy a királyság elfogadására kérjék, a helyett, hogy ő tett volna érte valamit. Erőszakos foglalásai miatt Livóniában éppen nem volt népszerű jelölt. Legnépszerűbb pártnak az látszott, mely

nemzeti király választását sürgette (piastok). A nemzet és uralkodója közötti szoros viszonyból kiindulva olyat óhajtottak látni a királyi széken, a ki ismeri népe intézményeit, tiszteli törvényeit, megérti szellemét. Ilyet azonban saját főuraik között nem találhattak, egy sem akadt, a ki társai fölött kiváló tulajdonsága által tűnt volna ki. A tiszta választás sürgetése főleg az osztrák párt vesztegetése ellen irányult. Nagy baj volt az országra, hogy a megválasztandó személyét illetőleg ez a párt nem tudott megegyezni, bár dicséretére válik, hogy egyetértéssel küzdött Miksa megválasztása ellen. Gyakran hivatkoztak a németek gögjére, a magyar és cseh alkotmány fenyegetett helyzetére.

Legkevésbé szervezett volt a Báthory pártja. Henrik megválasztását örömmel fogadta a fejedelem, sőt nagy terv gondolata villant meg agyában. Egyesíteni akarta Lengyelországot francia-török és erdélyi szövetségben, hogy nagyobb tekintéllyel lépjenek fel Miksa törekvései és az orosz erőszakos hódításai ellen. Tanácsosai hozzájárultak a szándékhoz, melynek megvalósítására Forgách Ferencz útnak indult 1573. december 20-ika táján Krakóba. Jól fel volt szerelve ajándékokkal a francia udvar részére, mert útjának főczélja a szövetség létrehozására Páris volt. Valami Zabolszky nevű császári emberrel indult el Erdélyből. Kassán vált el tőle, ott betért Rueberhez és elmondta neki Forgách útjának célját és nagy fontosságát, a mit Rueber viszont sietett Miksának megjelenteni.²⁰

Útközben óhajtott volna Forgách Egerbe is betérni Simon bátyja látogatására, de sietnie kellett Lengyelország felé; a hova a következő év (1574) legelején érkezett. Jelen volt Henrik bevonulásán, megkoronázásánál, s hatalmas beszéddel üdvözölte az új lengyel királyt. A megválasztott személyében ő is csalódott. Lengyelországi tartózkodásának harmadik hónapjában még mindig a kezdetnél állott. Márczius első napján írta Simon bátyjának, hogy a király szándéka felől még most sincs tisztában. Nem tudni, megy-e az orosz ellen? Nagyon fiatal s éppen

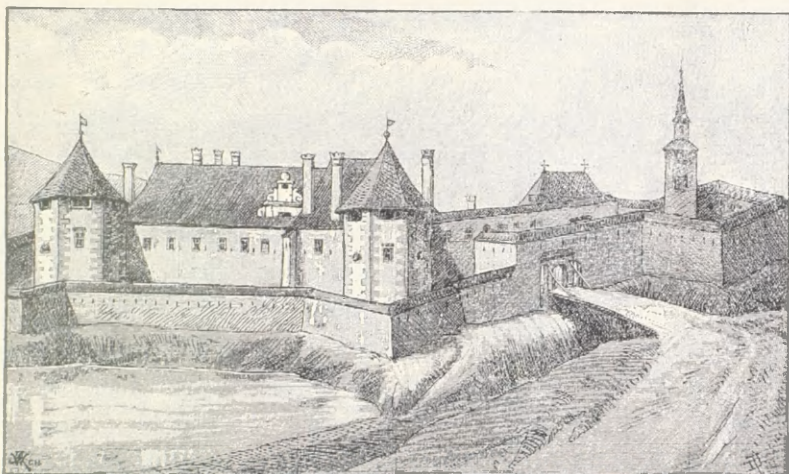
²⁰ E. O. E. II. 438. I.

Nos Stephanus Bathory de Somlyo Vainoda Transsilvanicus et Siculorum Comes &c. Memoranda
 communem tenorem prout significantis quibus expressis Universis quod cum generosus Magnificus Dominus
 Franciscus Forgachy de Gyimes Cancellarius Consilii et consanguineus noster curandae adversae Valen-
 tudinis suae causa in Italiam proficisci secum statisset, ac tempore sui discessus Universae bona et iura
 sua possessionaria, Oppidum Vidro et Castellum Colosmonstor cum totalibus possessionibus Bathory, Kaianto
 Cijbanc Bogertulke et Jegerjers in Comitatu Colosim, ac item totales possessiones suas possessionarias in
 possessionibus Prozy et curia nobilitarij ibidem habit, item Eggyed et Samson, in Comitatu Bihorum
 existim habit, simul cum censibus suis redditibus, Utilitatibusque et pertinentiis quibuscumque, tam praesentibus
 quam futuris, in manum singularum tutelam et protectionem liberamque administrationem, multis precibus
 et obsecrationibus commendasset, Quandoquidem proprio more, sponteque et libere, maiore confusus erga
 se benevolentia id fecit: Nos quoque ipsius postulationem benignè exaudita et fauente admissa
 praemissorum Universorum bonorum suorum, infra tempus absentiae suae, peculiari cura, tutela et dispo-
 sitione, administrationeque in nos suscipientes, Asserimus, de eorundem bonorum iusto et ordinario
 pronuntio, quocumque ita per nos ipsi Dominus Franciscus Forgachy in absentia sua, ex benigna voluntate
 sua, et in singulorum maiore erga se fauore et benevolentiam agnoscere possit,
 Salua insuper proprietate eorundem bonorum sibi tempore absentiae suae reservata, Datum
 Albe Juliae Prima die Mensis Octobris Anno Dni Milleesimo Cingentesimo Septuagesimo Quinto.

Stephanus Bathory
 de Somlyo.

ezért a főurak kormányoznak majd helyette, bár ezek nagyban fenik késüket a muszka ellen. Az ország egyébként felfordult állapotban van, — «úgy vadnak most is is mint az ebek: ki német párt, s ki franczus párt most is: ez fractio igen regál köztök.» — A könnyű vérű franczia csakugyan minden vállalat megkísérlése nélkül élte le napjait, míg szégyenteljes futásával koronázta be rövid királyságát.

A dolog ilyen előre nem látott fordulataival Forgách küldetésének lényeges része megváltozott. Báthory lemondott nagyszabású tervéről. Figyelmét a sötét felhővel tornyosuló hazai

96. A KERELÓSZENTPÁLI KASTÉLY.

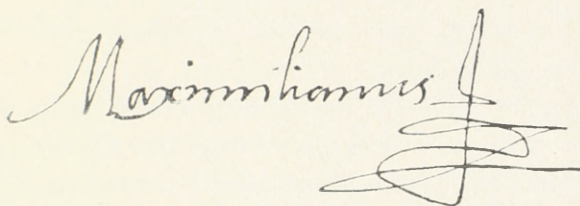
viszonyok mellett a lengyel dolgok is lekötötték, éppen nem volt előtte közönyös, vajjon az osztrák uralom nyer-e befogadtatást Lengyelországban vagy sem? Tudta, hogy a bécsi urak nem tudják neki megbocsátani a fejedelmi címet, meg Erdély különválásába sem tudnak belenyugodni. Forgách tehát Lengyelországban maradt, hogy urát mindenről értesitse. Az udvar viszont nem jó szemmel nézte Forgách jelenlétét a lengyel eseményeknél, meghagyta Dudicsnak, hogy kísérje figyelemmel az erdélyi vajda követének minden lépését. Lengyelországból pedig volt elég tudósítani való. Békés Miksa beleegyezését

kinyerve, Krakóból Kassára ment, onnan tekintélyes sereg élén Erdélybe. Június 28-ikán Tordát tette székhelyévé. Báthory gyorsan toborzott sereget, kis csapata július 7-ikén már fel volt állítva csatarendbe. Az ismeretes csatát kilencz nap múlva Szentpálnál vívták, melyben Békés napja végső sugarait árasztotta szét. Aztán örökre letűnt. A lázadó vezér néhányadmagával alig tudott menekülni. Sorsa bujdosás, számkivetés és folytonos nélkülözés volt mindaddig, míg Báthory nagylelkűsége fel nem emelte a bűnbánót.

Forgáchnak egyidőre nyoma vész. A legnagyobb valószínűség szerint a nyarat még Lengyelországban töltötte el, megfigyelve az új választás előkészületeit. Báthory nem az az ember volt, a ki könnyen lemondjon terveiről. Henrik távozása után arra irányult törekvése, hogy a franczia király támogatását kérje ki saját jelöltsége érdekében, mely célból régebben felmerült házassági szándékát egy franczia hercegnővel megújította. Ezt a követséget Forgách vezette, más alkalmas ember nem volt az udvarban. Eredeti küldetésének célja is ez volt, a szükséges megbízatás mellett az ajándékok is megvoltak.

A követség nem járt határozott eredménnyel. Henrik elvult foglalva saját országa ügyeivel, a lengyel főurak pedig nem adtak volna pártfogására semmit, még ha érvényesíteni akarja is. A házassági szándékból sem lett semmi, mivel a lengyelek Báthory megválasztásának egyéb föltételei közé Jagello Annával történendő egybekelését is fölvették. Forgách tehát visszatért nagy útjából, melyről emlékeink még eddig nem kerültek elő. Visszatérése 1575 tavaszán történt. Az útirányról sem vagyunk tájékozva. Lehet, hogy Lengyelországon keresztül tért vissza Erdélybe, az is meglehet, hogy egyenes úton vagy a szokottabb kereskedelmi útirányban, Velenczét és Páduát érintve. Annyi bizonyos, hogy az év nyarán már otthon volt, továbbá, hogy egészségi állapota nem volt kedvező. A hosszú téli utazás, a mellett előrehaladt gyomorbaja megrendítették egészségét, mely kényszerítette, hogy pihenésre gondoljon.

Aligha követte Báthoryt a szentpáli csatába, az országgyűlésen sem találjuk nyomát szereplésének, valószínűleg birtokán pihente ki fáradozásait. Báthory részvétellel volt iránta, többször érdeklődött állapota felől. A lengyelországi dolgokra új követet küldött ki Blandrata személyében, majd az év vége felé alkanczellárját, Berzeviczy Mártont, hogy mint teljhatalmú megbízottja működjék trónrajutása érdekében. Báthory jelöltsége mindeddig nem látszott komolynak és Miksa hívei csodával határosnak mondják, ha Báthory lesz a lengyel király. A csoda megtörtént. Miksát december 12-ikén, Báthoryt 14-ikén kiáltották ki lengyel királylyá. A kettős választás sorsát Báthory erélye és gyors fellépése döntötte el. Miksa a teendőkről gondolkozott, mikor Báthory délczeg magyar kísérete élén már útban volt Lengyel-

95. MIKSA MAGYAR KIRÁLY NÉVALÁÍRÁSA.

ország felé, melynek trónját a nép örömrivalgása és az osztrák párt ámulata között elfoglalta. Új fény derült Lengyelországra, a választott király nagysága új kort nyitott meg. Az öröm árja zúgott át a nagy országon és Erdélyen. Mindenki örült, mert Báthory megválasztása Nagy Lajos emlékét újította fel. Fájó szívvel búcsúztak el tőle honfitársai, midőn megvált fejedelemségétől, másrészt öröm fogta el lelküket . . . «tisztünk szerint az hatalmas Istennek hálát adunk, ki az szegény magyar nemzetnek utolsó reménységében ezt engedte érni és látni, hogy az ő véreből királyt idegen nemzetek előtt is lásson, és minthogy ennekelőtte való időkben az erdélyországi vajdákból főfő tisztekre és királyságokra vitt, azonképen ezt az posteritásra maradandó dicséretet most is ennek az földnek engedte látni és érni», — mondják a medgyesi országgyűlésen (1576 január 28.).

Forgáchnak megvolt a nagy öröme, nagyrabecsült urát Lengyelország trónján látta. A megválasztás híre azonban már nem találta őt Erdélyben. Folyton súlyosbodó baja miatt nem érezte jól magát a hegyes-völgyes Erdélyben. Levelezett ugyan még mindig a politikusokkal, barátaival, Dudics még októberben is említést tesz a Forgáchhoz írott levelekről,²¹ de a nyilvános élettől vissza kellett vonulnia. Betegsége közben támadt az a gondolata, hogy talán jobb lesz neki Itália szelidebb éghajlata, melege, melytől már akkor is sokan reméltek gyógyulást. Gondolatát a nála megszokott gyorsaságban követte az elhatározás, ezt pedig a tett. Azt is remélte, hogy a csendes visszavonultságban majd többet dolgozhatik munkáján, melylyel az utóbbi idők sokszoros elfoglaltsága miatt alig ért rá foglalkozni. A Dél tiszta ege, szelid éghajlata és nyugalma nagyon alkalmasnak ígérkezett az utolsó simítás megadására. Mindenekelőtt az utazás előkészületeihez fogott.

Első sorban Báthoryt nyerte meg szándékának, a ki beleegyezésén kívül azt is megígérte, hogy távollétében gondozza ügyeit. Minthogy utazása pénzbe került, erről is gondoskodnia kellett. A fejedelem engedélyével és annak jelenlétében szeptember 27-ikén Limba nevű birtokát Berzeviczy Márton alkanczellárnak adta el örök áron 700 forintért. Úgy látszik, nem sok hasznot hajtott neki a birtok, jónak látta tuladni rajta. Lakóinak többsége oláh nemzetiségű volt. A többi birtokát Báthory védelmébe ajánlotta. A fejedelem szívesen teljesítette Forgáchnak többször megújított kérését, Forgách visszatéréséig a birtokok gondozását elvállalta. Október első napján állította ki elhatározásáról az oklevelet, mely szerint Forgách Kolozsmonostor és a hozzátartozó részek, Diószeg, Egyed és Sámson biharmegyei birtokainak személyes felügyeletét elvállalta. A fejedelem jóindulatának tanújele volt az is, hogy szeptember 24-ikén írt Mocenigo Alajos dogenak (a kinek főnnhatósága alá tartozott

²¹ Szádeczky: Báthory, 178. l.

Pádua), hogy egészségének helyreállítása céljából Páduába menendő rokonát, Forgách Ferenczet vegye pártfogásába.²² Családi birtokait pedig Gyulaffynak adta árendába.

Az ős hátralevő néhány napját az út előkészületeivel, búcsúzással töltötte el. A fejedelmi levéltárból kikereszte a műve kibővítéséhez szükségesnek vélt okleveleket, melyeket Báthory szívesen bocsátott rendelkezésére. Miután anyagi és szellemi ügyeit elrendezte, nem jó egészségben, de a felgyógyulás reményével, október vége felé elhagyta Erdélyt. Október 20-án már távol volt Erdélytől. Báthory bizonyos összeget (3335 tallért) Blandratának küldött el Varsóba, hogy onnan küldje el Forgách után.²³ Negyven éves volt ekkor, maga, de mások se hitték, hogy nem látja többé hazáját.

A rendes útírány szerint Oláhországon és Velenczén át ment Páduába, ifjú életének helyére, a honnan olyan szép tudományos készültséggel, annyi nemes törekvéssel s jóért lelkesülni tudó akarattal ment hazájába. Most oda vágyott vissza. Szíve gazdag tapasztalatokkal volt tele, lelki szemei előtt államférfiúi pályájának keserű és fölemelő mozzanatai újultak meg. Lelke erős volt még, munkáját befejezni ment az idegenbe, hogy nevéhez méltó alakban adhassa át az utókornak. Teste azonban erőtlen volt, hosszú betegsége átment kedélyére is, mely sötét kezdett lenni, mint a nagy lelkeké általában, a kik hiába küzdenek testük tehetetlensége ellen. Nem a csalódás érzete volt ez, hanem lelkének elégedetlensége, mely nem elégedett meg az addig elért eredményekkel, a befutott út emlékeivel.

Betegén ért Páduába. Az út hegyes vidékeken vezetett keresztül, a kocsin való utazás nem volt kellemes, s az időjárás is változó a hegyes vidékeken, különösen ősztőlja felé. Megérkezése után rövid időre az a hír terjedt el, hogy már meg is halt. Testvérei tudakozódtak Báthorynál, hogy mi igaz a dologban. A fejedelem megnyugtatta őket (november 14-ikén), hogy

²² A Tört. Bizottság oklevélmásolata.

²³ Pray: Ep. Proc. III. 202. I.

Erdélyből békével ment el, minden holmiját elvitte, de a hír valóságát semmi sem erősítette meg.

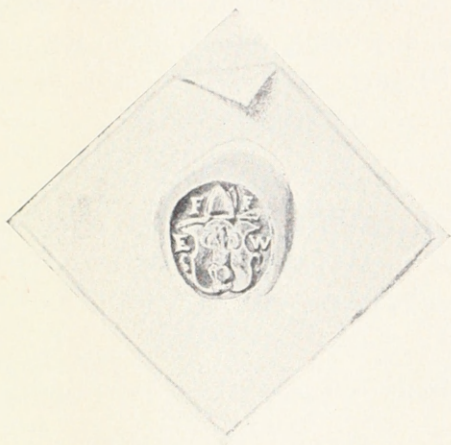
Forgách csakugyan élt még. Magánházban bérelt lakást, pénzét az állami kincstárba helyezte el. Házi orvosa Fincius János nevű olasz volt, valószínűleg régi ismerőse. Forgách maga is sokszor volt nála, sőt úgy látszik, hogy időnként hosszabb ideig is tartózkodott orvosa házában. Látszatra meg is hozta a jobbulást a város szelid éghajlata, a nyugalom és a rendes orvosi kezelés. 1576 január közepén (18-ikán) levelet írt a fejedelemhez. Vidámsága úgy látszik, újra visszatért. Útközben betért Zádorba — írja Báthorynak -- hogy Olasz Mátyást rábirja, hogy a fejedelem szolgálatába álljon. Ez nagy nyelvismerettel bírt, a mellett eszes és becsületes ember hírében állott, a fejedelem azért óhajtotta a portához követnek küldeni. Egyéb ügyekre nézve is ajánlja szolgálatját. Szívesen segédkezik jó napolyi lovak beszerzésében és a drágakövek értékesítésében. — «Jobb is pedig Fejedelmednek afféle köveknek jó részét pénzzé tenni, holott akképpen csak heába állanak és semmi hasznot nem hoznak, annakfelette ezután csak Isten tudja ki kezébe kelhetnének.» — Az ezüstműveket és pohárszékeket is el lehet készíttetni, ő majd felügyel a munkára.²⁴

E levél az utolsó írott emlékünkn Forgách Ferencztől. Az év lassú hervadásban telt el. A halál lehelletét nem melegítette fel Itália meleg éghajlata, a természet haldokló erőit nem hozták helyre a Dél ragyogó napsugarai. Forgách érezte, hogy életéből már nem sok van hátra. Szelid megnyugvás költözött lelkébe, mely beletörődött az elköltözés gondolatába. Az őszi életének utolsó ősze volt, a tavasz sugarai már nem találták életben. Mielőtt lelke elvesztette volna fogékonyságát, megírta végrendeletét. A családi házból elhozott kincseket és egyéb tárgyakat, pénzét és értékesebb holmiját testvéreinek hagyta. Még eltávozása előtt mondta nekik, ha valami emberi dolog történnék

²⁴ Szádeczky: Báthory I. 361—362. l.

vele, vegyék mindenét magukhoz. Nemes hangon emlékeznek meg róla, midőn a dogetól hagyatéka kiadását kérik. — «Nem osztzkodtunk meg soha, mindenünk közös volt, tehát a hagyaték törvényes örökösei vagyunk.» — Ingóságainak egy részét házigazdájának adta, a többit pedig cselédeinek.

A telet ágyban töltötte el, melyet el nem hagyhatott többé. Sokan azt hitték, hogy már nem él. Erdélyben 1575-öt tartották halála évének,²⁵ míg mások a következő évet. Forgách még élt, s 1577 elejét is megérte. Hosszú betegsége nehezen oltotta ki

98. FORGÁCH FERENCZ PECSÉTJE.

erős lelkének lángját, a mely már alig égett. Életének bevégeződését Imre öcscsének naptárjegyzetei őrizték meg számunkra.

Sok viszontagság után végre Forgách is megnyerte a pihenést. Idegen földön talált nyugvóhelyet, ott, a honnan ifjú szárnyakkal kiszállt élete útjára. Utolsó napjaiban kibékült egészen Istennel, paptársai őszinte részvéttel állták körül hideg testét, melyet a jezsuiták templomában tettek el nyugvó helyére.

Még az év folyamán megindult testvérei és Báthory részéről a tárgyalás, hogy a velencei kormány Forgách hagyatékát

²⁵ Történelmi Tár 1880. 643. l.

kiadja. Forgách Simon, Pál és Imre nevében február 26-ikán már indultak követek: Frank Jeromos és Komjáthy János, hogy az elhunyt testvér örökségét átvegyék. 6000 tallér volt készpénzben, melyhez ingóságai csatlakoztak. Igénybe vették Rudolf császár (augusztus 18-ikán) és Ferdinánd főherczeg (szeptember 7-ikén) közbenjárását is, a kik ügyükben írtak a dogenak. Minthogy Forgách házigazdája már egyetmást a temetés után mindjárt eltulajdonított, sőt csekély áron eladott, kéri a doget, hogy ejtse módját az eladott dolgok visszaszerzésének, melyek elhunyt testvérek emlékei. Csekélyebb értékű dolgokat szívesen átengednek neki, de a többit, valamint a Finctius orvosnál levőket a végrendelet teljesítése érdekében a maguk számára kéri.

Anno 1577.
 XIX. January Dominus Franciscus Forgach de Gyemes
 frater nobilis germanus carissimus reddidit
 amantem pie domino creatori suo. Padreve.
 celebr.

99. FORGÁCH IMRE FÖLJEGYZÉSE FORGÁCH FERENCZ HALÁLÁRÓL.

Másrészről Báthory István indította meg a tárgyalást. Június 23-ikán Lengyelföldről írt levelet Mocenigo Alajos dogenak, majd a páduai kormányzónak (június 24-ikén), hogy a Forgách hagyatékában levő állami iratokat küldjék neki vissza. Forgách az ő megbízásából Magyarország történetét írta meg, munkájának befejezése céljából több fontos levelet vitt el Erdélyből, a melyek átvételére Zamojski János nevű titkárát küldte Báthory. A lengyel király kérését az olasz hatóság szívesen teljesítette, az iratokat átadták követének. Báthory gondoskodott Forgách utódáról is, ez volt a már 1573 óta udvarában tartózkodó Brutus, a kit Forgách kérésére hívott volt Erdélybe. Brutus átvette az elhunyt történetíró szellemi hagyatékát, a mű kéziratából is kapott egy példányt. Az oklevelek s a becses kézirat

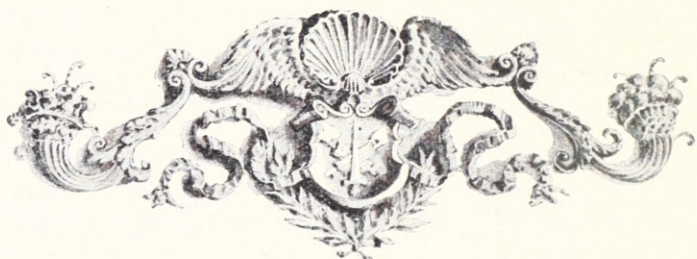
azonban elvesztek, a Báthory halálát követő zavarok alig hagytak meg belőlük valamit.

Ez a magyar Tacitus vázlatos élettörténete. Magyar föld szülte, dél nevelte, a hazának élt s megnyugvást délen talált. Ha az utókor művét olvassa, emlékezzék meg a sok viszontagságot élt történetiróról, s ha útja Páduán vezet keresztül, keresse fel honfitársa hamvait. — Ennyit az államférfi és történetíró megérdemel.²⁶

²⁶ *Forgách Ferencz itineráriuma:*

- 1535. Buda.
- 1553—1555. Pádua. Frankl: Hazai és külf. iskolázás, 273. l.
- 1556. elején. Bécs. Forgách, 156. l.
- 1558. július 24., 29. Bécs. Ribini: Memorabilia Aug. Conf. I. 130—132. l.
- 1558. december 2. Lincz. Katona, XXIII. 99. l.
- 1559. május 30. Augsburg. Katona, XXIII. 284. l., Tört. Tár, 1899. 39. l.
- 1559. november 18. Bécs. Tört. Tár, 1881.
- 1559. november 30. Bécs. Forgách-levéltár a M. N. Muz.
- 1560. márczius 18. Bécs. Tört. Tár, 1881. 690. l.
- 1560. április 10. Bécs. Katona, XXIII. 403. l.
- 1560. július 20. Bécs. Divatcsarnok, 1854.
- 1561. július 11. Bécs. Toldy bevezetése.
- 1562. január 1. Prága. Horányi bevezetése.
- 1562. márczius 12. Prága. Toldy bevezetése 548. l.
- 1562. december 28. Antwerpen. Tört. Tár, 1881, 784. l.
- 1563. június 6. Innsbruck. Kovachich: Suppl. ad Vestigia, 251. l.
- 1563. július 16. Bécs. Tört. Lapok, 1875. 842. l.
- 1563. július 21. Bécs. Forgách levéltár.
- 1563. november 15. Pozsony. Géresi: Károlyi cs. okl. III. k. M. O. E. IV. 430. l.
- 1566. december 2. Pozsony. Toldy bevezetése.
- 1567. június. Pozsony M. O. E. V. 80. l.
- 1568. május 21. Padua. Századok, 1875. 675. l.
- 1568. végén Erdély. Giovanni jelentése 1569. január 11. az Akad. Tört. Bizotts.
- 1570. január 1. Medgyes. E. O. E. II. 277. l.
- 1570. május—szeptember. Komjáti. Fabó: Monum. Evang. Conf. III. 98—100. l.
- 1571. január 6. Székely-Vásárhely. E. O. E. II. k. 280. l.
- 1571. április 1. Gyulafehérvár. E. O. E. II. 284—385. l.

1571. szeptember 17. Gyulafehérvár. M. N. Muz. törzsanyaga.
1572. augusztus 10. Gyulafehérvár. M. N. Muz. törzsanyaga.
1573. december. Kassa, Krakó, Páris ? E. O. E. II. 438. l.
1574. márczius 1. Krakó. Toldy, 550—551. l.
1575. november. Zádor, Pádua. Szádeczky : Báthory lengyel kir. 361—362. l.
1576. január 18. Pádua.
1577. január 19. † Páduában.

100. ZÁRÓ-DÍSZ XVI. SZÁZADBELI NYOMTATVÁNYRÓL.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

IV. PIUS PÁPÁNAK FORGÁCH FERENCZET A VÁRADI PÜSPÖKSÉGBEN MEGERŐSÍTŐ BULLÁJA.

1560. JÚLIUS 17.

(Az 52. lapon.)

Pius *episcopus* servus servorum dei. — Dilecto filio Francisco Forgach Electo Varadiensi *salutem*, et apostolicam *benedictionem*. Apostolatus officium meritis licet imparibus nobis ex alto commissum, quo *ecclesiarum* omnium regimini divina dispositione presidemus utiliter exequi coadjuvante *domino* cupientes solliciti corde reddimur et solertes, ut cum de *ecclesiarum* *ipsarum* regiminibus agitur committendis tales eis in pastores preficere studeamus, qui populum sue cure commissum sciant non solum doctrina verbi, sed etiam exemplo boni operis informare, commissasque sibi *ecclesias* in statu pacifico et tranquillo velint et valeant, auctore *domino*, salubriter regere, et feliciter gubernare. Dudum siquidem provisiones *ecclesiarum* omnium tunc vacantium, et in antea vacaturarum ordinationi et dispositioni *nostre* reservavimus; decernentes extunc irritum et inane, si secus super hiis per quoscunque, quavis *auctoritate*, scienter vel ignoranter contingeret attemperari. Postmodum vero *ecclesia* Varadiensis, cui bone memorie Mathias *Episcopus* Varadiensis dum viveret presidebat, per obitum ejusdem Mathie *Episcopi*, qui extra Romanam Curiam debitum nature persoluit, pastoris solatio destituta. Nos vocatione *hujusmodi* e fidedignis *relationibus* intellecta, ad provisionem ejusdem *ecclesie* celerem et felicem, de qua nullus preter nos hac vice se intromittere potuit, sive potest, reservatione et Decreto obsistentibus supradictis ne *ecclesia* ipsa longe Vacationis exponatur incommodis, paternis et sollicitis studiis intendentes, post deliberationem, quam de preficiendo eidem *ecclesie* personam utilem et etiam fructuosam, cum *fratribus*

nostris habuimus diligentem. Demum ad te *presbyterum* Nitriensis seu alterius *diocesis* de legitimo *matrimonio* procreatum, et in etate legitima constitutum, pro quo Charissimus in Christo filius noster Ferdinandus Vngarie Rex Illustris in Imperatorem Electus, nobis ad hoc per suas *litteras* supplicavit, et cui apud nos de *litterarum* scientia, vite munditia, honestate *morum*, *spiritualium* providentia et *temporalium* circumspeditione, aliisque multiplicium virtutum donis, fidedigna testimonia perhibentur, direximus oculos *nostrae* mentis. Quibus omnibus debita meditatione pensatis, Te a quibusvis *excommunicationis*, suspensionis et interdicti, aliisque *ecclesiasticis* sententiis, censuris et penis a iure vel ab *hodie* quavis occasione vel causa latis, si quibus *quomodolibet* innodatus existis, ad effectum *presentium* duntaxat, consequendum, *harum* serie absoluentes, et absolutum fore censentes; de persona tua nobis et *fratribus* ipsis, ob tuorum exigentiam *meritorum* accepta eidem *ecclesie*, de eorumdem *fratrum* consilio, *apostolica* auctoritate provideamus, teque illi in *Episcopum* preficimus et Pastorem, curam et administrationem ipsius *ecclesie* tibi in *spiritualibus* et *temporalibus* plenarie committendo, in illo, qui dat *gratias* et largitur premia, confidentes, quod dirigente *domino* actus tuos, praefata *ecclesia*, sub tuo felici regimine regetur utiliter, et prospere dirigetur, ac grata in eisdem *spiritualibus* et *temporalibus* suscipiet incrementa. Quocirca discretioni tue per *apostolica* scripta mandamus, quatenus impositum tibi a *domino* onus regiminis et administrationis dicte *ecclesie* prompta devotione suscipiens, curam et administrationem predictas sic exercere studeas sollicite, fideliter et prudenter, quod *ecclesia* ipsa gubernatori provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam, tuque preter eterne retributionis premium *nostram* et *apostolice* sedis benedictionem et *gratiam* exinde uberius consequi merearis. Necnon dilectis filiis *Capitulo* et Vasallis dicte *ecclesie* ac Clero et Populo civitatis et *diocesis* Varadiensis, ut *Capitulum* tibi tanquam patri et pastori *animarum* suarum humiliter intendentes exhibeant tibi obedientiam et reverentiam debitas et devotas, ac clerus te pro *nostra* et sedis predictae reverentia benigne recipientes et honorifice pertractantes, tua salubria monita et mandata suspiciant humiliter, et efficaciter adimplere procurent. Populus vero te tanquam patrem et pastorem *animarum* suarum devote suscipientes et debita honorificentia prosequentes, tuis monitis et mandatis salubribus humiliter intendant ita, quod tu in eos et devotionis filios, et ipsi in te per quonsequens patrem benevolum invenisse, gaudeatis. Vasalli autem prefati te debito honore prosequentes, tibi fidelitatem solitam nec non consueta servitia et iura tibi

ab eis debita integre exhibere procurent. Alioquin *sententiam* sive penam quam respective in rebellés tuleris seu statueris, ratam habebimus et faciemus auctore *domino* usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Rogamus quoque et hortamur antea dictum Ferdinandum Regem, ac Venerabilem fratrem nostrum Archiepiscopum Colocensem, ipsi Archiepiscopo per eadem scripta mandantes, *quatenus* te et prefatam ecclesiam dicti Archiepiscopi suffraganeam habentes pro nostra, et prefate sedis reverentia, propensius commendatos, in ampliandis et conservandis Juribus suis, sic te benigni favoris auxilio prosequantur, quod tu eorum fultus presidio in commisso tibi cure pastoralis officio possis deo propitio prosperari, ac eidem Ferdinando Regi a Deo perennis vite premium, et a nobis condigna proveniat actio *gratiarum* ipseque Archiepiscopus proinde divinam misericordiam, ac nostram et ejusdem sedis benedictionem et gratiam uberius valeat promereri. Preterea ad ea, que ad tue commoditatis augmentum cedere valeant, favorabiliter intendentes, Tibi, ut a quocunque malueris catholico antistite gratiam et consecrationem dicte sedis habente, accitis et in hoc sibi assistantibus Duobus vel Tribus aliis catholicis Episcopis similes gratiam et consecrationem habentibus, munus consecrationis recipere valeas, ac eidem Antistiti, ut recepto prius per eum a te nostro, et Romane ecclesie nomine fidelitatis debite solito iuramento, juxta formam presentibus annotatam, munus predictum auctoritate nostra impendere licite tibi possit, plenam et liberam auctoritatem predicta tenore presentium concedimus facultatem. Et insuper ut statum tuum juxta pontificalis dignitatis exigentiam, decentius tenere valeas, motu proprio, non ad tuam, vel alterius pro te nobis super hoc oblate petitionis instantiam, sed de nostra mera liberalitate Tecum, ut etiam, postquam in vim provisionis et perfectionis predictarum pacificam possessionem, seu quasi regiminis et administrationis dicte ecclesie ac illius bonorum seu majoris partis eorum assecutus fueris et munus predictum susceperis, Monasterium, Abbatiam nuncupatum de Porno sancti Benedicti vel alterius ordinis, Jauriensis, vel alterius diocesis, quod ut accepimus ex concessione apostolica in commendam obtines, et cujus fructus, redditus et proventus Centum ducatorum auri de Camera secundum communem estimationalem valorem annum, ut etiam accepimus, non excedunt, ut prius quoad vixeris, etiam una cum dicta ecclesia quamdiu illi prefueris, retinere libere et licite valeas. Generalis Concilii et aliis constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac Monasterii et ordinis predictorum iuramento confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, et consuetudinibus, ceterisque

contrariis nequaquam obstantibus dicta auctoritate tenore *presentium* de *specialis* dono *gratie* dispensamus. Decernentes propterea commendam *hujusmodi* non cessare, irritum quoque et inane si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemperari. Volumus autem, quod in dicto Monasterio divinus cultus et solitus Monachorum et ministrorum numerus nullatenus minuatur, sed ejus ac dilectorum filiorum illius Conventus congrue supportentur onera consueta. Et insuper etiam volumus, et eadem auctoritate statuimus et decernimus, quod si non recepto a te per ipsum Antistitem predicto Juramento idem Antistes munus ipsum tibi impendere et tu illud suscipere presumpseritis, dictus Antistes et pontificalis officii exercitio, et tam ipse, quam tu ab administratione tam spiritualium quam temporalium ecclesiarum vestrarum suspensi sitis eo ipso. Ac etiam volumus quod formam *hujusmodi* Juramenti a te tunc prestiti, nobis de verbo ad verbum per tuas patentes litteras, tuo sigillo munitas, per proprium nuncium quanto citius destinare procures. Quodque per hoc prefato Archiepiscopo nullum inposterum prejudicium generetur. Forma autem Juramenti per te prestandi talis est: Ego Franciscus Electus Varadiensis ab hac hora, ut antea fidelis et obediens ero beato Petro, sancteque apostolice Romane ecclesie ac domino nostro domino Pio Pape III. suisque successoribus canonice intransibis. Non ero in consilio, consensu vel facto, ut vitam perdant, aut membrum, seu capiantur, aut in eos manus violenter quomodolibet ingerantur, vel injurie aliquae inferantur quovis quesito colore. Consilium vero quod mihi credituri sunt, per se aut Nuncios, seu litteras ad eorum damnum me sciente nemini pandam. Papatum Romanum et Regalia sancti Petri adjutor eis ero ad retinendum, et defendendum contra omnem hominem. Legatum apostolice sedis in eundo, et redeundo, honorifice tractabo, et in suis necessitatibus adjuvabo. Jura, honores, privilegia et auctoritatem Romane ecclesie, domini nostri pape, et successorum predictorum conservare, defendere, augere et promovere curabo. Regulas sanctorum patrum decreta ordinationes sententias dispositiones reservationes provisiones et mandata apostolica totis viribus observabo et faciam ab aliis observari. Hereticos, scismaticos et rebelles, domino nostro, et successoribus predictis pro posse persequar et impugnabo. Vocatus ad sinodum veniam, nisi prepeditus fuero canonica prepeditione. Apostolorum limina Romana curia existente citra, singulis annis, ultra vero montes, singulis bienniis visitabo per me aut per meum Nuncium, nisi apostolica absoluar licentia. Possessiones vero ad mensam meam pertinentes non vendam neque donabo, neque impignorabo, neque de novo

infeudabo vel aliquo modo alienabo, etiam cum consensu *Capituli* ecclesie mee, Inconsulto Romano pontifice. Sic me deus adjuvet Et hec sancta dei Evangelia. Datum Rome apud Sanctum Petrum Anno Incarnationis Dominice Millesimo quingentesimo sexagesimo; sextodecimo *Kalendis* Augusti Pontificatus *nostri* Anno primo.

(Eredeti hátyán a gr. Forgách-család levéltárában a Magy. Nemz. Muzeumban. Kiadta *Mocsáry*, Nógrád Vármegye Leir. IV. 148–156. l. és Toldy, LXI–LXVII. l. A szöveg mindkettőnél hibás.)

FORGÁCH ZSIGMOND ÉS PÉTER BIRTOKFELOSZTÓ
OKLEVELÉNEK KEZDŐ SORAI. 1544.

(A 83. lapon.)

Ego Sigismundus Forgacz de gymes ex *praecio* arcis Wgrocz dedi ad manus Petri Forgacz una cum *domina* Anna sorore nostra uxore autem Wolphangi Derenczeny in parva moneta *florenos* 9, maius *florenos* 22.

(M. N. Muz. Forgách-levéltár.)

KENDERESSY ISTVÁN II. MIKSÁHOZ ÍRT LEVELÉNEK VÉGSŐ
SORAI. KASSA, 1569 FEBRUÁR 5.

(A 131. lapon.)

...ad annos longinquos et felices Deus conservet *Maiestatem Vestram*.
Datum Cassoviae 5. Februarii 1569.

Maiestatis Vestrae Caesariae fidelis servitor.

Stephanus Kenderessy.

(Eredetije a M. Nemz. Muzeum levéltárában.)

JÁNOS ZSIGMOND ADOMÁNYLEVELE FORGÁCH FERENCZ
RÉSZÉRE A KOLOZSMONOSTORI APÁTSÁGRÓL. TORDA,

1570 MÁJUS 22.

(A 143. lapon.)

Joannes secundus dei gratia Electus Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Fidelibus *Nostris* Egregiis atque Nobilibus Arendatoribus decimarum *nostrarum*, modernis atque futuris pro tempore constitutis, vel constituendis, Signanter vero Egregio Joanni Chianady Arendatori decimarum *nostrarum* moderno, salutem et *gratiam*. Expositum est *Majestati nostrae*, per Magnificum Franciscum Forgách de Gyimes Consiliarium nostrum nobis sincere dilectum, quemadmodum, cum ob desiderium *sincerae* servitutis *suae*, *nostrae Majestati*, propter quod

et Imperatorem Maximilianum, accepta prius ab ipso gratiosa venia, atque insuper dignitates proventus atque emolumenta, quae habuisset, quaeque habere sperasset, simul cum omni patrimonio relinquere, ab exterisque Regionibus ab nos venire non dubitasset, tum vero ex singulari nostra Regia Clementia nos castellum seu Curiam Abbatialem Colosmonostor vocatam in Comitatu Colosiensi existentem, medio aliarum litterarum nostratum privilegialiter emanatarum, simulcum universis ejus pertinentiis, proventibus, utilitatibus, atque emolumentis, quocumque nomine vocitentur ad idem et eandem spectantibus e manibus nostris Regiis, sibi haeredibusque suis dedissemus, atque contulissemus. In cujus et quorum pacifico usu dominio ultra unius anni evolutionem stetisset et nunc quoque existeret Nihilominus Tu, nescitur unde motus in decimis pertinentiarum eiusdem Castelli seu curiae ipsum molestare attentavisses, vellesque. Supplicavit ergo humiliter Maestati nostrae, ut nos in suis iuribus donacioneque nostra Regia ipsum clementer manu tenere et conservare dignaremur, Quocirca supplicatione eius clementer exaudita, cum nos tam castellum seu curiam Colosmonostor dictam, quaeque proventus, utilitates et emolumenta necnon etiam universas decimas vinorum, frugum et omnium Bladorum ac Apum et Agnellorum, aliorumque omnium quaecumque de iure vel de consuetudine decimari sunt solita, ex eodem oppido sepe dicti castelli seu curiae Colosmonostor aliisque possessionibus ad idem et eandem pertinentibus provenire debentes, eidem Francisco Forgach de Gyemes haeredibusque eius dedisse atque donavisse intelligamus, imo dedimus, damusque atque donamus. Ne ergo etiam futuris temporibus aliquando de praedictis decimis dubitatio ulla exorire possit, Tibi Joannes Chianady aliisque Arendatoribus deincepsque quocumque temporis successu futuris harum serie firmissime committimus et mandamus, quatenus Ipsum Franciscum Forgach haeredesque eius in praedictis decimis vinorum, frugum, Bladorum omnium, Apum et Agnellorum, aliorumque omnium quaecumque ut praefatur, de iure vel de consuetudine decimari sunt solita, molestare et turbare contra huius serii nostri mandati vigorem nequaquam audeatis et praesumatis gratiosam expensam atque omnimodam nostram donationem voluntatemque exequuturi. Secus ergo agere non praesumatis. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in oppido nostro Thorda vicesima secunda die Mensis Mai Anno domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo.

Joannes Electus Rex.

Mich. Csaki Cancellarius.

(Eredetije papíron a Forgách-család levéltárában, Magyar. Nemz. Muz. és Toldy LIX—LXXX. l.)

A szöveget a »Nihilominus Tu« szavakig adja. Kiadta Mocsáry u. o. a 156—158. l.)

II. MIKSA KIRÁLY MEGBOCSÁTÓ LEVELE FORGÁCH
FERENCZHEZ. 1571 JANUÁR 31. PRÁGA.

(A 152. lapon.)

Maximilianus Secundus divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus ac Germaniae Hungariae Bohemiae Dalmatiae Croatiae Sclavoniae etc. Rex Archidux Austriae Dux Burgundiae Styriae Carinthiae Carnioliae et Virtenbergae Comes Tyrolis etc. Recognoscimus, et notum facimus tenore praesentium, quibus expedit universis, quod cum jam inter nos, ex una, et nomine Serenissimi Principis Domini Joannis, Serenissimi olim Joannis Regis Hungariae Dalmatiae Croatiae etc. Filii, Principis Transilvaniae, et partium Hungariae, Consanguinei, et affinis nostri charissimi, per dilectionis suae supremum Cubicularium, Consiliarium et Oratorem, Magnificum Casparum Bekes de Kornyath ad id pleno cum mandato, et potestate missum, altera ex parte, conventum sit: quod nos propriis litteris Dominos Primores Summates in genere autem Nobiles ac alios Status et Ordines Transilvaniae, et Partium Hungariae, quas Serenissimus Princeps possidet, nostro haeredumque nostrorum nomine assecurabimus: Quod ob fidelia servitia ipsi Serenissimo Principi moderno praestita eos non infestaturi neque impedituri neque injurias nobis aut nostris forte illatas ullo unquam tempore ulturi neque in bonis Juribusque possessionariis aut in personis ob id ipsum quoquo modo inturbaturi, atque hac de re litteras nostras assecutorias, ita ut Domini Primores Summates singuli suas proprias et Nobiles Status et Ordines in uno quoquo Comitatu itidem suas obtineant expedituri simus idcirco volentes huic conditioni satisfacere, ex certa nostra scientia animo bene deliberato ac omni meliori modo et forma, quibus potuimus et debuimus, Magnificum Franciscum Forgach, pro nobis et heredibus nostris assecravimus, et certificavimus, ac vigore praesentium assecramus et certificamus promittentes sub fide et verbo nostro Caesareo Regioque pro nobis et Successoribus nostris nos ob fidelia servitia per eundem Franciscum Forgach ipsi Serenissimo Principi moderno praestita eum non infestaturos, neque injurias nobis aut nostris forte illatas ullo unquam tempore ulturos, neque in bonis, Juribusque Possessionariis aut in persona, ob id ipsum quoquo modo inturbaturos esse. Harum testimonio litterarum manu nostra subscriptarum, et sigilli nostri appensione munitarum. Datum in Arce nostra Regia Praegae die Ultima Mensis Januarii Anno Domini Millesimo

Quingentesimo Septuagesimo Primo. Regnorum nostrorum Romani Nono, Hungarici Octavo, Bohemici vero Vigesimo Secundo.

Maximilianus.

Joannes Listhius,
Episcopus Vesprimiensis etc.

(Eredeti hártján függő pecséttel a gr. Forgách-család levéltárában a M. N. Muz. Kiadta *Mocsáry*, u. o. a 160–162. l. és Toldy LXX–LXXII. l.)

ÖZV. FORGÁCIH ZSIGMONDNÉ LEVELE FIÁHOZ FORGÁCH
SIMONHOZ. SZENTJÓB, 1571 AUGUSZTUS 30.

(A 168. lapon.)

Keozenethemnek Magam ajanlasanak wthanna zerelmes fým kýwan-
nam az Wr Istentwl io egessegedeth mýnd az én zerelmes leányomwal
menýemwel egetembe, mýnd az zerelmes apro germekýmwl egetembe.
Magam feleol azt irhatom, hogy walamý hýdeg leles esek ream, de
hýzem az wr Istenth, hogy hamarsaggal el wezý rwlam ezt ez beteg-
segemeth. Zerelmes fiam tudom, hogy mýnd tudtodra wadnak Gýwlafi
Lazlo, Sennej Sýgmond mýth chýelekedenek welwnk, mýkor oda
mentem wala Dýozegre, Forgach Palne walahon Erdeljbe wolth, en
magamat bebochatanak az wdwarba az Giwlafi zolgai, masfel nap
lehetk az wdwarba keozteok, ký kelle keolteozneom az pap hazaba,
mert nagy sok bozzwth teznek wala rajtam az hýtwan nepek, megis
az Gýulafj zolgai wadnak az hazba.

Azerth im az wajda lewelet és az Giwulafieth fel kwlthem, az dolog
mýben wagon, zerelmesem ezekbeol megerted. En magam ez elmwlt
wasarnap jeowek Zentiobra, mert Dýozegen felek az teoreoktwl, merth
most is Debrecembe wagon az Bek. Erre zerelmes fiam ugan igen
kerlek, hogý chýazartwl zerez paranchýolath Segney Sýgmondra,
aggýa meg az Forgachý Pal maiorsagath. Kwldeoth wala Forgachý
Pal Ruberhez, hogj teorwenth hadna benne, de meg chiak teorwenth
sem hagia benne. Az wajda is irth wala feleole, Bathory Christoph is
irt wala feleole Rubernek, de mýnd azon altal chiak teorwenth sem
hagia feleole. Azt mongýa Forgachý Pal hogý ha egeb nem lehet
benne, de keth annýt hajt wýs errette onnat az mas partrul, en magam
penig megmontham wala az felesegenek, hogý oda megýek Dýozegre ;
anýt Forgachi Pal neki igerth, megadatom wele. Im Segnei megh
dulta, koborlotta Forgach Palt, de ewel Sennej w maganak sem fele-
segenek nem tud haznalni, hanem gonozwl wez el twle.

Meg is kerlek mýnth zerelmes fiamoth, hogý zerez walami paran-
cholato, hogý effele dulastwl es goborlastwl zwnnenek meg, ezt is

amýt elwet, aggya megh, ne indwllion teob oezwe wezes mjatta. Ha ez ideig meg attuk az jozagbol walo rezt neký, regen elfoglaltak wolna twle, idegen keznel wolna, merth w más parthon lakýk s *nem* engettek wolna neki oda birnj s ez wtan is ugy jarwnk, mert ez *nem* oly ember, hogy gongiat tudna wiselni, de meg az eowe sem kell nekj.¹ [Az zegený Katat az felesegeth csak tengetneok walami keoltseggel, neki csak az kelene, mert Sennýei *nem* oly ember, hogj gongat tudna wiselni az joszagnak. Azomba zerelmes fyam azth en teneked megh *nem* irhatom, ennekem mely igen nehez, hogj az apro germekeketh *nem* lathatom. Hallottam, hogj az fejedelmek mehgirjak egymnak kepeketh, bolongsagnak weltem az elet, de mosht csak az kepeketh latnam is az germekeknek, keonýeb wolna sokkal.

Kerlek zerelmes fyam, irý ennekem gakorlatossaggal amýkor lehet, mith wattok, mýnd menjem s mind az germekek. Menýemnek az en zerelmes leanjomnak mond keozenetemeth ýzerelmes fiam, merth beteges wagok, *nem* irhatok mosth nekí. Az Wr Isten tartson meg zerelmes fyam mýnden javayban. Datum ex castro Zentiob 30. die Augusti 1571.

Az nehaj forgachj Sigmondne
albýsý zolyomý katalin asszony.]

(Eredeti papiron a M. N. Muz. Forgách-levéltárában.)

FORGÁCH FERENCZ LEVELE FORGÁCH SIMONHOZ.
KRAKÓ, 1574 MÁRCZIUS 1.

(A 196. lapon.)

Magnifice domine et frater observantissime. Salutem et servitiorum commendationem.

El vettem az *kegyelmed* leweleth, kýben ýria *kegyelmed*, hogh ewreomesth zembe leth volna velem. Azért býzoný enis ighen akartam volna, ha az megh leheteth volna, de ým lathom, hogh modgia nýnchen, kýt bekesseggel kell ýmmar zenwedneonk legýen akkor, az mýkor isthen akarýa. Ith ýmmar weegh vagýon az koronazathban. Ilws hagyo wasarnap koronazak megh az kýrallýt, eleegh splendide az ew moggýok zerinth, mellý koronazathba semmý ollý mý dologh *nem* esseth, kyt *kegyelmednek* megh ýrhatnøk. Az kýrallýnak pedig az ew zandeka feleol, ha hadakozýkø vagh *nem* mozkwaura, semmýt megh *nem* thwdhathonk. Ighen iffýw legeenný meegh, es az thanach fogýa en azt hýzem ýgazgathný es hordozný mellý thanachnak ighen kewes modgyat es akarattiath lathom az hadakozashoz. Az theoreok feleol

¹ A teljesség kedvéért közöljük a levélnek a hasonmásból hiányzó részét is.

sem thwdok egýebet ýrnom *kegyelmednek* hanem hogý azt hýszem byzonnýal, hogh ez ezthendeoben semmý hada ide feldewn nem lezen. Az thengerre vagyon mýnden gongia es kezewlethý, Mert mosthis oronkthol kenderth kereth, Immiar oth ký ellen hadakozzék azt *nem* thwggývk. Ith lengyelorzagiban zýntheen vggh vadnak mosthis mýnt az eleth, ký ncmeth parth, s ký franczws part, mosth is ez factio ighen vigeal keoztheok. Az franczwsok kýk ide yotthek az kýrallýal, megcnt mýnd el mennek ýnnen, chak az franciaý kýrallý kewethe marad ýth.² [Az teoreokkal ez a kýrály az frigyeth megh *nem* bonta, hanem mozkvara vagyon, a mýnt erthem, nagýon ýgyekezetý, kýre az lengýelek ýs, a mýnt latom, inkabb propendeálnak. Mondgýa azth, hogý keovete ýeon ýde az mozkvanak. Egýebeth mosth *nem* hwdok mýth ýrný *kegyelmednek*. ýsthen tharcha megh *kegyelmedet* ýo egeseghben.

Datum Cracoviae, prima Martii 1574.

Franciscus Forgách de Ghymes m. p.]

[Magnifico Domino Simoni Forgach de Ghymes, Supremo Partium Hungariae Cis-Danubianarum Capitaneo Caesareae Maiestati etc. Domino et Fratri nobis observandissimo. Suraa.]

(Eredeti papíron a Forgách-család levéltárában a M. N. Muz. Közli *Mocsáry*, Nógrád Vármegye IV. 164–166. l. és Toldy, 550–551. l. Mindkettő hibás szöveget közöl.

BÁTHORY ISTVÁN OKLEVELE FORGÁCH FERENCZ
BIRTOKAINAK GONDOZÁSÁRÓL.
GYULAFEHÉRVÁR, 1575. OKTÓBER 1.

(A 200. lapon.)

Nos Stephanus Bathori de Somlyo Vaivoda Transsilvanus et Siculorum Comes etc.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis, quod cum generosus Magnificus Dominus Franciscus Forgachý de Gimes Cancellarius Consiliarius et consanguineus noster curandae adversae Valetudinis suae causa in Italiam proficisci secum statuisset, ac tempore sui discessus, Universa bona et iura sua possessionaria, Oppidum videlicet et Castellum Colosmonostor cum totalibus possessionibus Bachý, Kaiantó, Tyburcz, Bogartelke et Jegenýe in Comitatu Colosiensi, ac Item totales portiones suas possessionarias in possessionibus Diozeg et curia nobilitari ibidem habita, Item Eggýed et Sámson in Comitatu Bihoriensi existentes habitas simul cum Cunctis suis redditibus Utilitatibusque et pertinentiis quibuslibet, tam praesentibus quam futuris In nostram singularem tutelam et protectionem

² A teljes szöveg érdekében közöljük ezt a részt.

liberamque administrationem multis precibus et obtestationibus commendasset quandoquidem proprio motu sponteque et libere *nostra* confisus erga se benevolentia id fecit: Nos quoque ipsius postulatione benigne exaudita et faventer admissa præmissorum Universorum bonorum suorum infra tempus absentiae suae peculiarem curam tutelam defensionem administrationemque in nos suscipientes Assecuramus de eorundem bonorum Justo et ordinario proventus quotannis Ita per nos ipsi *Domino* Francisco Forgachy in absentia sua ex benignitate *nostra* provisum iri, ut in eo singularem *nostram* erga se favorem et benevolentiam agnoscere possit, Salva insuper proprietate eorundem bonorum sibi toto tempore absentiae suae reservata. Datum Albæ Iuliae Prima die Mensis Octobris, anno *Domini* Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Quinto.

Stephanus Bathori de Somljo.

(Eredeti papíron rányomott pecséttel a M. N. M. Forgách-levéltárában.)

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

IFJÚ ÉVEK. 1535—1556.

A Forgáchcsalád ősei. A történetíró születési éve, neveltetése. A család hűtlenségi póre. Az ország állapota Martinuzzi

halála idejében. Az 1556-iki pozsonyi országgyűlés. Forgách váradi püspökké lesz. A regensburgi követtség. (1—30.)

MÁSODIK KÖNYV.

FORGÁCH MINT ÁLLAMFÉRFIÚ. 1557—1564.

Várad János Zsigmond kezére jut. Forgách szereplése Ferdinánd udvarában. Tevékenysége a kath. egyház érdekében. Gyula várának birtokviszonyai. A Forgáchcsalád bárói méltóságot nyer. Heraklides

Jakab terve és Forgách javaslata. A történetíró németalföldi útja. Az 1563-iki országgyűlés. I. Ferdinánd utolsó napjai. (31—86.)

HARMADIK KÖNYV.

HANYATLÁS KORA. 1565—1568.

Báthory István követtsége a béke érdekében. Ferdinánd király gyászünnepélye. A török támadás kezdete 1566-ban. A győri táborozás lefolyása. Forgách helyzete

II. Miksa udvarában. A történetíró elhagyja az országot, Páduában beiratkozik újra az egyetemre, majd átmegy János Zsigmondhoz. (87—118.)

NEGYEDIK KÖNYV.

ÚJ OTTHON. 1569—1570.

A magyar elégtelenek. Forgách részese a Dobó—Balassa-féle összeesküvésben. Békés Gáspár tervei. Medgyesi országgyűlés 1570. jan. 1-én. A béketárgyalás

Miksával újra megindul. János Zsigmond betegsége, halála. Készületek a fejedelemválasztásra. Báthory Istvánt Erdély fejedelmévé választják május 25-én. (119—162.)

ÖTÖDIK KÖNYV.

A PÁLYA DELELŐJÉN. 1571—1577.

Báthory és Forgách Ferencz. A «testamentumos urak» politikája. Forgách házassági szándéka nem sikerül. Brutus János Mihály meghívása Erdélybe. Lengyel királyválasztás III. Zsigmond halála után. A tör-

ténetíró Lengyelországban. A Békéspárt bukása. Forgách megkezdí évkönyvei megírását. Betegsége gyógyítására Páduába megy s ott hal meg 1577. január 19-én. (163—208.)

KÉPEK.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK :

	Lap		Lap
1. Ghymesí Forgách Ferencz arczképe. Baranski Emil László rajza	1	7. Miksa megbocsátó-levele Forgách Ferenczhez. 1571. jan. 31.	152
2. Zilah a Malomhegyről nézve. Baranski E. L. rajza	20	8. Özv. Forgách Zsigmondné levele Forgách Simonhoz. Szent-Jób. 1571. aug. 30.	168
3. A lippai török bazár. Baranski E. L. rajza	48	9. Forgách Ferencz levele Forgách Simonhoz. Krakó. 1574. márcz. 1.	196
4. IV. Pius pápának Forgách Ferenczet a váradi püspökségben megerősítő bullája 1560. jul. 17.	52	10. Báthory István oklevele Forgách Ferencz birtokainak gondozásáról. Gyulafehérvár 1575. okt. 1.	200
5. Brögyán. Baranski E. L. rajza ...	84		
6. A pozsonyi prépostsági épület. Baranski E. L. rajza	108		

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

1. Czimkép. Baranski Emil László rajza	1	28. A Forgách-czimer	53
2. Dísz xvi. századbeli czimeres levélről	5	29. Dudics András névalírása	56
3. Magyar vitéz egy xvi. századbeli czimeres levelen	7	30. A «Cath. religionis capita. Vienne, 1561.» czímlapja	58
4. Forgách Zsigmondné névalírása	10	31. Fogaras vára	61
5. Huszt vára	11	32. Heraclides Jakab pénze	62
6. Oláh Miklós arczképe	13	33. Lasky Albert névalírása	63
7. Forgách Simon névalírása	15	34. Heraclides Jakab kézírása	65
8. Komjáti	18	35. János Zsigmond névalírása	66
9. Martinuzzi arczképe	20	36. Eger	69
10. Losonczi István névalírása	22	37. Nádasdy Tamás névalírása	70
11. Bornemisza Pál névalírása	24	38. Majnai Frankfurt	72
12. Gács vára	26	39. Miksa magyar király	73
13. Zaberdin Mátyás névalírása	27	40. Gyula vára	76
14. Regensburg	29	41. János Zsigmond	79
15. Gyula	31	42. Károly főherczeg névalírása	80
16. Dísz Debreczeni Foris András czimeres leveléről	32	43. Báthory András névalírása	81
17. Gimes vára nyugatról	35	44. Báthory András országbiró pecsétje	83
18. Dobó István névalírása	36	45. Részlet Forgách Zsigmond és Péter leveléből	85
19. Várad	37	46. Forgách Imre névalírása	87
20. Zrinyi Miklós	41	47. Forgách Ferencz névalírása	88
21. Tata	41	48. Prága	91
22. Verancsics névalírása	43	49. Svendi Lázár névalírása	92
23. I. Ferdinánd	45	50. Forgách Ferdinánd király felett tartott «Oratio»-jának czímlapja	93
24. Végles	46	51. Erdőd vára nyugatról. A várkapu	95
25. Verancsics Antal	47	52. Delphino Zakariás névalírása	96
26. Izabella névalírása	50	53. Delphino Zakariás bibornok pecsétje	97
27. Izabella királyné	51		

	<i>Lap</i>		<i>Lať</i>
54. Szigetvár	99	77. Báthory Kristóf névalírása... ..	149
55. Thury György kardja	101	78. Musztafa budai basa névalírása	153
56. Győr... ..	103	79. Báthory István... ..	157
57. Tahy Ferencz névalírása	105	80. Zsigmond Ágost lengyel király	159
58. Bornemisza Pál erdélyi püspök pecsétje... ..	109	81. Magyar katonák a xvi. században	161
59. Berzeviczy Márton névalírása...	111	82. Báthory István névalírása	164
60. Dobó István síremléke	115	83. Török fegyverek	167
61. Istvánffy Miklós névalírása... ..	117	84. Ernő főherczeg névalírása... ..	173
62. Pozsony... ..	120	85. Rudolf magyar király... ..	175
63. Czimeres levél diszitése a xvi. századból	123	86. Rueber János névalírása	179
64. Léva	125	87. Rueber János	181
65. Balassa János névalírása	126	88. Listhy János névalírása... ..	182
66. Radéczi István egri püspök név- alírása	128	89. Brutus János M. «Florentina His- toriá»-jának czimlapja... ..	186
67. Békés Gáspár	131	90. Basel... ..	189
68. Kenderessy István kézírása... ..	133	91. Kovacsóczy Farkas névalírása	190
69. Speyer	135	92. Lyon... ..	191
70. Krakó... ..	137	93. Az alvinczi Martinuzzi-kastély ...	193
71. János Zsigmond czimere... ..	139	94. Ernő főherczeg	197
72. Blandrata névalírása... ..	140	95. Forgách művének czimlapja... ..	199
73. János Zsigmond adományalevele a kolozsmonostori apátságról ...	143	96. Kerelő-szentpáli kastély	201
74. Szentmiklós	144	97. Miksa magyar király névalírása.	203
75. Szeben	145	98. Forgách Ferencz pecsétje	207
76. János Zsigmond síremléke	147	99. Forgách Imre följegyzése Forgách Ferencz haláláról	208
		100. Záró-dísz xvi. századbeli' nyom- tatványról	210

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK.

Forgách Ferencz arczképét Baranski Emil László rajzolta azon metszetről, mely a Horányi-féle Forgách-kiadás (F. Forgachh de Ghymes Pannonii Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii. Poonii et Cassoviae 1788.) előtt jelent meg. Megemlítjük, hogy többen a Forgách Ferencz esztergomi érsek arczképét (a Rugendas-féle metszetet) közzölték történetirónk arczképe gyanánt.

Zilah (20. l.), A lippai török bazár (48. l.) mindkettő Baranski E. L. festő-művész műve.

IV. Pius pápa azon bullájának, melylyel Forgách Ferenczet a váradi püspökségben megerősíti, (1560. júl. 17.) (52. l.) eredetije a Magyar Nemz. Muzeumban letéteményezett Forgách-levéltárban őriztetik, mely a Kállay-levéltárral együtt gazdag s értékes régi anyagánál fogva a családi levéltárak között az első helyen áll.

Brogyán (84. l.), A pozsonyi prépostsági épületet (108. l.) Baranski Emil L. a helyszínén rajzolta.

Miksa megbocsátó levele (kelet: 1571. jan. 31.) (152. l.) ugyanott.

Özv. Forgách Zsigmondné levele Forgách Simonhoz. Szent-Jób 1571. aug. 30. (168. l.) ugyanott.

Forgách Ferencz levele Forgách Simonhoz. Krakó 1574. márcz. 1. (196. l.) és Báthory István oklevele, melyben Forgách Ferencz birtokairól gondoskodik (Gyulafejérvár. 1575. okt. 1.) (200. l.) mindkettő szintén a M. Nemz. Muzeum Forgách-levéltárában őriztetik.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

A címlapot Baranski Emil László tervezte és rajzolta.

A XVI. századbeli címeres levél, melyről a mű elején közölt fejléczet vettük, (5. l.), a M. Nemz. Muzeum levéltárában van; a címeres levél oldaldiszfizését fejléczczé Baranski Emil alakította át.

A XVI. századbeli címeres levelen lévő magyar vitézt (7. l.) Richter Aurél rajzolta le; az eredeti címeres levél a M. Nemzeti Muzeum levéltárában őriztetik.

Huszt várát (11. l.) a helyszínen Baranski Emil rajzolta.

Oláh Miklós arczképe (13. l.) megjelent a Canisius-Telegdi: «Az Keresztynsegnec fundamentomirol valo rövid keonyvechke. Bech 1562.» című műben, valamint az 1560-iki nagyszombati zsinat végzéseinek bécsi kiadásában; továbbá a Szilágyi-féle «Magyar Nemzet Történeté»-ben (V. köt. 346. l.).

Komjáti (18. l.) Dörre Tivadar rajza. Először megjelent Deák: «Forgách Zsuzsánna» életrajzában.

Martinuzzi arczképe (20. l.) egykorú olajfestmény a Draskovich grófok trakostyáni várkastélyában. Pollák Zsigmond fametszete után. (Mill. tört. v. 159. l.)

Gács várát (26. l.) Baranski Emil L. a helyszínén rajzolta.

Regensburg (29. l.), Eger (69. l.), Prága (91. l.), Pozsony (120. l.), Speyer (135. l.) és Lyon (191. l.) képét Brawn György «Urbium Praecipuarum Mundi Theatrum» cz. művéből vettük.

Gyula (31. l.), Várad (37. l.), Tata (41. l.), Végles (46. l.), Győr (103. l.), Léva (125. l.) és Szentmiklós (144. l.) képét Burckhard v. Birkenstein: «Ertz-Herzogliche Handgriffe» cz. műve metszeteiről Richter Aurél festőművész rajzolta.

A 32. lapon lévő záró-diszt a Debreczeni Foris Andrásnak Báthory Istvántól 1580. szept. 15-én adományozott czimeres levélről Richter Aurél rajzolta. Eredetije a M. Nemz. Múzeum czimeres levélgyűjteményében.

Gimes vára (35. l.) Baranski Emil L. eredeti rajza.

Zrinyi Miklós, a szigetvári hős képe (39. l.) Zund Mátyás egykorú metszetéről készült. Először megjelent Thallóczy: «Zay Ferencz» cz. műve 37. lapján.

I. Ferdinánd arcképe (45. l.) a Magyar Tört. Képesarnokban levő olajfestmény után készült. Először Veress «Izabella királyné» cz. művében jelent meg.

Verancsics Antal arcképe (47. l.) Lorck Menyhért metszete után készült. Aláírása: ANTONIO VERANCIO ANNOS NATO LII. QVINQUE ECCLESiensi EPiscopo SACRI ROMani REGni DE PACE APVD TURcos ORATori MELCHIOR LORCK PICTor BENEVOlentiae ERGO Fecit CONSTANTINOPoli MDLVI.

Izabella királyné arcképe (51. l.) Kranach Lukács egykorú festménye a herczeg Czartoryski-muzeumban, Krakóban. Többször megjelent.

A Forgách czímet (53. l.) Richter Aurél rajzolta a Nemzeti Múzeumi levéltárában lévő eredetiről.

A «Catholicae ac christianae religionis praecipua quaedam capita. Viennae 1561.» (58. l.) cz. mű czimlapját a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának példányáról vettük.

Fogarás vára (61. l.) Dörre Tivadar rajza. (Deák: Béli Pál.)

Heraclides Jakab pénze (62. l.) a Hurmuzaki «Documente privatore la istoria romanilor. Vol. II. partea 1. (Bucuresci 1891.)» czimű műben jelent meg először.

Majnai Frankfurt (72. l.) és Basel (189. l.) mindkettő Merian metszete után készült.

Gyula vára (76. l.) Baranski Emil Lászlónak a helyszínen készült eredeti rajza.

János Zsigmond arcképét (79. l.) Wehle másolta Bécsben Ő Felsége metszetgyűjteményében lévő eredetiről. Először Thallóczy «Zay Ferencz» czimű művében jelent meg.

Forgách Ferencz Ferdinánd király felett tartott «Oratió»-jának czimlapja (93. l.) a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának példányáról készült.

Erdőd vára nyugatról. A várkapu képe (95. l.) Baranski E. L. festőművésznek a helyszínen felvett eredeti rajza.

Szigetvár mostani képe a Zrinyi- emlékkel (99. l.) Cserna Károly eredeti rajza. (Széchy: Zrinyi I. 29.)

Thury György kardja (101. l.) őriztetik. Ő Felsége fegyvergyűjteményében.

Dobó István egri siremlékét (115. l.) az eredetiről Cserna Károly rajzolta.

A 123. lapon közölt fejléc egy xvi. századbeli czimereslevél disztése. Eredetije a M. Nemz. Múzeum levéltárában.

Békés Gáspár arcképe (131. l.) Kraszewski «Wilno od poszatków jego do r. 1750. Tom. I—IV. Wilno 1840—42.» cz. műve 3. kötetében jelent meg először.

Krakó xvi. századi képét (137. l.) Szádeczky L. «Békés Gáspár»-jából (Tört. Életrajzok) vettük át.

János Zsigmond czimere (139. l.) a Werbőczy «Tripartitum opus»-a 1565-iki kiadásból való, a Nemzeti Múzeum példánya után; siremlékét (147. l.) a Gyulafehérváron lévő eredetiről Cserna Károly rajzolta.

Báthory István arcképét (157. l.) az ambrasi arcképgyűjteményben lévő eredetiről Thury Gyula rajzolta.

Zsigmond Ágost lengyel király arcképe (159. l.) az Ő Felsége metszetgyűjteményében őrzött eredeti metszet után készült.

A xvi. századbeli magyar katonákat (161. l.) (Brawn fentidézett művében közölt) egykorú metszetről Richter Aurél rajzolta.

- A török fegyvereket (167. l.) Cserna Károly rajzolta.
 Rudolf magyar király arcsképe (175. l.) De Bry metszetének reproductiója.
 Rueber János arcképét (181. l.) eredeti festmény után Thury Gyula rajzolta.
 (Szilágyi: Magyar Nemz. Tört. v. 179.)
 Brutus János Mihály egy történeti művének czimlapja (186. l.) a M. Nemz. Muzeumban lévő példányról készült.
 Az alvinczi Martinuzzi-kastély (193. l.) Dörre Tivadar rajza.
 Ernő főherczeg arcképét (197. l.) Khevenhiller «Conterfet Kupfferstich. Leipzig 1722.» cz. műből vettük.
 A kerelőszentpáli kastély (201. l.) Dörre Tivadar rajza.
 A 210. lapon lévő záródísz Cserna Károly rajzolta Werbőczy «Tripartitum»-ának 1517-iki kiadásából.

NÉVALÁÍRÁSOK, OKLEVÉLHASONMÁSOK ÉS PECSÉTEK.

- Forgách Zsigmondné névalírását (10. l.) a M. Nemz. Muzeum Forgách-levéltárában lévő eredetiről reproducáltattuk. Olvasása: «Az nehaj forgach Sigmondne Albýfi Zolýomý Katalýn Azzonj.»
 Forgách Simon névalírását (15. l.) a M. Nemz. Muzeum Forgách-levéltárában őrzött oklevélről vettük. Olvasása: *Simon Forgach de Gymses propria manu.*
 Losonczy István névalírását (22. l.) a M. Nemz. Muzeumi levéltárban lévő oklevélről vettük. Olvasása: *Stephanus de Loffoncz Comes Comitatus nogradiensis etc. Manu propria.*
 Bornemisza Pál névalírása (24. l.) Ferdinándhoz Pozsonyból 1543. febr. 18-án írt tudósításáról való. Olvasása: *Paulus Abstemius Episcopus Transilvaniensis manu propria.*
 Zaberdin Mátyás névalírása (27. l.) a M. Nemz. Muzeum levéltárában lévő eredeti oklevélről készült. Olvasása: *Mathias Episcopus Waradiensis etc.*
 Dobó István névalírása (36. l.) a M. Nemz. Muzeum levéltára eredeti oklevéléről való. Olvasása: *Stephanus Dobo de Ruszka, Comes Comitatus Barfiensis etc.*
 Verancsics Antal névalírása (43. l.) a M. Nemz. Muzeum levéltára eredeti oklevéléről. Olvasása: *Antonius Verantius Archiepiscopus et Locumtenens etc. Manu propria.*
 Izabella királyné névalírása (50. l.) a M. Nemz. Muzeum levéltára eredetijéről (1542. aug. 4.) Olvasása: *Ysabella regina.*
 Dudics András névalírása (56. l.) M. Nemz. Muzeum levéltára eredetijéről. Olvasása: *Andreas Dudith Sbardellatus Episcopus Quinque Ecclesiensis etc.*
 Heraclides kézírását (65. l.) egy 1563. május 9-én kelt okmányról Hurmuzaki (id. h.) közölte először.
 Lasky Albert névalírása (63. l.) a M. Nemz. Muzeum levéltárában lévő 1554. május 20-án Eperjesen kelt eredeti oklevélről. Olvasása: *Albertus Lasky manu propria.*
 János Zsigmond névalírását (68. l.) az Országos levéltárban őrzött, 1568. nov. 10-én kelt oklevélről vettük. Olvasása: *Joannes Electus Rex.*
 Nádasdy Tamás névalírása (70. l.) a M. Nemz. Muzeumban letéteményezett Soós-levéltár 1543. ápr. 22-én kelt eredeti leveléről. Olvasása: *Idem Thomas Nadasdy manu propria.*
 Károly főherczeg névalírása (80. l.) a M. Nemz. Muzeum levéltára eredeti oklevéléről. Olvasása: *Carolus.*
 Báthory András névalírása (81. l.) a M. Nemz. Muzeum levéltára eredetijéről. Olvasása: *Andreas de Bathor Comes etc. ac vajwoda Transilvaniensis etc.*

Báthory András országbíró (83. l.), Delphino Zakariás bibornok (97. l.), Bornemisza Pál erdélyi püspök (109. l.) (1568. évi oklevélről), Forgách Ferencz (207. l.) pecsétjeit a M. Nemz. Múzeum levéltára eredeti pecsétjeiről Richter Aurél másolta.

A Forgách Zsigmond és Péter levele (85. l.) a M. Nemz. Múzeum Forgách-levéltárában van. Olvasását l. a «Hasonmások szövege» feliratú függelékben.

Forgách Imre névalírása (87. l.) a M. Nemz. Múzeum Forgách-levéltára eredetijéről. Olvasás: Emericus Forgach de Gyemes *Episcopus* etc. manu propria.

Forgách Ferencz névalírása (88. l.) az Országos levéltárban őrzött 1572. ápr. 1-én kelt leveléről. Olvasása: Franciscus Forgach de Gimes manu propria.

Svendi Lázár névalírásának (92. l.) olvasása: Lazarus de Swendi.

Delphino Zakariás névalírása (96. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltára eredetijéről. Olvasása: Zacharias Cardinalis Delphinus manu propria.

Tahy Ferencz névalírása (105. l.) a M. Nemz. Múzeum törzsvéltárában őrzött 1553. szept. 10-én kelt oklevélről vétetett. Olvasása: Franciscus de Thah supremus trans Danubium Regni Hungariae Capitaneus etc.

Berzevicy Márton névalírása (111. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltára eredeti oklevéléről. Kelete: 1575. okt. 1. Olvasása: Martinus Berzeuiczi secretarius et Consiliarius.

Istvánffy Miklós névalírása (117. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltára eredeti oklevéléről. Olvasása: Nicolaus Iſthuanffy manu propria.

Balassa János névalírásának (126. l.) olvasása: Joannes Balafi (manupropria). Az 1554. aug. 24-én kelt eredeti levél a M. Nemz. Múzeum levéltárában.

Radéczy István egri püspök névalírása (128. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltára eredetijéről. Olvasása: Stephanus Radecius episcopus Agriensis et Locumtenens manu propria.

Kenderessy István kézírásának (133. l.) olvasását l. a «Hasonmások szövege»-ben. Eredetije a bécsi cs. és kir. udvari és állami levéltárban. Kelte: 1569. febr. 5.

Blandrata névalírásának (140. l.) olvasása: Georgius Blandrata. Eredetije ugyanott.

János Zsigmond adománylevelének (143. l.) eredetije a M. Nemz. Múzeum Forgách-levéltárában. Olvasását: l. a «Hasonmások szövege»-ben.

Báthory Kristóf névalírása (149. l.) 1578. ápr. 26-án kelt s az Országos Levéltárban őrzött eredeti oklevéléről. Olvasása: Christophorus Bathory de Somljo manu propria.

Misztafa budai basa aláírása (153. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában.

Báthory István névalírása (164. l.) a budapesti egyetemi könyvtár 1574. máj. 6-án kelt eredeti leveléről. Olvasása: Stephanus de Bathor manu propria.

Ernö főherczeg névalírása (173. l.). A M. Nemz. Múzeum levéltára 1582. júl. 15-én kelt eredeti oklevéléről. Olvasása: Ernestus.

Rueber János névalírása (179. l.) a M. Nemz. Múzeum Berzevicy-levéltára 1574. évben kelt oklevéléről. Olvasása: Johan Rueber.

Liszthy János névalírása (182. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltára eredeti oklevéléről. Olvasása: Joannes Lifthius.

Kovacsóczy névalírása (190. l.) Szádeczky «Kovacsóczy Farkas» cz. művéből vétetett át.

Miksa magyar király névalírása (203. l.) az Országos levéltárban lévő eredetiről való. Kelte: 1568. nov. 10. Olvasása: Maximilianus.

Forgách Imre följegyzése Forgách F. haláláról (208. l.) a M. Nemz. Múzeum Forgách-levéltárában. Olvasása: Anno 1577. xix. Januarij Dominus Franciscus Forgach de Gyemes frater noster germanus nobis carissimus reddidit animam pie domino creatori Suo. Padovæ, celebs.

GHYMESI FORGÁCH FERENCZ.

